

II/4 Prvotní kmenotvorba a její sémantika. Konjugační typy

4.0 Úvod. Slovesný kmen ve formální morfologii

4.0.1 Formální morfologii litevského slovesa jsme v předchozí kapitole vykládali ze strany morfů, jež se přidávají za lemmatické kmeny. Ony morfy se vyznačovaly vysokou specifíčností: specifický, tedy jediný a nezaměnitelný morf vyjadřoval dejme tomu futúrum, jiný specifický, opět jediný a nezaměnitelný morf, přidávaný za předchozí, vyjadřoval kongruenci slovesné osoby, alternativní morfy napojované za první místo druhého vyjadřovaly participium agentivní či deagentivní, a ještě další morfy, všechny do jednoho specifické, čili jedinečné a nezaměnitelné, vyjadřovaly u oněch participií kongruenci v rodě, čísle a pádě. Infinitivní kmen, na který jako na první a základní morf se toto vše napojovalo, byl nositelem lexikální hodnoty. Nejen futúrum, ale vůbec všechny kategorie lexikálně-gramatického okruhu slovesa odvozené od infinitivního kmene byly odvozeny specificky, jedinou možnou, nezaměnitelnou a pro všechna slovesa stejnou posloupností morfů.¹

Lingvisticky zkušenější čtenář vidí, že jsem právě vylíčil litevštinu, jeden z klíčových jazyků při výkladu vývoje indoevropské flexe, jako ideál jazyka — aglutinačního. Aglutinačnímu ideálu (a každý jazykový typ je ideál, což práce hlásící se k tradici pražské školy nemůže nepřipomenout) se příliš neprotiví ani zbytek slovesné morfologie. Deriváty vycházející z lemmatických kmenů přítomného a préteritního se mohou lišit ve vokalizmu svých gramatických morfů, dotyčné morfy se však — právě až na odchylky ve vnitřním vokalizmu — vždy plně shodují ve své fonématické i prosodématické struktuře. Zmíněné vokalické rozdíly jsou přitom tak jemné, že jejich záměna v mnoha případech vůbec nebrání porozumění, takže je můžeme — v pojmech aglutinačních — označit za svého druhu vokalickou harmonii.

Podíváme-li se na druhotná slovesa, odvozená lexikálně kmenotvorným sufixem od jména či jiného slovesa, vidíme, že aglutinační ideál splňují měrou přímo vrchovatou: vokalizmus gramatických morfů v přítomném i préteritním okruhu je u nich dán stejně jednoznačně, jako jsou jednoznačné gramatické morfy derivačního okruhu infinitivního; lexikálně kmenotvorný sufix je přitom ve všech třech lemmatických kmenech stejný, poznamenaný nanejvýše jen jemnými kontextovými variantami (alomorfy). Jediné, co opravdu důkladně narušuje dosud popsanou aglutinační idylu, je stavba lemmatických kmenů sloves prvotních. Jim je tato kapitola věnována prvotně. Jako druhotný účinek pak chceme posoudit slovotvorný potenciál prostředků lemmatické kmenotvorby, neboť jak v tradici pražské školy rovněž nelze nepřipomenout, morfologie je jenom jedna, gramatická a lexikální zároveň.

4.0.2 Slovesná kmenotvorba se děje čtverým způsobem:

- (1) proměnou kmenové samohlásky (ablautem);
- (2) neslabičnými kmenovými rozšířeními;
- (3) slabičnými kmenotvornými sufixy;
- (4) volbou koncovek (paradigmatickým typem).

---

¹ Uvnitř systému je přitom možné, ba nutné rozlišovat mezi potencií struktury a aktuálností úsu. Struktúra systému litevského jazyka dovoluje ke každému slovesu odvodit agentivní i deagentivní participium s modálně-temporálním příznakem "futúrum", úsus systému litevského jazyka využívá futurálních participií agentivních plně (potence struktury se aktualizuje), kdežto futurálních participií deagentivních tak omezeně (potence struktury se neaktualizuje), že jsme tento derivát raději přeřadili do jiných souvislostí. Podobné přehodnocování nemá žádný vliv na typologické úvahy, jež budou následovat.

Všechny tyto prostředky se podílejí na kmenotvorbě jak gramatické (odvozující kmeny uvnitř jediné lexikální jednotky), tak lexikální (odvozující kmeny dalších lexikálních jednotek) a všechny patří k první vrstvě v morfématické hierarchii morfů (cf. 2.2). Předponami, stejně jako aktualizačními či reflexivními morfy, jež v úhrnu představují druhou až čtvrtou vrstvu morfématické hierarchie, se zde vůbec zabývat nebudeme.

Při gramatické kmenotvorbě se prostředky skupin (1) a (2) mohou navzájem spojovat, prostředky skupiny (3) se s prostředky skupin (1) i (2) zásadně vylučují. Volba prostředků skupiny (4) závisí na volbě prostředků všech předchozích skupin. Vedle toho však – zvláště tam, kde sloveso žádného zvláštního prostředku z prvních tří skupin neužívá – odráží i fonématickou strukturu prostokořenného kmene.

Při gramatické kmenotvorbě, tedy uvnitř lemmatického trojkmení, se prostředky prvních tří skupin vyskytují se zvláštní distribucí, jež na jednu stranu staví kmen přítomný, na druhou pak společně přeteritní s infinitivním. Příznakový prostředek je buď na straně první a označuje jenom kmen přítomný, nebo na straně druhé a označuje zároveň kmen přeteritní i infinitivní (pouze jeden kmenotvorný sufix má distribuci odlišnou).

4.0.3 Čtenář má důvod cítit se v tomto místě zmaten tím, co všechno označujeme za «prvotní», případně «druhotné». Prvotní KMENOTVORBA, jež stojí v názvu této kapitoly, se vymezuje oproti druhotné kmenotvorbě, jíž se zabývala kapitola předchozí. Obojí je přitom kmenotvorbou gramatickou v tom smyslu, že se odehrává uvnitř jediné lexikální jednotky. Prvotní gramatická kmenotvorba vytváří lemmatické trojkmení, takže ji budeme nazývat též lemmatickou. Druhotná gramatická kmenotvorba vychází od jednotlivých lemmatických kmenů a označuje zvláštní deriváty (participia a procesuální predikativ v derivačních okruzích kmene přítomného a přeteritního, specifické derivační podokruhy kmene infinitivního.) Jiná věc je pak SLOVOTVORBA, kde rozlišujeme slovesa prvotní, primitivní, dále morfologicky nerozebitelná, a druhotná, morfologicky vykládaná jako deriváty jiných slovních jednotek, ať již slovesných či neslovesných.

Prvotní a druhotná kmenotvorba se přirozeně týká jak prvotních, tak druhotných sloves. Všechny prostředky prvotní kmenotvorby, jak je uvádí část 4.0.2, jsou zároveň prostředky druhotné slovotvorby – včetně volby konjugačních schémat (tomu se říká slovotvorba morfologickou konversí). V této kapitole se sice soustředíme na jejich kmenotvornou funkci, nakolik však budeme s to, pokusíme se je vykládat i v jejich širších slovotvorných souvislostech. Jde o vědomý pokus proniknout prostředky formální morfologie na alespoň malý kousek území slovní zásoby, jež pro funkčně-strukturální jazykovědu představuje v současné době vůbec nejtěžší úkol.

4.0.4 Výklad kmenotvorby musí pochopitelně pracovat s jednotkou morfologicky vyšší a obecnější, totiž s kořenem. Zatímco na kmen pohlížíme jako na morfém, tedy v binaristickém pojetí jako na znakovou jednotku propojující výraz a obsah, komplex fonématicko-prosodematický s komplexem sématickým (cf. I/1.3), kořen pro nás bude definičním oborem kmenových morfémů (cf. I/1.4). V úvahu připadají definiční obory dva, (i) striktní, předem omezený na lemmatické trojkmení slovesné jednotky a vycházející z předporozumění pro lexikální totožnost oné jednotky, a (ii) vágní, předem neomezený, zahrnující vícero lexikálních jednotek, slovesných i neslovesných, a vycházející z předporozumění pro lexikální příbuznost. S oběma obory budeme pracovat a čtenáře prosím, aby průběžným změnám úhlu pohledu věnoval náležitou pozornost.

Abychom si usnadnili vyjadřování, ukazujeme v této práci na morfém morfem, jak jsme se domluvili v I/1.4.5, na kmenový morfém pak morfem kmenovým. Na kořen ve smyslu (i) lze snad ještě ukazovat lemmatickým trojkmením, byť už to je těžkopádné, na kořen ve smyslu (ii) pak morfovou cestou ukazovat nejde vůbec. Využijeme tedy toho, že primární litevská slovesa mají kmeny o základní podobě jednoslabičné, a budeme jejich kořeny zapisovat jako slabičná schémata. Majuskulemi na okrajích zvýrazníme konsonantické úseky iniciální a finální, jež jsou stálé, minuskulemi uvnitř pak proměnlivou vokalickou složku vrcholu, zaznamenávající všechny nebo jen vybrané vokalické alternativy.

Zápis $K\_e/é/L$ tak označuje kořen slovesa *kēl-ia kēl-ė kēl-ti*, kde dochází k ablautu $/ē/ \leftrightarrow /ė/$, zápis $K\_e/ė/i/L$ spojuje předchozí sloveso s jemu blízce příbuzným *kỹl-a kıl-o kıl-ti*, zápis $\bar{K}\_e/ė/i/a/L$ přidává ke zmíněným slovesům ještě substantíva jako *kāl-n-as, kal-v-à* (kde *-n-* a *-v-* jsou neslabičná kmenová rozšíření; strukturu zmíněných slovesných kmenů jsme podrobně vysvětlili v 2.4.1, na souvislost s uvedenými substantívy pak poukázali v I/3.5.3). Schématu $K\_e/ė/i/a/L$ pak v plánu obsahovém odpovídá jednotná představa pohybu vzhůru, jež se v konkrétních lexikálních kmenech projevuje v podobách “zvedá”, “povstává”, “hora”, “kopec”. Vokalickou výplň schématu – zvláště při pojetí kořene ve smyslu (ii) – lze málokdy podat způsobem vyčerpávajícím. Jak poznáme, že už žádná další možnost nepříjde? Ponechat schéma čistě konsonantické však také není bez nebezpečí. Zápis K_L totiž obsluhuje jak “pohyb vzhůru”, tak “bušení” at’ už kladivem do železa (*kāl-a kāl-ė kāl-ti*), či cepem do klasů (*kūl-ia kūl-ė kūl-ti*). Těžko se odhodláme přijmout tato dvě slovesa za různé sémantické varianty téhož společného základu, a tudíž za dva kmeny téhož kořene, ještě hůř pak spojíme obecné “bušení” kmenů právě jmenovaných s “pohybem vzhůru” kmenů předchozích, přestože je jasné, že bez rozmachu člověk ránu nedá.² Na tomto příkladu si dobře uvědomíme tíhu volby definičního oboru jazykových znaků.

4.0.5 Čtenáře prosím, aby si, než postoupí dál, zopakoval výklad konsonantické struktury kmene, podaný v oddíle I/3.6 a pro sloveso aktualizovaný v částech II/2.3–4. Připomínám používané značení.

- V** libovolný vokál; **Ÿ** samohláska krátká, **Ṽ** dlouhá, **VV** čistě vokalická dvojhláska, **V(V)** samohláska nebo čistě vokalická dvojhláska
- C** libovolný konsonant
- R** sonora (*r, l, m, n, j, v*)
- R⁻** vlastní sonora (*r, l, m, n*), bez polosamohlásek
- T** nesonora nefrikativní, zobecněná explozíva (*p-b, t-d, č-ž, k-g*)
- T⁻** vlastní explozíva (*p-b, t-d, k-g*), bez afrikát
- S** nesonora frikativní, sykavka (*s-z, š-ž*)

² Naznačeným úvahám přitom v systému jazyka nic nebrání. Sémantika je spekulativní ze své podstaty (hledám-li v jazyce obraz světa, naplňuji definici spekulativní filosofie) a strukturní sémantika se od nestrukturalistické liší především tím, že spekuluje uvědoměle a s trvalým zřetelem k celku jazyka. Znovu se tak dostáváme k noetickému rozměru morfémů a jejich definičních oborů, jímž jsme uzavřeli kapitolu I/1: není kmene ani kořene bez lexikálně-syntaktického předporozumění. Aby se s takovým předporozuměním dalo pracovat ve vědě, musí být sdělitelné a sdílené. Rozebereme-li si, proč snadno spojíme do jediného kořene *kēl-ia* i *kỹl-a*, proč ještě dokážeme přidat *kāl-n-as* i *kal-v-à*, leč neodvážíme se už zahrnout též *kāl-a* a *kūl-ia*, aniž poslední dvě jednotky spojíme do jednoho kořene odlišného od prvního, uvědomíme si, že při svých spekulacích bereme velký ohled na veřejné mínění vědecké obce: první spojení projde snadno, druhé s dobrou pravděpodobností, zbývající už ne.

X	komplex guturální explozívy a alveolární frikatívy v kontextově proměnlivém pořadí (<i>ks//sk - gz//zg, kš//šk - gž//žg</i>)
P	souhláskový úsek na počátku kmene, iniciální
∅	prázdný úsek nebo prázdná pozice v úseku

Obecná struktúra kmene vypadá

$$-S^1T^2R^3\_V(V)\_R^4T^5S^6T^7 // R^7-$$

a obdobně budeme zapisovat i kořen, vyznačujícíce v něm majuskulemi konsonantické svahy a minuskulemi jednak proměnlivý vokalický vrchol, jednak přídatná souhlásková kmenová rozšíření (jež se ovšem vždy podřizují obecnému pořadí konsonantů).

4.1 Kořenový ablaut

4.1.1 Při výkladu vztahů mezi lemmatickými kmeny jsme upozorňovali na kontextově podmíněné změny nositele slabičné délky (2.3.3). Šlo o vzorce

$$\check{V}nR > \bar{V}R, \check{V}nS > \bar{V}S, \bar{V}|R > \check{V}R|C, VV|R > \check{V}R|C$$

Dále jsme se setkali s disociacemi vokalických vrcholů kmene (2.3.1) podle vzorců $/i/ > /i-j/$, $/ū/ > /u-v/$, $/au/ > /a-v/$, $/ui/ > /u-j/$ a s dvoukrokovou proměnou $/uo/ > /au/ > /a-v/$. Všechny tyto procesy postihují kořenový vokalismus v tom smyslu, že vykládají změny mezi vokalickými vrcholy různých kmenů téhož kořene. O všech je nutné vědět — a o všech je nutné vědět, že nepředstavují ablaut.

Za ablaut (též «strídu», či «apofonii») označíme morfonologicky jednomístné proměny slabičných vrcholů, které se projevují v kmenových morfech téhož kořene. Podmínka jednomístnosti naznačuje, že slabičný vrchol může mít složek víc (v litevském systému nanejvýše dvě). Jednomístná je taková proměna, kdy žádnou z případných složek nelze pojmout jako samostatný morf nesoucí vlastní sématický obsah, ani ji nelze rozetnout slabičnou hranicí, jež se při morfologické derivaci běžně posouvá (I/3.4).

Jednomístnou proměnou nemůže být vztah PRAET *kīl-o* vs. *kyl-a* PRAES 'povstává, zvedá se', kde kmen {*kyl*-} $\equiv /'kīl-/ < /'kiñl-/$ má oproti $/'kil-/$ dlouhou samohlásku jen proto, že přibral samostatný morf *-n-* a ten vyvolal druhotné změny podle vzorce $\check{V}nR > \bar{V}R$. Podobně není jednomístnou proměnou vztah PRAET *lij-o* vs. *ly-ti* INF 'přelo', kde préteritní kmen vznikl z infinitivního disociací kořenové samohlásky, aby za sebe mohl přibírat morfy začínající samohláskou, cf. $/'lī| -ti/ \rightarrow /'lī- \& -o/ > /'li| -i-o/ > /'li| -j-o/$.

Uvedená definice ablaudu předpokládá, že je už předem dán kořen. Pracuje tedy s předporozuměním, o něž se opírá vymezení kořene coby definičního oboru kmenových morfů. Je jasné, že mnohem snáze uchopíme ablaut u kořene striktně vymezeného ve smyslu (i), tedy na základě lemmatického trojkmení slovesné lexikální jednotky, než u kořene vymezeného ve smyslu (ii). Následující výklad se soustředí na kořeny typu (i). O rozšíření do typu (ii) je však nutné stále vědět.

Ablaut jsme v této práci poprvé zavedli v oddíle I/3.5.3. Tam jsme důsledně říkali «kmenotvorný» ablaut, abychom jeho projevy odlišili od morfonologicky jednomístných pro-

měn slabičných vrcholů koncovkových a předponových. Zde jsme ablaut definovali jako záležitost výlučně kmenovou, takže je kmenotvorný ex děfinitióne a upřesňujícího přívlastku už užívat nebudeme.

V lemmatické kmenotvorbě litevského slovesa se uplatňují dva druhy ablautu, kvalitativní a kvantitativní.³ Oba se uplatňují výlučně ve kmenech jednoslabičných. Jejich výskyt se vylučuje s přítomností jakéhokoliv kmenotvorného suffixu.

4.1.2 KVANTITATIVNÍ ABLAUT spočívá ve střídání krátkého a dlouhého stupně kořenové samohlásky; krajní samohlásky mají v obou stupních stejný timbre, krátké středové se střídají s dlouhými úzkými. Krátkým stupněm se vyznačuje kmen přítomný, dlouhým kmen préteritní a infinitivní. Krátký a dlouhý stupeň kořenové samohlásky vedou na krátkou a dlouhou kmenovou slabiku; krátké středové /ě/, /ǎ/ se v přítomném kmenu pod přízvukem druhotně dlouží na středové /ē/, /ā/, zatímco dlouhý stupeň vyjadřují úzké fonémy /è/, /o/. Dlouhá kmenová slabika utvořená dlouhým vokalickým stupněm může mít intonaci akútovou i cirkumflexovou, préteritní a infinitivní kmen jsou přítom vždy intonovány stejně.

Kvantitativní ablaut je kmenotvorný prostředek hojný (v moderním spisovném jazyce postihuje na stovku sloves), leč neproduktivní. V centrálních případech se váže na kořeny zakončené souhláskou, a to explozívou (T) nebo sonorou (R); frikatíva se vyskytuje pouze v komplexu s guturálou (X). Schématicky jej zapíšeme $P\_V\_C- \leftrightarrow P\_V\_C-$ (C = T, R, X).

Préteritní a infinitivní kmen mají při kvantitativním ablautu obecně stejnou podobu. Ve dvou případech nicméně dochází k druhotným změnám, jež obě souvisí s tím, že na préteritní kmen se vždy napojují morfy s iniciálou samohláskovou, na infinitivní pak s iniciálou souhláskovou. Při ablautu $P\_V\_R- \leftrightarrow P\_V\_R-$ se v infinitivním kmenu druhotně změnil nositel slabičné délky podle vztahu $/P\bar{V}|R\text{-}\&\text{-}ti/ > /P\bar{V}R| \text{-}ti/$ (slabika přítom zůstává dlouhá a infinitivní kmen má i při odlišném nositeli délky stejnou intonaci jako kmen préteritní), při ablautu $P\_V\_X- \leftrightarrow P\_V\_X-$ má X v préteritním kmenu podobu S^6T^7 (stejně jako v kmenu přítomném), kdežto v infinitivním $T^5S^6\text{-}t^7i$.

CENTRÁLNÍ PŘÍPADY kvantitativního ablautu sledují schéma $P\_V\_C- \leftrightarrow P\_V\_C-$

$a \leftrightarrow o$	$v\grave{a}g\text{-}\grave{a} \leftrightarrow (v\grave{o}g\text{-}\acute{e} \text{ et } v\grave{o}g\text{-}ti)$	‘kradl’
$e \leftrightarrow \acute{e}$	$l\acute{e}k\text{-}\grave{a} \leftrightarrow (l\acute{e}k\text{-}\acute{e} \text{ et } l\acute{e}k\text{-}ti)$	‘letěl’
$u \leftrightarrow \bar{u}$	$t\bar{u}p\text{-}\grave{a} \leftrightarrow (t\bar{u}p\text{-}\acute{e} \text{ et } t\bar{u}p\text{-}ti)$	‘usedl (do dřepu)’
$i \leftrightarrow y$	$t\bar{i}r\text{-}\grave{a} \leftrightarrow (t\bar{i}r\text{-}\acute{e} \text{ et } t\bar{i}r\text{-}ti < /'t\bar{i}r\text{-}\&\text{-}ti/)$	‘zkoumal’

Kvantitativní ablaut $a \leftrightarrow o$ je velmi vzácný: současný spisovný jazyk zná vedle $v\grave{a}g\text{-}\grave{a} \leftrightarrow (v\grave{o}g\text{-}\acute{e} \text{ et } v\grave{o}g\text{-}ti)$ ‘kradl’ pouze $k\bar{a}r\text{-}\grave{a} \leftrightarrow (k\acute{o}r\text{-}\acute{e} \text{ et } k\acute{a}r\text{-}ti < k\acute{o}r\text{-}\&\text{-}ti)$ ‘pověsil, oběsil’; další případy už jsou dialektální či historické, e.g. místo $bl\acute{a}šk\text{-}\grave{a} bl\acute{o}šk\text{-}\acute{e} bl\acute{o}šk\text{-}ti$ nyní už jen $bl\acute{o}šk\text{-}\grave{a} bl\acute{o}šk\text{-}\acute{e} bl\acute{o}šk\text{-}ti$ ‘mrštil (čím)’, cf. Senn (1966 §502), Otrębski (1965 §557). Střídání $u \leftrightarrow \bar{u}$ i $i \leftrightarrow y$ je běžné, zdalek nejhojnější je však $e \leftrightarrow \acute{e}$. Centrální případy kvantitativního ablautu se pojí s konjugačním typem $\langle \text{-}\grave{a}\text{-}, \text{-}\acute{e}\text{-} \rangle$, pouze ablaut $i \leftrightarrow y$ se pojí též s typem $\langle \text{-}\acute{a}\text{-}, \text{-}\acute{e}\text{-} \rangle$, cf. ĩnfrā.

³ Pojmenování je tradiční, i když fonologicky neudržitelné: protiklad krátké a dlouhé samohlásky, o nějž při kvantitativním ablautu jde, je stejně kvalitativní jako protiklad mezi dvěma různými krátkými samohláskami, cf. I/3.1.3.

PERIFERNÍ PŘÍPADY se odehrávají v jiných konsonantických kontextech. Vlastní kvantitativní proměna $\underline{V} \leftrightarrow \bar{V}$ není nijak dotčena. Prézentsní kmen je v nich kromě krátkého stupně charakterizován ještě konsonantickým rozšířením **T** či **R**.

(1) $\underline{P} \underline{V} \underline{-T} \leftrightarrow \underline{P} \bar{V} \underline{-}$. Výchozí kořen vůbec nemá souhláskové zakončení. Prézentsní kmen s krátkým stupněm se rozšiřuje o raženou finálu $\underline{T} = d$. Mezi préteritní kmen a koncovku vstupuje epenthetické *-j-*. Jediný případ: /'dě-&-d-&-a/ > *dě-d-a* $\leftrightarrow$ (*dě-j-o* et *dě-ti*) 'kladl'.

Nedisponujeme morfologickým kontextem, který by umožnil rozhodnout, zda *-d-* je v pozici $\underline{T}^5$ nebo $\underline{T}^7$. Volíme-li interpretaci $\underline{T}^5$, pak z toho jediného důvodu, že finální svah pro výklad obsazujeme postupně, počínaje pozicí nejbližší k vrcholu.

(2) $\underline{P} \underline{V} \underline{R} \underline{-R} \leftrightarrow \underline{P} \bar{V} \underline{R} \underline{-}$. Kořen je zakončen na polosamohlásku $\underline{R}^4 = j, v$. Prézentsní kmen s krátkým stupněm se rozšiřuje o sonoru $\underline{R}^7 = n$, před níž se polosamohláska realizuje vokalic-ky, tvoříc s krátkou samohláskou diftong. V préteritu, jež žádné kmenové rozšíření nemá, se polosamohláska realizuje konsonanticky a kmenová samohláska je dlouhá; v infinitivu se kořenová polosamohláska opět ocitá před souhláskou a znovu se realizuje vokalic-ky, tvoříc diftong s předchozí (původně) dlouhou samohláskou, jež se druhotně krátí.

(α) Sloveso *eĩ-n-a* $\leftrightarrow$ (*ěj-o* et *eĩ-ti*) 'šel' je jediný případ kvantitativního ablautu $\underline{P} \underline{V} \underline{R}^4 \underline{-R}^7 \leftrightarrow \underline{P} \bar{V} \underline{R}^4 \underline{-}$ pro $\underline{R}^4 = j$, $\underline{R}^7 = n$, $\underline{P} = \emptyset$; infinitív vykládáme /'ěj-&-ti/ > *eĩ-ti*.

(β) Vzor *káu-n-a* $\leftrightarrow$ (*kóv-ě* et *káu-ti* < /'kóv-&-ti/) 'pobíjel (nepřátele)', užívá se hlavně v reflexívu jako 'bojoval, bil se', je případ $\underline{P} \underline{V} \underline{R}^4 \underline{-R}^7 \leftrightarrow \underline{P} \bar{V} \underline{R}^4 \underline{-}$ pro $\underline{V} = a$, $\bar{V} = o$, $\underline{R}^4 = v$, $\underline{R}^7 = n$. Dialektálně se místo $\underline{R}^7 = n$ vyskytuje i rozšíření $\underline{R}^7 = j$, spisovný jazyk připouští *j* jako variantu jediné u *liáu-n-a* // *liáu-j-a* $\leftrightarrow$ (*lióv-ě* et *liáu-ti*) 'přestal'. Ablaut tohoto druhu potkáme u většího počtu běžně užívaných sloves (pomocí AtgDLKŽ jsem našel 16 kořenů).⁴

KONJUGAČNÍ TYP. Slovesa s kvantitativním ablautem jsou v centrálních případech konjugačního typu $\langle \underline{-ja-}, \underline{-ě-} \rangle$. Pouze ablaut $\underline{P} \underline{i} \underline{R-} \leftrightarrow \underline{P} \bar{i} \underline{R-}$ pro $\underline{R} = n$ se pojí s typem $\langle \underline{-a-}, \underline{-ě-} \rangle$, cf. *gìn-a gýn-ě gìn-ti* 'hájl, bránil (co)', *mìn-a mýn-ě mìn-ti* '(po)šlapal, (za)dupal', *skìn-a skýn-ě skìn-ti* 'trhal, kácel', *trìn-a trýn-ě trìn-ti* 'třel, mnul', etc.; ke stejnému typu se řadí též *pìl-a pýl-ě pìl-ti* 'sypal, naléval'. Periferní případy, jež se všechny vyznačují tím, že k prezentsnímu kmeni, kde je krátký stupeň, přistupuje neslabičné kmenové rozšíření, mají v prezentu vždy *-a-*. Slovesa vzoru *káu-na kóv-ě káu-ti* jsou typu $\langle \underline{-a-}, \underline{-ě-} \rangle$, izolovaná slovesa *dě-da dě-jo dě-ti*, *eĩ-na ě-jo eĩ-ti* (a pouze tato dvě) jsou typu $\langle \underline{-a-}, \underline{-o-} \rangle$.

4.1.3 KVALITATIVNÍ ABLAUT spočívá v kořenovém střídání *i* a *e*. Stupeň *e* se uplatňuje v prezentu, stupeň *i* v préteritu a infinitivu. Postihuje na třicet běžně užívaných sloves. Nová litevská slovesa s kvalitativním ablautem nevznikají.

CENTRÁLNÍ PŘÍPADY vykazují kmenovou proměnu o schématech $\underline{P} \underline{e} \underline{RT-} \leftrightarrow \underline{P} \underline{i} \underline{RT-}$ a $\underline{P} \underline{e} \underline{RS-} \leftrightarrow \underline{P} \underline{i} \underline{RS-}$. Kořen je uzavřen dvěma souhláskami, sonorou a nesonorou (explozivou

⁴ Prakticky k tomuto vzoru patří všechna slovesa s prezentem na *-au-n-a* a infinitívem na *-au-ti*, kde *-au-* není (síc) kmenotvorný sufix, s výjimkou dvou velmi běžných sloves, jež vůbec nejsou ablautová, sc. *gáu-n-a gāv-o gáu-ti* 'dostal', *aũ-n-a āv-ě aũ-ti* 'obul (či jakkoliv jinak si co natáhl na nohy)'.

či frikativou). Samohláska podstupující kvalitativní ablaut je tak ve všech třech lemmatických kmenech součástí smíšeného diftongu eR ↔ iR, takže kmeny jsou vždy o dlouhé slabice. A vždy jsou přítom intonovány cirkumflexově. Příklady:

<i>veĭk-a</i> ↔ (<i>viĭk-o</i> et <i>viĭk-ti</i>)	‘vlekl, navlékal, oblékal’
<i>peĭrk-a</i> ↔ (<i>piĭrk-o</i> et <i>piĭrk-ti</i>)	‘koupil’
<i>keĭmš-a</i> ↔ (<i>kiĭmš-o</i> et <i>kiĭmš-ti</i>)	‘naplňoval, cpal’
<i>leĭnd-a</i> ↔ (<i>liĭnd-o</i> et <i>liĭs-ti</i> < /'liĭnd-&-ti/)	‘lezl’

Jediné rozdíly, jež mohou druhotně vzniknout mezi kmenem préterita a infinitívu, jsou způsobeny disimilací kořenového $T^5 = t, d$ před infinitívním sufixem *-ti* (jehož iniciála nastupuje do pozice T^7), cf. *kreĭnt-a* ↔ (*kriĭnt-o* et *kriĭns-ti* < /'kriĭnt-&-ti/) ‘rozkouzl’, přičemž výsledné *s* může ještě vyvolat proměnu podle vzorce $\check{V}nS > \bar{V}S$, jak dokládá výše uvedený příklad *leĭnd-a* *liĭnd-o* *liĭs-ti*.

PERIFERNÍ PŘÍPADY mají několik kmenových schémat. Všem je společné to, že kořen není uzavřen dvěma souhláskami, sonorou a nesonorou. Rozlišíme následující podoby:

(1) $P_e R-T^5$ - ↔ $P_i R$ -. Kořen je zakončen sonorou. V přítomném *e*-stupni se kmen rozšiřuje o $T^5 = d$. Týká se jedině slovesa *véř-d-a* ↔ (*vi-ré* et *vi-r-ti*) ‘vařil’. Nápadná je zde akúťová intonace obou kmenů s dlouhou slabikou, přítomného a préteritního.

(2) $P_e R^4 T^5$ - ↔ $P_i T^5$ -. Kořen je zakončen alveolární explozívou. V přítomném *e*-stupni se kmen rozšiřuje o $R^4 = n$. Týká se celkem tří sloves:

<i>skre-ň-d-a</i> ↔ (<i>skriĭd-o</i> et <i>skriĭs-ti</i> < /skriĭd-&-ti/)	‘letěl’
<i>bre-ň-d-a</i> ↔ (<i>brĭd-o</i> et <i>brĭs-ti</i> < /brĭd-&-ti/)	‘brodil se’
<i>kre-ň-t-a</i> ↔ (<i>kriĭt-o</i> et <i>kriĭs-ti</i> < /kriĭt-&-ti/)	‘spadl’

Dlouhá slabika je pouze v kmeni přítomném a je – tak jako v centrálním případě – cirkumflexová. K přítomnému *kre-ň-t-a*, který je v *e*-stupni, existuje ještě alomorfa *kri-ň-t-a* s kmenovým rozšířením, leč bez ablautu, tedy v *i*-stupni zbylých dvou kmenů.

(3) $P_e R^4$ - ↔ $P_i R^4$ -. Kořen je zakončen sonorou $R = n$ a žádné kmenotvorné rozšíření nepřibírá. Dvojhlaska vzniká jedině v infinitívním kmeni, a to pouze druhotně, v důsledku toho, že na infinitívním kmeni se napojují výlučně morfy začínající souhláskou. Ve shodě s centrálním případem nese i tato druhotná délka cirkumflexovou intonaci. Týká se všeho všudy dvou sloves:

/gĕn-&-a/ > <i>gĕn-a</i> ↔ (<i>giĭn-é</i> et <i>giĭn-ti</i>)	‘hnal (stádo)’
/mĕn-&-a/ > <i>mĕn-a</i> ↔ (<i>miĭn-é</i> et <i>miĭn-ti</i>)	‘připomínal si’

(4) $P_e R^4$ - ↔ $P_i R^4$ -. Kmeny (*siĭc*) přítomného a préterita jsou zakončeny sonorou $R = j$ za té zvláštní okolnosti, že préteritní úsek /i-j/, jenž v přítomném podléhá ablautové změně na /e-j/, vznikl disociací kořenového /i/. To je uchováno v kmeni infinitívu a zakládá dlouhou slabiku příznačně intonovanou akúťově (krajní dlouhé samohlásky se disociují pouze v akúťových slabikách, cf. 2.3.1). Týká se jedině slovesa /vĕj-j-&-a/ > *vĕj-a* ↔ (*viĭj-o* et *viĭj-ti*), znamenajícího jednak ‘zaháněl (nepřítele)’, jednak ‘vil (člověk věnec, pták hnízdo)’.

KONJUGAČNÍ TYP. Slovesa s kvalitativním ablaudem jsou v centrálních případech vždy konjugačního typu (-a-, -o-). Prézens na -a- si drží i všechny případy periferní. Z nich pouze tři slovesa – případy (1) a (3) – jsou typu (-a-, -ě-), sc. *vér-d-a* ↔ *vi-rě*, *gēn-a* ↔ *gìn-ě* a *mēn-a* ↔ *mìn-ě*.

4.1.4 ZVLÁŠTNÍ ABLAUTOVÉ KORESPONDENCE. Co jsme v oddílech 4.1.2 a 4.1.3 označili za periferní případy, byly řádné ablautové korespondence $\check{V} \leftrightarrow \check{V}$ a $e \leftrightarrow i$, k nimž pouze docházelo ve zvláštním souhláskovém okolí. U dvou litevských sloves se však již samy ablauty vymykají dosud poznanému vokalickému průběhu. Popíšeme je proto individuálně.

(1) Sloveso *liē-ka* ↔ (*li-ko* et *lik-ti*) ‘zůstal, zanechal’ chápeme jako případ kvalitativního ablautu $P\_e\_R^4T^5 \leftrightarrow P\_i\_R^4T^5$ - o zvláštním průběhu $P\_e\_R^4T^5 \leftrightarrow PR^4T^5$ -, kde pro $P=l$, $R=j$ a $T=k$ vzniká v segmentu PR^4T^5 - samohláska *i* kontextovou proměnou polosamohlásky *j* podle vzorce *lj- > lik-*. Kmen $P\_e\_R^4T^5$ - je navíc poznamenán přesmyčkou *lej- > leik- > liek-*.⁵ Dlouhá kmenová slabika je cirkumflexová, stejně jako v centrálních případech kvalitativního ablautu.

Uvedený výklad se může zdát zbytečně složitý, protože morfonologický systém litevštiny běžně pracuje s korespondencí $i \leftrightarrow ie$ přinejmenším v koncovkách (cf. *jaun-ì* ↔ *jaun-ie-ji*, *tik-ì* ↔ *tik-ie-si*), umožňuje však zařadit ablautové sloveso *liē-ka li-ko lik-ti* pod širě užívaný ablaut kvalitativní. Jinak bychom museli postulovat samostatný ablaut kvantitativní «inversní», s diftongovou délkou ve kmenei přítomném a krátkým stupněm ve kmenech préterita a infinitivu. Žádné jiné litevské sloveso by ale takové střídě nepodléhalo.

(2) Sloveso *im-a* ↔ *ēm-ě* ↔ *iṁ-ti* ‘vzal’ je v litevštině jediné, pro jehož lemmatické trojkmení vůbec nenajdeme uspokojivé vysvětlení v pojmech kvantitativního ani kvalitativního ablautu. Ke střídě v kořeni P_R očividně dochází, v systému však není s čím ji srovnávat.

Présentní a infinitivní kmen sice vykazují stejnou fonématickou strukturu, leč prosodéma cirkumflexu v INF budí podezření: pokud v infinitivu vzniká délka druhotně, změnou slabičné hranice, přesněji přidáním sonorního uzávěru ke slabice původně krátké, bývá intonace nově vzniklé délky akútová, cf. /'vi|r-&-ti/ > /'vír|-ti/ ≡ {vĩrti}. Navíc primární shoda kmenů PRAES a INF slovesa příznakově ablautového v PRAET nemá nikde jinde v litevském systému obdoby.⁶

Vyložíme raději infinitivní tvar /'iṁ-ti/ jako následek druhotného krácení kmene *ym-*, jenž je kvantitativním ablaudem odlišen od přítomného *im-a*, sc. *iṁ-ti* < /'im-&-ti/. Na cirkumflexu v INF se díváme tak, že prostě uchovává cirkumflexovou intonaci, jež při kvantitativním ablautu vzniká běžně, cf. *tūp-ia tūp-ě tūp-ti*, a již dokládá PRAET *ēm-ě*.

Préteritní kmen má stejnou cirkumflexovou intonaci jako infinitivní, leč nutí nás postulovat zcela ojedinelou timbrovou změnu /ī/ ↔ /è/, jakou v kořenech typu (i) neznáme. Jedinou obdobu (dokonce i se stejnou cirkumflexovou intonací) nalézáme v kořenech typu (ii) pro slovesa ‘zaskučel, vzlykl’ *su-riṅk-a su-riṅk-o su-riṅk-ti* ↔ *rēk-ia rēk-ě rēk-ti* ‘křičel’.

⁵ Takový vztah lze v litevštině doložit při ablautu typu (ii), tedy mezi různými lexikálními jednotkami. Nejznámějším příkladem je ‘bůh’ *diēv-as* :: *deiv-ě* ‘bohyně’.

⁶ Zdůrazněme, že obdoby nemá primární shoda. Sekundární shodu potkáváme běžně, cf. *tīr-ia tīr-ě tīr-ti* < /'tīr-&-ti/.

4.1.5 Za PROSODICKOU CHARAKTERISTIKU KMENE I. DRUHU označíme jeho schopnost přesouvat svůj přízvuk na prefixový úsek (předklonky, předponu, zvratný morf, cf. 2.4.0). Jde o prvotní iniciativu, centrifugální akci kmene, jež proběhne dřív, než koncovka v akci centripetální stihne přetáhnout kmenový přízvuk na sebe (2.4.2–3). Říkáme, že kmenový přízvuk je (1) nepohyblivý, pokud kmen svůj přízvuk dopředu nepřesouvá, nebo (2) pohyblivý, pokud přesouvá. Tuto charakteristiku upřesňujeme pouze pro kmeny PRAES a PRAET; v derivačním okruhu INF k přesouvání nedochází (až na participia a predikativy, cf. 3.8).

Obecně platí, že slovesa vykazující ablaut v kořenech typu (i) jsou schopna svým kmenovým přízvukem pohybovat. Zda k přesunutí skutečně dojde, záleží na dalších podmínkách. Pohyblivosti přízvuku totiž dokáží zabránit dvě okolnosti: zařazení ke konjugačnímu schématu -o- (v préteritu i v přítomném, neboť toto schéma je universální) a akúťová intonace kmenové slabiky (pro kmeny jednoslabičné, jež při ablautu jediné přicházejí v úvalu).

- V centrálních případech ablautu kvantitativního, kde se schéma -o- nikdy neuplatní, závisí pohyblivost výlučně na intonaci. Máme tedy *pà-vag-ja pà-vog-è* 'ukradl' (cf. *våg-ja, vōg-è*), *iš-lek-ja iš-lék-è* 'vyletěl' (cf. *lěk-ja, lěk-è*) oproti *ĩ-kur-ja i-kúr-è* 'založil' (cf. *kūr-ja, kūr-è*), *pà-kel-ja pa-kěl-è* 'pozdvihl' (cf. *kěl-ja, kěl-è*), *nè-gin-a ne-gýn-è* 'nehájil'.
- I v periferních případech kvantitativního ablautu závisí pohyblivost primárně na intonaci, cf. *nu-káu-n-a nu-kóv-è* 'zabil', *ne-liáu-n-a ne-lióv-è* 'nepřestal', *su-vér-d-a sù-vir-è* 'uvařil', *pà-de-d-a pa-děj-o* (zde se v préteritu scházejí obě podmínky bránící pohybu).
- V případech ablautu kvalitativního se schéma -o- uplatňuje v préteritu pravidelně, takže pohyblivost přízvuku je povětšinou omezena na prézens, cf. *ap-sì-velk-a ap-si-višk-o* 'oblékl se', *sù-serg-a su-siřg-o* 'onemocněl', *nù-kre-n-t-a nu-krit-o* (cf. 4.2.6) 'spadl', kdežto v préteritu se pohyblivost projeví jen výjimečně, cf. *pri-sì-men-a pri-sì-min-è* 'připomněl si', *àt-gem-a* (oproti neablautovému druhotvaru *at-gim-st-a*) *àt-gim-è* 'obrodil se, znovu oživil'.
- Podle stejných zásad pohybuje svým přízvukem i ablautově zvláštní *pà-im-a pà-ém-è* 'vzal, uchopil'.
- Dvě slovesa podstupující ablaut nejsou schopna svým přízvukem pohybovat, ačkoliv intonace tomu nebrání. Důvodem je vokalická dvojhláska (4.4.4). Jde o *eĩ-n-a* a *liěk-a*, cf. *at-eĩ-n-a at-ěj-o* 'přišel', *pa-liěk-a pa-lik-o* 'zanechal' (v préteritu působí -o-).

4.1.6 Za PROSODICKOU CHARAKTERISTIKU KMENE II. DRUHU označíme intonaci a postavení té kmenové slabiky, jež nese přízvuk. U sloves podléhajících ablautu (i) typu je kmenová slabika jediná, záleží tedy jediné na intonaci její délky.

Připomeňme nejprve, že slabičná délka vzniklá při ablautu kvantitativním může mít obojí intonaci, akúťovou i cirkumflexovou, vždy však stejnou pro oba délkově příznakové kmeny, préteritní a infinitivní, a uchovávanou i při druhotných proměnách jejího nositele, cf. *'kěl-ja/* vs. *'kě|lè/* ↔ *'kél|ti/* 'zvedl', *'bēr-ja/* vs. *'bě|rè/* ↔ *'beř|ti/* 'sypal'. Pokud v přítomném kmeni vzniká druhotná slabičná délka v důsledku dlužení krátkých středových samohlásek pod přízvukem, pak tato délka nese intonaci cirkumflexovou, což je obecnou vlastností tohoto druhu dlužení, cf. *'kěl-ja/* < *'kěl-&-ja/*, *'bēr-ja/* < *'bēr-&-ja/*.

Připomeňme dále, že centrální případy ablautu kvalitativního už předpokládají dlouhou kmenovou slabiku tvořenou smíšenou dvojhláskou. Tato délka je vždy cirkumflexová a kvalitativní ablaut na ní nic nemění, cf. *peřk-a piřk-o piřk-ti* 'koupil'. Charakterizovat proto můžeme jen délky, jež vznikají dodatečným kmenovým rozšířením. Prézens *vér-d-a*, kde rozšíření -d- dělá z kořenového **R**⁴=r sonorní uzávěr, nabývá ve vzniklé slabičné délce standardní

intonaci akútovou, jakou ze stejných příčin nese i infinitív *vīr-ti*. Prézens *skre-ñ-d-a*, který přibírá kmenové rozšíření *-n-* do pozice R^4 , tedy ještě před kořenové $T^5=d$, nabývá v takto vzniklé délce intonaci cirkumflexovou, ve shodě s kmenotvornou charakteristikou morfu *-n-*.

Zajímavé srovnání nabízejí dvojice kořenů o homonymních podobách G_N a M_N . Z nich vycházejí slovesa podléhající ablautu jednak kvantitativnímu, sc. *gìn-a gýn-é gìn-ti* < /'gín-&-ti/ 'hájil', *mìna mýné mìnti* < /'mín-&-ti/ 'šlapal', jednak kvalitativnímu, sc. *gēn-a gìn-é giñ-ti* < /'gín-&-ti/ 'hnal (stádo)', *mēn-a mìn-é miñ-ti* < /'mīn-&-ti/ 'pamatoval si'. Infinitívy, ba celé jejich derivační okruhy jsou rozlišeny intonačně: *mìnti* :: *miñti*, *gìnti* :: *giñti*.⁷ Distribuce intonací odpovídá jednotlivým druhům ablautu: akút mají slovesa o ablautu kvantitativním, kde je akútová i slabika kmene préteritního, cirkumflex mají obě slovesa o ablautu kvalitativním, jenž je na cirkumflex příznačně vázán.

Vysvětlovat je třeba právě intonaci cirkumflexovou, protože automaticky, bez přidatné motivace vzniká akút. Dokládají to dvě slovesa o homonymním kořenu T_N , jež jsou sice kmenotvornými prostředky dobře rozlišena v PRAES i PRAET, nicméně INF mají obě homonymně akútové, protože žádný derivační kontext nemotivoval cirkumflex, sc. *tīna týné tīnti* < /'tīn-&-ti/ 'naklepával (kosu)' vs. *tīnsta tīno tīnti* < /'tīn-&-ti/ 'opuchla, otekla (tkáň v těle)'. Kořeny neablautových sloves o schématu $P_V R$ mají totiž v kmenech, kde teprve druhotně vzniká dlouhá slabika, nesená smíšenou dvojhláskou, intonaci povětšinou akútovou, cf. *kāl-a kāl-é kāl-ti* 'bušil (kladivem)', *sén-st-a sēn-o sēn-ti* 'zestárl, zastaral', *gīm-st-a gīm-é gīm-ti* 'narodil se', *bjūr-a bjūr-o bjūr-ti* 'zkazil se, zhoršil se'. Všimněme si, že akút vzniká jak v infinitívech, tak v těch prézentech, kde – podobně jako v infinitívu – přistupuje za posloupnost / $\check{V}R$ / souhláskové rozšíření *-st-*, cf. /'tīn-&-st-a/ > /'tīn|sta/ $\equiv$ {tīnsta}. Cirkumflex v *kāl-a kāl-é* je projevem dlužení kmenové středové samohlásky pod přízvukem, cirkumflex v *bjūr-a* je důsledkem morfu *-n-*, jenž rozšířil přítomný kmen a vyvolal náhradní dlužení kmenové samohlásky podle vzorce $\check{V}nR > \bar{V}R$.

Prosodická charakteristika kmene II. druhu má vliv na přetahování přízvuku z kmene na koncovku VF (omezujeme se na kmene PRAES a PRAET). Prvotní impuls k takové změně vychází z koncovky, jež nese prosodickou charakteristiku b (cf. 3.3.1). Kmen na tento impuls reaguje tak, že si svůj přízvuk (A) nedá, (B) dá vzít. Je-li kmen jednoslabičný, jako je tomu zde u ablautových sloves, je vlastnost (A) vázána na intonaci akútovou, vlastnost (B) na ostatní případy (cirkumflex a krátká slabika). Je tedy /'dě-d_B-&-u^b/ > /dē'du/, ale /'dě-j_A-&-au^b/ > /'dějau/ 'kladl jsem', /'eī-n_B-&-u^b/ > /eī'nu/ a zároveň /'ěj_B-&-aū^b/ > /ěj'jaū/ 'šel jsem'. Prosodická charakteristika I. druhu přitom nad II. druhem převažuje, takže přízvuk se octne na předkořenovém morfu dřív, než jej koncovka může na sebe přetáhnout; pokud však k přesunu přízvuku před kmen nedojde, je stále ještě možné jej na koncovku přetáhnout, cf. /pā-&-&-dē-d_B-&-u^b/ > /'pādedu/, /āt-&-&-eī-n_B-&-u^b/ > /āteī'nu/.⁸

⁷ Homonymní jsou pouze tvary NON-PERS FUT, kde dochází k metatonii /'mín-&-s#/ > /'miñs#/, /'gín-&-s#/ > /'giñs#/, cf. 3.4.3.

⁸ Čtenáři zvyklému na tradiční, sc. spíš více než méně ortografický záznam litevských prosodemat připomínám, že v našem výkladu (I/3.2) je intonace kvalitou dlouhé slabiky nezávislou na přízvuku. Ve fonologickém zápise tedy znaménky akút (´) a cirkumflex (˘) postihujeme pouze intonaci, a ta zůstává, ať už slabičný přízvuk (˘) spočívá kdekoliv. Fonologický, sc. fonemático-prosodemático zápis /ěj'jaū/, /eī'nu/ říká, že kmenová slabika je cirkumflexová a přízvuk spočívá na koncovce (která si jej přetáhla právě proto, že kmenová slabika je cirkumflexová a ne akútová). Odpovídající grafemátické zápisy jsou samozřejmě {ėjaū}, {einū}.

4.2 Kmenová rozšíření

Za kmenové rozšíření pokládáme souhlásku nebo skupinu souhlásek, jež se zapojuje do finálního úseku a vytváří tak nový, příznakový kmen. Podstatné je, že příznakový kmen nezískává další slabiku (právě slabikotvorností v následujícím oddíle 4.3 odlišíme od kmenových rozšíření kmenotvorné sufixy). Ve struktuře lemmatického trojkmení poznamenávají kmenová rozšíření vždy příznakově kmen přítomný oproti kmenům přeteritnímu a infinitivnímu — a právě vazbou na přítomný kmen odlišujeme kmenové rozšíření od epenthetického *-j-*, jež brání hiátu mezi vokalicou iniciálou koncovky a vokalicou finálou kmene jak přítomného, tak přeteritního. Již v předchozím oddíle jsme se setkali s kmenovými rozšířeními jako s morfolo- gickým jevem doprovázejícím některé periferní případy ablautu. Nyní předvedeme, že rozšíření je samostatným prostředkem lemmatické kmenotvorby, přičemž vedle případů synchronně neproduktivních existují i případy panchronně produktivní.

4.2.1 Neproduktivní POMOCNÁ KMENOVÁ ROZŠÍŘENÍ jsou celkem dvě: *-d-*, *-n-*. V kmenovém schématu je umístíme do pozic **T**⁵ a **R**⁷. Při gramatické kmenotvorbě nenesou žádnou sémantickou informaci a vyskytují se jedině v přítomném kmeni. Morfolo- gickou funkcí obou rozšíření je zabránit hiátu mezi samohláskami na konci kmene a na začátku koncovky. Na rozdíl od standardního a produktivního protihiátového prostředku *-j-* připouštějí rozšíření *-n-* a *-d-* ablautové jevy.

Rozšíření *-d-* se uplatňuje jenom ve třech případech:

<i>vér-d-a</i> ↔ (<i>vìr-è</i> et <i>vìr-tì</i>)	‘vařil, vřel’
<i>dě-d-a</i> ↔ (<i>dě-j-o</i> et <i>dě-tì</i>)	‘kladl’
<i>dúo-d-a</i> ↔ (<i>dāv-è</i> et <i>dúo-tì</i>)	‘dal’

U slovesa *vérda* vytváří rozšíření *-d-* uzavřenou slabiku se smíšenou dvojhláskou **VR**, tedy prostředí odpovídající centrálním případům kvalitativního ablautu */e/* ↔ */i/*. U sloves *děda* a *dúoda* umožňuje *-d-* napojit vokalicou začátek koncovky na vokalicou konec kořene, leč pouze v kmenu přítomném. Ve kmenu přeteritním se u *dě-d-a* ↔ (*dě-j-o* et *dě-tì*) uplatňuje epenthetický konsonant *-j-* (navíc dochází ke kvantitativnímu ablautu), kdežto u *dúo-d-a* ↔ (*dāv-è* et *dúo-tì*) dochází ve dvou krocích k permutaci a disociaci kořenové finály, cf. */uo/* > */au/* > */a-v/*.

Rozšíření *-n-* se uplatňuje u ablautových sloves vzoru *káu-n-a* ↔ (*kóv-è* et *káu-tì*), jež jsme vyložili výše (4.1.2 sub 2β), u ablautového slovesa *eĩ-n-a* ↔ (*ěj-o* et *eĩ-tì*) ‘šel’, rovněž již vysvětleného (ibidem sub 2α), a u dvou sloves neablautových:

<i>gáu-n-a</i> ↔ (<i>gāv-o</i> et <i>gáu-tì</i>)	‘dostal’
<i>aũ-n-a</i> ↔ (<i>āv-è</i> et <i>aũ-tì</i>)	‘obul’

U všech těchto sloves brání *-n-* hiátu mezi vokalicou finálou kořene a vokalicou iniciálou koncovky. S výjimkou slovesa *eĩ-n-a* je uplatnění *-n-* vázáno na kořeny zakončené na *-au-*. Kořenové *au* se ve kmenu přeteritním disociuje podle vzorce */au/* > */a-v/*, přičemž ve vzoru *káu-n-a* *kóv-è* *káu-tì* složka */a/* navíc podléhá kvantitativnímu ablautu.

Ve všech výše zmíněných případech interpretujeme kmenovou pozici *-n-* jako **R**⁷. To proto, že dvojhláskové vrcholy *au* i *ei* pokládáme za segmenty **VR**⁴, kde se polosamohlásková sonora (**R**⁴ = *j*, *v*) kontextově vokalizovala. Rozšíření *-n-* přidané v pozici **R**⁷ nemění intonaci výchozí dlouhé slabiky, at’ již akútovou, cf. *káu-n-a* ↔ *káu-tì*,

gáu-n-a ↔ *gáu-ti*, nebo cirkumflexovou, cf. *aũ-n-a* ↔ *aũ-ti*, *eĩ-n-a* ↔ *eĩ-ti*. Tím se, jak uvidíme ve 4.2.2, nápadně liší od rozšíření *-n-* přidávaného v pozici **R**⁴. Rozšíření *-d-* lze ve všech třech případech, kde se vůbec uplatní, interpretovat v pozicích jak **T**⁵, tak **T**⁷. A protože výkladový systém nás nutí se pro některou z pozic rozhodnout, volíme **T**⁵ — podle zásady, že pozice se (pro výklad!) obsazují v pořadí (4–5–6–7).

O epenthetickém *-j-*, což je další prostředek bránící hiátu, jsme psali už v 2.3.1 a zmíníme se o něm ještě v oddíle 4.3.

4.2.2 Panchronně produktivní PLNOVÝZNAMOVÁ KMENOVÁ ROZŠÍŘENÍ jsou rovněž dvě: *-n-* (v pozici **R**⁴) a *-st-*. Vyznačují se komplementární distribucí a stejnou funkcí.

- Morf *-n-* rozšiřuje kořeny obsazené krátkou samohláskou a zakončené explozívou (**T**) nebo sonorou (**R**); frikatíva může takový kořen uzavírat pouze v komplexu s guturálou (**X**). Schématicky jeho zapojení popíšeme $P_{\check{V}}n_C \leftrightarrow P_{\check{V}}C$ ($C = T, R, X$), což se nápadně shoduje s kmenovým kontextem kvantitativního ablautu. Rozšíření *-n-* zaujímá v kmenovém schématu pozici **R**⁴, takže rozšířený kmen končí obecně stejnou souhláskou, jakou končí kmen nerozšířený, cf. *añk-a* *āk-o* *āk-ti* ‘oslepl’. Rozšíření *-n-* vytváří v přítomném kmeni dlouhou slabiku. Tato délka je vždy intonována cirkumflexově.

- Morf *-st-* rozšiřuje kořeny obsazené dlouhou samohláskou nebo dvojháskou a zakončené libovolnou souhláskou nebo skupinou souhlásek. Někdy rozšiřuje i kořeny $P_{\check{V}}R^4$, cf. *īnfrā* 4.2.4. Ve většinovém případě, kdy rozšiřuje kmen slabičně již dlouhý, ponechává morf *-st-* vždy původní intonaci kmenové slabiky, cf. *álk-st-a* *álk-o* *álk-ti* ‘hladověl’ vs. *álp-st-a* *álp-o* *álp-ti* ‘omdlel’; pokud však rozšíření *-st-* slabičnou délku teprve samo vytváří, je výsledná slabika akútová (shodně s intonací druhotné délky vzniklé v infinitívu), cf. *‘tém-st-&-a* *‘tēm-&-o* *‘tēm-ti/* ≡ *tém-st-a* *tēm-o* *tém-ti* ‘setmělo se’.

4.2.3 Víme již, že rozšíření *-n-* se podílí na kmenotvorbě o obecném schématu $P_{\check{V}}n_C \leftrightarrow P_{\check{V}}C$ ($C = T, R, X$). Rozepíšme nyní podrobněji, jak daný morf v jednotlivých případech působí.

- Pro $C = T^5$ vzniká v přítomném kmeni smíšený diftong $P_{\check{V}}n_T$. Je prosodickou charakteristikou morfu *-n-*, že dlouhá slabika, kterou vytváří, je intonována cirkumflexově. Její intonace nijak nesouvisí s intonacemi délek, jež příležitostně vznikají v jiných kmenech.

Jde především o préteritní kmen $P_{\check{V}}C$ pro $\check{V} = /ě/, /ǎ/$, kde se středové samohlásky pod přízvukem dluží a slabičná délka jimi utvořená je cirkumflexová, ve shodě s obecnými pravidly pro prodloužení pod přízvukem (I/3.2.2-3), cf. ‘připadlo’ *teñk-a* ↔ (*těk-o* et *těk-ti*) vs. *tiñk-a* ↔ (*tík-o* et *tík-ti*) ‘hodilo se’. Dále pak vzniká smíšený diftong z kořene $P_{\check{V}}C$ pro $C = R$ ve kmeni infinitivním, kde se za sonoru přidává další souhláska, explozíva či frikatíva. Takto utvořená délka je akútová, cf. *šāl-a* ↔ (*šāl-o* et *šāl-ti*) ‘ochladilo se’.

Před **T**⁵ = *b, p* se **R**⁴ projevuje alomorfem *-m-*, cf. *kiñb-a* ↔ (*kìb-o* et *kìb-ti*) ‘zavěsil se (kde pevně), ulpěl (na čem)’, *tāmp-a* ↔ (*tāp-o* et *tāp-ti*) ‘stal se’.

- Při $C = X = S^6T^7$ rozšíření $R^4 = n$ zaniká s náhradním dloužením kmenové samohlásky podle vzorce $\check{V}nS > \check{V}S$. Ze systémové potence se v kořenech na **X** uplatňují pouze krajní samohlásky ($\check{V} = i, u$); litevský pravopis v tomto případě novou délku zaznamenává {*y, ū*}, cf. *‘dri-ñ-sk-a/ > drỹsk-a* ↔ (*drisk-o* et *driks-ti* < *‘drisk-&-ti/*) ‘trhala se (látka)’, *‘pu-ñ-šk-a/ > pũšk-a* ↔ (*pũšk-o* et *pũkš-ti*) ‘naběhly (komu kde) puchýře’.

- Při $C = R$ se rozšíření *-n-* uplatňuje pouze pro $R = j, v, r, l$ (chybí tedy sonory nazální). Rozšíření $R^4 = n$ opět zaniká s náhradním dloužením kmenové samohlásky, tentokrát

podle vzorce $\check{V}nR > \bar{V}R$. Aktualizují se všechny možné podoby $\check{V}$. Musíme myslet na zvláštnost litevského pravopisu, že krajní fonémy /ī, ū/ se píší {y, ū}, kdežto středové /ē, ā/ se píší {e, a}, cf.

/ska-ñ-r-a/ > *skār-a* ↔ (*skār-o* et *skār-ti*) ‘roztrhala se (tkanina nošením)’

/ke-ñ-r-a/ > *kēr-a* ↔ (*kēr-o* et *kēr-ti*) ‘pukl (pupen)’

/ši-ñ-l-a/ > *šyl-a* ↔ (*šil-o* et *šil-ti*) ‘ohřálo se’

/gu-ñ-r-a/ > *gūr-a* ↔ (*gūr-o* et *gūr-ti*) ‘drolilo se’

Všimněme si, že infinitivy těchto sloves, kde segment $\check{V}R$ vytváří dlouhou slabiku, jsou – na rozdíl od prezentů – všechny intonovány akútově.

Kmenové schéma $P_{\check{V}}R$ - může vzniknout též disociací kořene $P_{\bar{V}}$ - (týká se jedině krajních samohlásek). I v takovém případě vstupuje rozšíření $R^4 = n$ do kmene a následně zaniká s náhradním dlužením, cf. /pu-ñ-v-a/ > *pūv-a* ↔ (*pūv-o* et *pū-ti*) ‘hnil’.

Případ $P_{\check{V}}R$ -, at’ již je R přítomno v celém lemmatickém trojkmeni nebo vzniká jen v některých kmenech disociací krajní kořenové samohlásky, otevírá otázku, jež může někomu připadnout samoúčelná, leč přirozeně a nutně vyplývá z logiky našeho výkladu. Jaká je pozice kmenového R ve schématu $-S^1T^2R^3_{\check{V}}(V)R^4T^5S^6T^7 // R^7$ -? Teoreticky se rozhodujeme mezi dvěma krajními možnostmi, R^4 a R^7 , a nemůžeme se držet ničeho jiného než analogického porovnávání. A právě ze systémových srovnání vyplývá, že tato pozice se při kmenotvorbě mění. Pro pozici R^4 ve kmeni infinitivním mluví skutečnost, že kmen $P_{\check{V}}R$ - přibírá infinitivní sufix *-ti*, jehož explozíva se zapojuje do řady $R^4T^5S^6T^7 // R^7$ -. Podobnou úvahu lze vést pro všechny deriváty infinitivního kmene, jejichž specifické morfy vždy začínají souhláskou. Takže nejen v infinitivním tvaru $P_{\check{V}}R$ -*ti*, ale vůbec v infinitivním kmeni nemůže vyšetřovaná sonora stát v pozici R^7 -. Zbývá tedy poloha R^4 . Vzhledem k formální shodě nepríznakových kmenů pak musíme pozici R^4 postulovat i pro kmen préteritní. A tam, kde R vzniklo disociací kořenového $\bar{V}$, je přirozené přiřadit 4. pozici už proto, že stojí nejbliž výchozí samohlásce. Zato v kmeni prezentním musíme předpokládat posun $R^4 \rightarrow R^7$, aby vůbec bylo možné vložit rozšíření *-n*-. Argumentujeme-li náhradním dlužením podle vzorce $\check{V}nR > \bar{V}R$, pracujeme s kmenovým úsekem $\check{V}_nR$ -, jež lze do pozičního schématu $R^4T^5S^6T^7 // R^7$ - promítnout jedině v podobě $\check{V}_n^4R^7$ -. Vidíme tedy, že stejný foném R vystupuje v různých kmenech téhož kořene v různých polohách. Víme již, že komplexní finála X se podle okolností realizuje S^6T^7 nebo T^5S^6 , takže poziční obměny na konsonantických svazích patří do systémového chování.

V části 4.1.3 (sub 2) jsme uvedli tři slovesa, kde zároveň s rozšířením *-n*- dochází ke kvalitativnímu ablautu. Víc takových případů není. Sloveso *kreñta* ‘padá’ má k sobě alomorfy bez ablautu, sc. *kri-ñ-t-a* ↔ (*krit-o* et *kris-ti*).

Tak to vypadá v popisu spisovného jazyka, držíme-li se DLKŽ a vyhledáváme-li příklady pomocí jeho retrográdního soupisu (AtgDLKŽ). Thesaurus LKŽ (XIII: 169) uvádí ke *smi-ñ-g-a smig-o smig-ti* ‘zapichuje se, proniká hluboko dovnitř’, navíc ještě alomorfní prézens *sme-ñ-g-a*, což odpovídá vztahu *kriñta* a *kreñta*, a nelze vyloučit, že se najdou další příklady.⁹

⁹ Z kořene *SM i/e G* vychází též sloveso *sme-ñ-g-a* (LKŽ XIII: 142 přidává alomorfy *sm-ē-g-st-a smēg-o smēg-ti*, které DLKŽ objasňuje ‘zapadají, boří se (nohy do sněhu)’, ‘rozpadá se, boří se (zed)’). Lituanisticky vzdělaný rodilý mluvčí mě upozornil, že obě slovesa se v idiotektech (včetně jeho osobního) spojují do jediného o lemmatickém trojkmeni *smeñga smēgo smigti*; tato kmenová struktura se v našem výkladu dá popsat jedině jako hybrid.

4.2.4 Podívejme se nyní podrobněji na kmenotvorné působení morfu *-st-*.

- Morf *-st-* se podílí na lemmatické kmenotvorbě u kořenů charakterizovaných dlouhou slabikou o všech možných nositelích (dlouhá samohláska, dvojhláska vokalická i smíšená). Připomeňme, že je jeho prosodickou charakteristikou, že nemění intonaci dlouhé slabiky, k níž přistupuje.

- Zatímco morf *-n-* vyžadoval dosti striktní konsonantické prostředí, morf *-st-* před sebou připouští jakýkoliv finální svah, a to i prázdný. Připojuje se za kořenový úsek svahu, do pozic S^6T^7 .

- Končí-li kořen na frikatívu ($S^6 = s, z, š, ž$), první složka morfu *-st-* s ní asimilačně splyne. Výsledná sykavka je neznělá (znělost se vyrovnává odzadu), leč tupá, měla-li tuto charakteristiku sykavka kořenová ($S^6 = š, ž$; tupost převažuje nad ostrostí nezávisle na pořadí). Litevský pravopis zapisuje výslednou sykavku tupou či ostrou ve shodě se zvukem, leč znělou či neznělou podle podoby sykavky kořenové, tedy bez ohledu na zvuk, vždy neznělý, cf. */'saūs-&-st-a* > [*'saūsta*] ≡ {*saūsta*} ↔ (*saūs-o* et *saūs-ti*) 'usychal', */'iřz-&-st-a/* > [*'iřsta*] ≡ {*iřzta*} ↔ (*iřz-o* et *iřz-ti*) 'rozčílil se', */'plīš-&-st-a/* > [*'plīšta*] ≡ {*plýšta*} ↔ (*plýš-o* et *plýš-ti*) 'praskl, protrhl se', */'grīž-&-st-a/* > [*'grīšta*] ≡ {*grīžta*} ↔ (*grīž-o* et *grīž-ti*) 'vrátil se'.

- Končí-li kořen na alveolární explozívu ($T^5 = t, d$), ta se před *-st-* disimilačně změní na *s* a následně splyne, cf. */'tuřt-&-st-a/* > */'tuřs-st-a/* > [*'tuřsta*] ≡ {*tuřsta*} ↔ (*tuřt-o* et *tuřs-ti* < */'tuřt-&-ti/*) 'bohatl', */'raūd-&-st-a/* > */'raūs-st-a/* > [*'raūsta*] ≡ {*raūsta*} ↔ (*raūd-o* et *raūs-ti* < */'raūd-&-ti/*) 'zčervenal, začervenal se'. Explozívy guturální ani labiální se nemění, cf. *pŷk-st-a* ↔ (*pŷk-o* et *pŷk-ti*) 'zlobil se', *geīb-st-a* ↔ (*geīb-o* et *geīb-ti*) 'ochabl'. Jde o to, že úsek $T^5S^6T^7$, jenž v přítomném kmeni vzniká, se může uskutečnit pouze tehdy, když obsahuje alespoň dvě dostatečně odlišné artikulační řady (obě souhlásky z *-st-* si jsou artikulační řadou velmi blízké).

- Pokud alveolární explozíva předchází alveolární sonora (vyskytuje se pouze */'n⁴d⁵-/*, nikoliv */'n⁴t⁵-/*, ačkoliv tomu ze strany systému nic nebrání), dochází postupně ke dvěma jevům: 1° explozíva se disimiluje a splyne podle právě popsaného vzorce a 2° sonora zmizí s následným prodloužením podle vzorce $\check{V}nS > \check{V}S$, cf. */'brénd-&-st-a/* > */'bréns-st-a/* > */'brénst-a/* > */'brésta/* ≡ {*brésta*} ↔ (*brénd-o* et *brés-ti*) 'uzrál, vyspěl', */'iš-si-'gañd-&-st-a/* > */'iš-si-'gañs-st-a/* > */'iš-si-'gañst-a/* > */'išsi-gāsta/* ≡ {*išsigāsta*} ↔ (*išsigañdo* et *išsi-gāst-ti*) 'lekl se'.

- Komplexní kořenová finála **X** se v přítomném kmeni před morfem *-st-* realizuje v podobě T^5S^6 a její sykavka pak podléhá asimilačnímu zjednodušení popsanému výše, cf. */'blīšk-&-st-a/* > */'blīkš-st-a/* > */'blīkšta/* ≡ {*blīkšta*} ↔ (*blīšk-o* et *blīkš-ti*) 'zbledl'.

- Kromě kořenů s dlouhou slabikou obsluhuje *-st-* při lemmatické kmenotvorbě i kořeny o struktuře P_V_R pro $R = n, m$. To proto, aby se kmenotvorné rozšíření *-n-*, jež jinak v komplementární distribuci s *-st-* obsluhuje právě kořeny o schématu P_V_C , nesetkalo s kořenovou sonorou artikulačně příliš blízkou (*m*), ne-li totožnou (*n*). Morf *-st-* vytváří v přítomtu novou slabičnou délku $P\_VR|-st-$. Tato délka je intonována akúťově, stejně jako délka, jež druhotně vzniká ve kmeni infinitivním, cf. *glūm-st-a* ↔ (*glūm-o* et *glūm-ti*) 'upadl do rozpaků', *řim-st-a* ↔ (*řim-o* et *řim-ti*) 'uklidnil se'. Pro $R = n$ bychom měli být svědky proměny nositele slabičné délky podle vzorce $\check{V}nS > \check{V}S$. To dokládá jediné sloveso */'pa-'žin-&-st-a/* > */'pa-'žin-st-a/* > */'pa-'žīst-a/* ≡ {*pažīsta*} ↔ (*pa-žin-o* et *pa-žin-ti*) 'znal, rozpoznal' o deaktualizovaném prefixu *pa-* a pak vždy prefigované */'at-si-'žin-&-st-a/* > */'at-si-*

-'žin-st-a/ > /at-si-'žíst-a/ ≡ {atsižista} ↔ (at-si-žin-o et at-si-žin-ti) 'rozpoznal, zorientoval se', jež vychází z téhož kořene $\check{Z}_i N-$ "ví, rozumem a pamětí dovede zařadit". V jiných případech však změna nenastává, cf. *sén-st-a* ↔ (sěn-o et sén-ti) 'zestárl, zastaral', *tìn-st-a* ↔ (tìn-o et tìn-ti) 'otekl, opuchl', *tvìn-st-a* ↔ (tvìn-o et tvìn-ti) 'rozvodnil se (potok)'.

Uvedené příklady jsou jediné, které se mi pomocí AtgDLKŽ podařilo najít jako kořeny o struktuře P_Vn- přijímající rozšíření *-st-*. Hodnotíme je tak, že u kořenů $S\_e N-$, $T\_i N-$ a $TV\_i N-$ převládá ve spisovném jazyce morfonologický záměr udržet charakteristickou podobu i v kmeni přítomném; historicky a dialektálně lze ovšem doložit i *sěsta*, *tístalltýsta*, *tvístalltvýsta*, cf. LKŽ (XII:406, XVI:390, XVII:301).

Kořen o struktuře P_V_R- vykazuje i sloveso *mìr-št-a* ↔ (*mìr-ě* et *miř-ti*) 'umíral', kde vystupuje varianta *-št-*. Tento tvar je oblíbeným indoeuropeistickým příkladem na souhláskový kontakt *r-s* > *r-š*, nicméně uvnitř litevského systému takový výklad neplatí. Sloves zakončených na *-r* a přijímajících *-st-* je víc, žádné jiné však po alomorfu *-št-* nesahá, cf. *súr-st-a* ↔ (*súr-o* et *súr-ti*) 'stal se slaným', *stěr-st-a* ↔ (*stěr-o* et *stěr-ti*) 'ztuhl'. A i když se rozhodneme vykládat tvar *mìršta* jako ojedinělý archaismus indoevropského stáří, musíme zdůvodnit, proč odolal analogickému vyrovnání. Jistě se lze odvolávat na to, že sémantika *mìršta* je tabu, leč nemáme nic, co by dokládalo obdobné tabuické chování v jakkoli srovnatelném případě. Ponechme prostě, že sloveso *mìršta* *mìrě miřti* je zvláštní: má zvláštní podobu rozšíření, zvláštní paradigmatické zařazení, zvláštní intonaci v infinitívu.

4.2.5 U plnovýznamového rozšíření *-n-* jsme konstatovali, že se na lemmatické kmenotvorbě může podílet zároveň s kvalitativním ablautem (což v současném spisovném jazyce postihuje toliko tři kořeny). U žádného z kořenů přijímajících rozšíření *-st-* ablaut doložit nemůžeme, alespoň ne v podobách, jež jsme uvedli (kvantitativní a kvalitativní). Rozšíření *-st-* však doprovází jev, který ablaut připomíná: doprovodné dloužení přítomného kmene, cf.

<i>gěsta</i> ↔ (<i>gēs-o</i> et <i>gēs-ti</i>)	'uhasínal'
<i>māžta</i> ↔ (<i>māž-o</i> et <i>māž-ti</i>)	'ustupoval, ubývalo ho'
<i>ījta</i> ↔ (<i>īj-o</i> et <i>īj-ti</i>)	'praskal, pukal'
<i>dūsta</i> ↔ (<i>dūs-o</i> et <i>dūs-ti</i>)	'dusil se'

Kořenů s touto kmenotvorbou dokládá AtgDLKŽ ke třem desítkám. Vyznačují se schématem P_V_C- , jež obecně obsluhuje rozšíření *-n-*, leč v podobě $C = S^6$, kterou jsme pro působení *-n-* vůbec neuváděli (pojednáváli jsme pouze o komplexu **X**). U kořenů $P\_V\_S^6-$ se totiž uplatňují obě rozšíření zároveň. Kořenová frikatíva splývá s frikativou morfu *-st-* a morf *-n-* mizí za náhradního dloužení původně krátké kořenové samohlásky (přičemž na rozdíl od kvantitativního ablautu se její timbre nemění), cf. / $P\_V\_n-S-st-$ / > / P_V_n-St- / > / P_VSt- /. Všimněme si, že i po grafématické stránce se uplatňuje litevská pravopisná zvláštnost stavící vedle sebe {e, a} a {y, ū}.

4.2.6 Slovesa s plnovýznamovým rozšířením *-n-* a *-st-*, spadají pod KONJUGAČNÍ TYP {-a-, -o-}. Pro *-n-* to platí zcela bez výjimky, pro *-st-* jsou výjimky dvě, oboje typu {-a-, -ě-}, sc. *gìm-st-a* *gìm-ě* *gìm-ti* 'narodil se', *mìr-št-a* *mìr-ě* *miř-ti* 'umřel'.

PROSODICKÁ CHARAKTERISTIKA slovesného kmene II. DRUHU závisí v tomto případě na intonaci (té jediné) kmenové slabiky, jež nese přízvuk. Rozlišujeme rysy A (slabika akúťová) vs. B (slabika neakúťová, sc. cirkumflexová či krátká). V jejich důsledku koncovka o prosodickém rysu b na sebe kmenový přízvuk nepřetáhne (← A) nebo přetáhne (← B). Slo-

vesa o rozšíření *-n-* jsou v přítomném i přeteritním kmenu charakteristiky B (*-n-* vytváří v přítomném cirkumflexovou délku, přeteritum je slabičně krátké, a pokud se jeho kmen druhotně dluží, pak na slabiku neakúťovou, cf. 4.2.3). Slovesa o rozšíření *-st-* se ve většině případů vyznačují kořenem o dlouhé slabice. Ta je nějak intonována a podle toho nese rys A či B. Rozšíření *-st-*, přidávané v přítomném kmenu, tuto charakteristiku nemění. Pokud *-st-* vytváří novou délku ve slabice původně krátké (jde o kořenová schémata **P_Ů_R-**), je tato délka akúťová, což vede na rys A, cf. *gimsta*, *míršta*,¹⁰ *sénsta*, *pažšta*, zatímco odpovídající kmény přeteritní nesou rys B, cf. *gimé*, *míré*, *séno*, *pažino*.

Intonace infinitívu nemá vliv na přetahování přízvuku z kmene na koncovku (k tomu totiž v derivačním okruhu infinitívního kmene vůbec nedochází). Nicméně i o ní se zde zmiňme. Je-li kořenová slabika dlouhá, má infinitív intonaci stejnou jako ostatní kmény. Druhotná délka může v infinitívu vzniknout jedině u kořenů o struktuře **P_Ů_R-**. V případě sloves s kmenotvornými rozšířeními – dokonce nejen plnovýznamovými (4.2.2–5), ale i pouze pomocnými – je dlouhá slabika, jež v infinitívním kmenu druhotně vzniká, vždy akúťová – s jedinou výjimkou slovesa *mír-št-a* *mír-é* *miř-ti* ‘umřel’.

Pokud se rozšíření *-n-* a *-st-* uplatňují zároveň (týká se kořenů o schématu **P_Ů_S-**), je jimi konstituovaná délka cirkumflexová: *-n-* cirkumflex vytváří, *-st-* intonaci nemění.

PROSODICKÁ CHARAKTERISTIKA slovesného kmene I. DRUHU spočívá v jeho schopnosti přesouvat svůj přízvuk na prefixový úsek (mluvíme o pohyblivosti kmenového přízvuku). Pomocná kmenová rozšíření *-d-* a *-n-* (v pozici **R**⁷) sama o sobě pohyblivosti nebrání, cf. *pà-de-d-a* ‘podává, pomáhá’, mohou tomu však zabránit jiné jevy, jež se zároveň vyskytují, e.g. vokalizace dvojhlásky v kmenu (*at-eī-n-a* ‘přichází’, *ap-aū-n-a* ‘obouvá’ vs. *àp-av-é*), akúťová intonace (*iš-vér-d-a* vs. *iš-vir-é* ‘uvařil’, *ati-dúo-d-a* vs. *atì-dav-é* ‘odevzdal’), konjugační schéma **-o-** (*ap-aū-n-a* et *àp-av-é* vs. *ne-gáu-n-a* et *ne-gāv-o* ‘nedostal’), cf. 4.4.3.

Plnovýznamová kmenová rozšíření *-st-* a *-n-* (v pozici **R**⁴) pohyblivosti kmenového přízvuku aktivně brání, a protože tato rozšíření se pojí s přeteritem na **-o-**, což je další inhibitor pohyblivosti přízvuku, můžeme uzavřít, že slovesa příslušné lemmatické kmenotvorby svůj přízvuk nepřesouvají. Jedinými výjimkami jsou přeteritní kmény oněch dvou sloves, jež patří typu **<a-, -é>**, sc. *ī-gim-st-a* *ī-gim-é* *ī-gim-ti* ‘měl vrozené’ (vs. *āt-gem-a* *āt-gim-é* *at-gim-ti*, cf. 4.1.5), *nu-mír-št-a* *nù-mir-é* *nu-miř-ti* ‘zemřel’.

Poučné je srovnání alomorfů *āt-gem-a* a *at-gim-st-a*, jejichž lemmata shodně pokračují *āt-gim-é* *at-gim-ti*. Jasně vidíme, že kmenové rozšíření přesouvání přízvuku brání, zatímco kvalitativní ablaut je vyvolává. V této souvislosti si vzpomeňme na ona tři litevská slovesa, v nichž jsou oba jevy přítomny zároveň, *skreñda*, *breñda*, *kreñta* (4.1.3 sub 2). Při setkání protichůdných sil, kvalitativního ablautu a kmenového rozšíření, převládá ablaut, takže dotyčná slovesa svůj přízvuk přesouvají (v přítomném kmenu, v přeteritním tomu brání formant **-o-**), cf. *iš-skre-n-d-a* vs. *iš-skrìd-o* ‘odletěl’, *pà-bre-n-d-a* vs. *pa-brìd-o* ‘kus přebrodil’, *nù-kre-n-t-a* *nu-krit-o* ‘odpadl’; alomorfy *nu-kri-ñ-t-a* výmluvně předvádí, že bez ablautu k přesunutí nedojde.

4.2.7 Jak vyplývá z porovnání jejich distribucí (4.2.3–5), pokrývají kmenová rozšíření *-n-* (v pozici **R**⁴) a *-st-*, vzata dohromady, všechna kořenová schémata. (Schéma **P_Ů-**, které jediné v tomto úhrnu nenajdeme, je krajně vzácné, doložené pouze v /'dě-d-a/ > *dě-d-a*.) Pomo-

¹⁰ Pozor na intonační odlišení vůči /'miřš-&-st-a/ > *miřšta* *miřšo* *miřšti* ‘zapomínal’, kde cirkumflex charakterizuje intonaci kořenové slabiky.

cí AtgDLKŽ, což je retrográdní soupis k jednosvazkovému slovníku moderní spisovné litevštiny, lze napočítat přes dvě stě kořenů, jež ona rozšíření přijímají (a to nezapočítáváme lexikální jednotky rozlišené prefixy). Další ještě přibudou ze starých památek a dialektálních sběrů, z nichž vychází dvacetisvazkový thesaurus LKŽ. Musíme uzavřít, že v panchronním záběru přes pŕltisíciletí textově doložené litevské existence představují rozšíření *-n-* a *-st-* produktivní prostředek, byť jej už nepotkáme v neologismech současné doby.

Jaký je jeho význam? Christian Stang (1942, 1966) v indoeuropeistické perspektívě svého výkladu hodnotí tato slovesa jako «mediální - intransitivní». Pro panchronní pohled vycházející ze současného stavu navrhuje slovtvorné séma “nezáměrný děj” (podmět děje je podán jako jeho nositel bez vědomé vůle; nezáměrný děj se často pojímá coby «počínavý») — vedle dějů podávaných jako “stavové”, či “intensivní” (podmět je jejich vědomým nositelem; intensiva se často ještě upřesňují jako «iterativa», «faktitiva», «efektiva»).

Tradiční dělení sloves na «dějová» a «stavová» se odvolává na ontologii «procesu» a «ne-procesu». V našem pojetí je obsah každého slovesa dějem definitivně a stavové, stejně jako intensivní (či možná lépe “intensivní”) podání slovesného obsahu (děje) představují jen dva příznakové – a opačně polarizované – případy, kdy v jazykovém systému (zde litevštiny) slovtvornými prostředky vyznačujeme, že podmět slovesa se coby konatel příslušného děje musí hodně starat, aby děj proběhl (příznak intenzity, včetně speciálních podob výše zmíněných), nebo naopak že se (ted’) starat vlastně ani nemusí a děj běží bez jeho zjevných zásahů (příznak stavovosti). Oba příznaky vyložíme v části 4.4.1 sub (-o-, -ė-). Zde si pouze uvědomme, že na uvedeném morfologickém zařazení nic nezmění, vymyslíme-li text, jehož hrdina *usilovně* leží v posteli a odtamtud *ledabyle* řídí chod světa.

Nezáměrnost dokládáme diferencně. Předvedeme ji na příkladech, jejichž cílem není «nade vši pochybnost» dokázat, že “nezáměrnost” je coby «objektivní realita» přítomna všude tam, kde se vyskytují morfy *-n-//st-*, nýbrž ukázat, jak se “nezáměrnost” – při apriorním záměru ji v jednotlivých výskytech deduktivní cestou najít – dá (a snad i má) v rámci diferencního zkoumání jazyka interpretovat.

- Slovesa *gim-st-a* ‘rodí se’, *mīr-št-a* ‘umírá’ patří jistě k nejstarší a nejzákladnější slovní zásobě. Nezáměrnost jejich podání, pro niž nyní ani nevidíme zvláštní důvod, se přinejmenším dobře snáší s kontrastem k intensivnímu *gim-d-o* ‘rodí (žena dítě)’, což je faktitivum, popřípadě ke stavovému *mēr-d-i* ‘skomírá, leží na smrtelné posteli’ (všimněme si kvalitativního ablautu mezi lexikálními jednotkami a kmenotvorného rozšíření *-d-*).
- Stejně tak už nyní nevidíme důvod vyznačovat nezáměrnost u *lįj-a* ‘prší’, ale uznáme, že déšť představuje nezáměrné podání děje ve srovnání s ablautově spřízněnými slovesy *lįej-a* ‘vylévá (kdo co kam)’, *liėj-a* ‘odlívá (kdo co z čeho)’.
- Sloveso *žin-o* ‘zná, ví’ vyjadřuje uvědomělou intelektuální činnost (člověk získal jisté poznatky a ted’ s nimi nějak nakládá), zatímco nezáměrné *pa-žįst-a*, *at-si-žįst-a* ‘pozná (člověka, jehož má před sebou, místo, kde právě je)’ vyjadřuje událost, kdy «kouknu a vidím» jaksi náraz, aniž musím vědomě nakládat se svými vědomostmi.
- Oproti stavově podanému uvědomělému vnímání u sloves *giřd-i* ‘slyší’, *rėg-i* ‘vidí’ vynikne nezáměrnost sloves *pra-re-ņ-g-a* ‘prohlédne’ (kotěti se otevřou oči, člověk konečně pochopí), /iš-’giřd-&-st-a/ > *išgiřsta* ‘zaslechne’ (kdo co, aniž to chtěl, ba aniž měl).
- Transitivita se s nezáměrností nevyklučuje, byť není běžná. Stavově podané *mýl-i* ‘miluje (kdo koho)’ označuje uvědomělý cit, zatímco *pa-míl-st-a* ‘zamiluje se (kdo do koho)’ vyjadřuje cit, který na člověka bez jakéhokoliv jeho záměru zničehonic odkudsi spadne; předmět lásky je přítom u obou litevských sloves vyjádřen v akuzatívu.

- Počínavost či krátkodobost, jak ji obsahují příklady *pamīlsta* a *išgīrsta*, není trvalým rysem nezáměrnosti. Slovesa *kyl-a* ‘zvedá se, povstává’ vs. *kēlia* ‘zvedá (kdo co)’, *būr-a* ‘sype se (odkud co samo)’ vs. *bēria* ‘sype (kdo co kam)’ (znovu si všimněme kvalitativního ablautu mezi lexikálními jednotkami) předvádějí nezáměrný děj obecně dlouhodobého trvání.
- Mnoho příznakově nezáměrných sloves je spřízněno se jmény. Adjektiva *bāl-t-as* ‘bílý’, *šāl-t-as* ‘studený’, *šil-t-as* ‘teplý’ jsou formálně totožná s perfektivními deagentivními participii sloves *bāl-a* ‘vybělává (plátno na slunci)’, *šāl-a* ‘mrzne, je zima’, *šyl-a* ‘(venku pěkně) hřeje, je teplo’. Adjektiva *pik-t-as* ‘zlostný, vzteklý’, *sēn-as* ‘starý’, *māž-as* ‘malý’, *raud-ón-as* ‘červený’ souvisí s nezáměrnými slovesy *pūk-st-a* ‘jí má ho vztek’ (litevské sloveso má nositele zlosti v podmětu), *sēn-st-a* ‘stárne’, *māžta* ‘zmenšuje se, ustupuje, ubývá ho’, /'raūd-&-st-a/ > *raūsta* ‘(už) červenají (jablka na stromě, mraky na obloze)’.
- Podobně k substantivu *rūkas* ‘mlha’ je nezáměrné sloveso *rūk-st-a* ‘valí se (kouř z komína, pára z lesů)’, k *lōb-is* ‘majetek, bohatství’ je *pra-lōb-st-a* ‘bohatne, přijde si k majetku’, ke *skuřd-as* ‘bída’ zase *nu-skuřs-t-a* < /-skurd-&-st-/ ‘upadá do bídy’. Se substantivem *barzd-à* ‘plnovous’ souvisí *su-barž-t-a* < /-barzd-&-st-/ ‘zarůstá (muž plnovousem)’; *tulž-is* je ‘žluč’, a když *širdis* ‘srdce’ *tulž-t-a* < /-tulž-&-st-/ , pak se ‘zalévá zlostí’. Ve všech uvedených denominativních slovesech nezáměrně, sc. bez vědomé vůle a přání podmětu vzniká to, co je vyjádřeno výchozím jménem, přídavným či podstatným. Takto nezáměrný děj lze dále modifikovat předponami, jež upřesňují *Aktionsart*, či reflexivem, jež zdůrazňuje, že děj postihuje svého konatele, cf. *kaīt-as* ‘vinen’, *kaīt-ē* ‘vina’ → *nu-si-kaīt-st-a* ‘proviňuje se’ (na podmět padá vina).

4.2.8 Poté, co jsme předvedli, že plnovýznamová kmenová rozšíření *-n-* a *-st-* si jsou sématicky i prosodicky rovnocenná (to druhé vzhledem k prosodické charakteristice kmene I. druhu), připomeňme jeden morfologický kontext, který obě rozšíření rozlišuje: výskyt *-n-* ve kmenei přítomném je podmínkou pro to, aby v neosobě futúra mohlo dojít ke krácení kmenové samohlásky, jež je totožná se samohláskou lemmatického kmene infinitivního.

Jak jsme vyložili v 3.4.3, končí-li infinitivní kmen dlouhou akútovou slabikou, pak přidáme-li k němu kmenotvorné rozšíření *-s* s nulovou koncovkou, čímž se vyjadřuje NON-PERS FUT, změní se jistý prosodém této slabiky. Dojde buď (A) ke krácení, nebo (B) k metatonii. Případ (B), změna akútové intonace na cirkumflexovou, je většinový: nastává vždy, když nenastává případ (A). Případ (A) nastává při splnění dvou podmínek:

- 1° slovesný kořen – a jde nutně o kořen typu (i) – končí na dlouhou krajní samohlásku /ī, ū/, přičemž je splněn ještě obecný předpoklad prosodických změn, že totiž slabika touto dlouhou samohláskou vytvářená má akútovou intonaci;
- 2° do přítomného kmene se vkládá rozšíření *-n-*, což vyžaduje disociaci kořenové samohlásky /ī/ > /i-j/, /ū/ > /u-v/.

Podmínka 2° vysvětluje, proč máme *víti* → *vīs* ‘požene’, *siūti* → *siūs* ‘ušije’, přestože obě slovesa splňují podmínku 1°: v přítomku sice dochází k disociaci, leč nepřibírá se *-n-*. Pro krácení *būti* → *būs* ‘bude’ se odvoláváme na přítomní alomorfy /'būva/ < /'bu-ñ-v-a/ a /'būna/ s redundantním zopakováním /n/ na místě původního /v/, nikoliv na *yrà*, *ēsti* (cf. 3.2.2). Krácení *līti* → *lis* ‘zaprší’ vykládá zcela přímočaře prezens /'līja/ < /'li-ñ-j-a/. Při krácení *džiūti* → *džiūs* ‘uschne, zvadne’ musíme argumentovat, že na splnění podmínky 2° (prezens *džiūv-a* < /'ž'u-ñ-v-a/ opravdu existuje) nemá vliv existence konkurenčního alomorfu *džiūst-a* < /'ž'ū-st-a/.

Výše uvedenou charakteristiku, korelující krácení ve futuru s nasálním rozšířením v přítomnosti, jsem v žádném popisu litevštiny výslovně nenašel. Opírá se o rozbor příkladů, které uvádějí litevské gramatiky s normativní ambicí: Ambraška et Žiugžda (1937: 103), Senn (1966: §341), DLKG (§938), k nimž nyní přidáme i LKRS (§5). Ze starších gramatik uvádějí Ambraška et Žiugžda navíc případy krácení *dýgti* → *dìgs* 'vyroste', *plýšti* → *plìš* 'roztrhne se, praskne', Senn a spolu s ním Otrebski (1956: §462) k tomu ještě přidávají *lúžti* → *lùš* 'zlomí se', *rúgti* → *rùgs* 'zkysne', *slúgti* → *slùgs* 'ztratí se, zmizí'. Tyto příklady nespĺňují podmínku 1°, protože jejich kořen končí na souhlásku, a ani podmínku 2°, protože místo *-n-* přibírají *-st-*. Futurální tvary *dìgs*, *plìš*, *lùš*, *rùgs* jsou doloženy i v LKŽ (II:530 pouze *dìgs*, nikoliv **dýgs*; VII:717–720 s variantami *lùš* i *lūš*; X:248–250, kde nacházíme přímo dvojici *lùš ar plìš* 'děj se co děj, stůj co stůj' vedle tvaru *neparplýš* 'neroztrhá se'; XI:904–909 s doklady na *rùgs* i *rūgs*; ve svazku XIII:52–54 jsem našel pouze futúra *nu-slùgs* bez značené intonace a *nu-slūgs* dokonce s akútem). Soudobá DLKG se o futurech sloves *dýgti*, *plýšti*, *lúžti*, *rúgti*, *slúgti* vůbec nezmiňuje, soudobá LKRS předepisuje *dýgs*, *plýš*, *lūš*, *rūgs* (tedy ve shodě s námi uvedenými pravidly).

Příklady *dìgs*, *plìš*, *lùš*, *rùgs*, *slùgs* nevyvracejí pravidla 1° a 2° v tom logickém smyslu, že by jejich předpoklady byly splněny, leč závěr, či následek nenastal. Upozorňují pouze, že případ (A) může nastat i za jiných podmínek, než jsme vyjmenovali. Za jakých? Ad 1° zůstává kořenový vokalismus /ī, ū/ spolu s akútovou intonací příslušné slabiky, leč připouští se, aby kořen měl i konsonantický uzávěr. Ad 2° požaduje se prézens se sématickým příznakem "nezáměrně podaný děj", přičemž vedle *-n-* se připouští i jeho alomorf *-st-*. Musíme z toho vyvodit, že krácení přímo nesouvisí s disociací dlouhé kořenové samohlásky.

4.3 Kmenotvorné sufixy

V této kapitole pracujeme s dvojným vymezením kořene, (i) se striktním, omezeným na lemmatické trojkmení jediné slovesné lexikální jednotky, a (ii) s vágním, pokrývajícím všechny kmeny, mezi nimiž uznáváme lexikálně-sémantickou blízkost v plánu obsahovém a morfonématickou blízkost v plánu výrazovém (4.0.3). Pro vyčerpávající popis kořene při vágním vymezení nemáme prostředky. Přesto se do tohoto prostoru musíme vypravovat. Budeme se v něm pohybovat s nejvyšší obezřetností, omezující se na přechody od zkoumané lexikální jednotky slovesné k lexikální jednotce obecně jakéhokoliv slovního druhu, jíž lze sloveso motivovat. To proto, že chceme vyložit sufixy, synchronně produktivní prostředky slovesné kmenotvorby.

4.3.1 Za SUFFIX pokládáme každý kmenotvorný morf, který výchozí kmen rozšiřuje o další slabiku. Litevská slovesná kmenotvorba se opírá – nejen v synchronním, ale vůbec v panchronním záběru – o sedm sufixů SAMOSTATNÝCH a dále pak o dva jasné a o několik nejasných sufixů NESAMOSTATNÝCH. Samostatné sufixy třídíme podle jejich morfonématických schémat:

- V̄**-   -y-, -o-, -ė-
- VV**-   -uo-, -au-
- V̄R**-   -en-, -in-

Oba nesamostatné sufixy výše označené za «jasné» mají po dvou alomorfech: *-tel-//ter-* a *-ul-//ur-*. Nesamostatnost sufixu znamená, že při kmenotvorbě nevystupuje sám, nýbrž ve dvojici s jiným sufixem; *-tel-//ter-* se pojí s *-é-*, takže ve kmenech potkáváme soustavně *-tel-é-* (*-ter-é-*), *-ul-//ur-* se pojí s *-uo-* přes palatalizační prvek, takže ve kmenech potkáváme *-ul-ĭ-uo-* (*-ur-ĭ-uo-*). Dodejme, že sufix *-in-* je jak samostatný, tak nesamostatný; nesamostatně vystupuje ve dvojici s *-é-*, dáváje *-in-é-*. Jasnost, jež se vztahuje i na *-in-é-*, spočívá v tom, že ony sufixy nesou jednoznačný slovtvorný význam, což jim zaručuje produktivitu.

Uvedené sufixy dále rozdělíme na STABILNÍ a NESTABILNÍ. Stabilní sufix je prostředkem kmenotvorby v definičním oboru kořene typu (ii), vágním, takže slouží kmenotvorbě lexikální, nestabilní je prostředkem kmenotvorby v definičním oboru kořene typu (i), striktním, a slouží kmenotvorbě gramatické. Při tomto vymezení může být týž sufix jak stabilní, tak nestabilní: záleží na tom, které sloveso zkoumáme v kterém definičním oboru. Všechny výše uvedené sufixy, samostatné i nesamostatné (z nesamostatných pak jasné i nejasné), dokáží být kmenotvorně stabilní, sc. jsou přítomny ve všech členech lemmatického trojkmení nějaké slovesné lexikální jednotky a svou přítomností tuto jednotku odlišují od kmene jiné lexikální jednotky, jež vychází z téhož kořene (při vágním vymezení definičního oboru). Jedině samostatné sufixy o schématu *-V̄-* dokáží být též nestabilní, podílejí se na gramatické kmenotvorbě některých sloves. Nestabilní sufixy *-o-*, *-é-* společně poznamenávají kmen préteritní a infinitivní oproti nepříznačkovému kmeni přítomnému, nestabilní sufix *-y-* příznakově poznamenává kmen infinitivní oproti společně nepříznačkovým kmenům přítomnému a préteritnímu.

Výskyt nestabilního sufixu *-y-* představuje v litevské lemmatické kmenotvorbě jediný případ, kdy jsou společně nepříznačkové kmeny přítomní a préteritní oproti příznakovému infinitivu (nehledíme k druhotným úpravám fonemické stavby kmene).

4.3.2 Vyložíme si nejdříve, jak uvedené sufixy interagují s koncovkami a morfy druhotné kmenotvorby (cf. 2.3.1). Připomeňme, že koncovkové i druhotně kmenotvorné morfy přidávané za lemmatické kmeny přítomní a préteritní začínají vždy samohláskou, kdežto gramatické morfy přidávané v derivačním okruhu infinitivním začínají vždy souhláskou.

- U sufixů o schématu *-V̄-* není žádný rozdíl, jsou-li v daném slovese stabilní či nestabilní. Gramatické morfy infinitivního okruhu, začínající souhláskově, se připojují přímo a nevyvolávají žádné změny. Naopak v derivačních okruzích přítomním i préteritním, kde gramatické morfy začínají vždy samohláskově, je nutné předejít hiátu v konkatenaci *-V̄-&-V-*. Setkáváme se přitom s dvojitým morfonologickým chováním. Suffixy *-o-*, *-é-*, tvořené nekrajními samohláskami, přijímají v obou lemmatických kmenech epenthetické *-j-*, cf. /ži'n-&-o-&-o/ > /ži'no-j-o/ 'věděl', /'nor-&-é-&-o/ > /'noré-j-o/ 'chtěl'. V tomto ohledu se slovesné sufixy chovají stejně jako slovesné kořeny téhož vokalického zakončení, cf. /'lo-&-o/ > /'lo-j-o/ 'štěkal', /'sè-&-o/ > /'sè-j-o/ 'sel'. Suffix *-y-*, o samohláске krajní, se disociuje podle vzorce /ī/ > /i-i/ > /i-j/, cf. /da'l-&-ī-&-o/ > /da'l-i-i-&-o/ > /da'li-j-o/ 'dětil'. I v tomto ohledu se sufix chová stejně jako slovesný kořen končící na *-y-*, cf. /'lī-&-o/ > /'li-i-&-o/ > /'li-j-o/ 'přšlo'.

- Suffixy o schématu *-VV-* se při konkatenaci chovají jinak v kmeni přítomním a jinak v préteritním. V přítomním přijímají jak *-uo-*, tak *-au-* epenthetické *-j-*, cf. /dai'n-&-uo-&-a/ > /dai'n-uo-j-a/ 'zpívá', /tar'n-&-au-&-a/ > /tar'n-au-j-a/ 'slouží'. Kořeny zakončené na *-uo-* se chovají stejně, cf. /'šluo-&-a/ > /'šluo-j-a/ 'zametá' (s výjimkou *dúo-d-a*), kořeny zakončené na *-au-* nikoliv. Ty totiž vždy přibírají epenthetické *-n-*, e.g. *gáu-n-a*, *aũ-n-a*,

káu-n-a, pouze pro *liáu-n-a* máme spisovný alomorf *liáu-j-a*, cf. 4.2.1, 4.1.2 sub 2. Ve kmeni préteritním se sufix *-au-* disociuje podle vzorce /au/ > /a-u/ > /a-v/, cf. /tar'n-&-au-&-o/ > /tar'n-a-u-&-o/ > /tar'n-a-v-o/ 'sloužil', kdežto sufix *-uo-* podstupuje dvoukrokovou proměnu /uo/ > /au/ > /a-v/, cf. /dai'n-&-uo-&-o/ > /dai'n-au-&-o/ > /dai'n-a-v-o/ 'zpíval'. Kořeny na *-au-* i *-uo-* se v préteritu chovají stejně, cf. /'gau-&-o/ > /'ga-v-o/ 'dostal', /'šluo-&-è/ > /'šlau-&-è/ > /'šla-v-è/ 'zаметal'.

- Suffixy o schématu **-VR-** se při konkatenci fonématicky nijak nemění ani v infinitivním, ani v přítomném a préteritním okruhu.
- Nesamostatné suffixy se sledovaných procesů pochopitelně neúčastní.

4.3.3 Vedle fonématické musíme samozřejmě popsat i prosodematickou stránku sufixů. Tam spadá jak intonace sufixů slabičně dlouhých, tak přízvukové chování sufixů vůbec všech.

- Suffixy o schématech **-V̄-** a **-VV-** jsou všechny intonovány akútově. Při disociaci intonace zaniká, cf. *dal-ì-j-a dal-ì-j-o dal-ý-ti* 'dělal'. Krátká středová samohláska, která při disociaci může vzniknout, se pod přízvukem druhotně dluží, nabývají intonace cirkumflexové, cf. *dain-úo-j-a dain-ã-v-o dain-úo-ti* 'zpíval', *tarn-áu-j-a tarn-ã-v-o tarn-áu-ti* 'sloužil'.
- Suffixy o schématu **-VR-** vytvářejí dlouhou slabiku pouze ve kmeni infinitivním, kde za ně přistupuje další souhláska. Tato délka je vždy akútová, cf. *vad-ìn-ti* 'nazýval, jmenoval', *gyv-én-ti* 'žil, bydlel'.
- Nesamostatný sufix *-tel-//ter-* nikdy nese přízvuk, který by jeho samohlásku mohl prodloužit, ani za sebe nepřibírá konsonant, který by v něm vytvořil smíšenou dvojhlásku, takže jeho slabika je vždy krátká, bez intonace. Vždy krátká je i slabika tvořená nesamostatným sufixem *-ul-//ur-*, ani ona totiž nikdy nepřibírá konsonant, který by v ní vytvořil smíšenou dvojhlásku.

Akútová intonace je historickým zdrojem prosodické charakteristiky *b* (zákon de Saussurův, cf. 3.1.6). Můžeme i u sufixů o schématech **-V̄-** a **-VV-** mluvit o přetahování přízvuku z předchozí, kořenové slabiky, tak jako jsme vykládali přetahování přízvuku ze slovesného kmene na koncovku? Především si uvědomme, že jediný definiční obor, kde je taková otázka vůbec legitimní, skýtají nestabilní suffixy. Jenom ty se totiž připojují ke kořenovému kmeni téže lexikální jednotky podobně jako koncovky — a navíc kořenový kmen je v celém lemmatickém trojkmení totožný. Stabilní sufix je prostředkem lexikální kmenotvorby a nová, jím vytvořená lexikální jednotka má vlastní kmen, o vlastních prosodických charakteristikách, nezávislých na charakteristikách jednotky výchozí, nemluvě o tom, že není vždy jasné, která lexikální jednotka vůbec je výchozí. Dále pak stabilní suffixy (s výjimkou *-è-* a *-o-*) vykazují v lemmatickém trojkmení několik alomorfů, některé o slabice dlouhé akútové, jiné však o slabice cirkumflexové, či dokonce krátké, cf. *-ã|v-* vs. *-áu-*, *-ì|j-* vs. *-ý-*.

Prosodickou charakteristiku *b* lze z nestabilních sufixů jistě připsat morfu *-y-*, cf. *sāk-o sāk-è sak-ý-ti* 'řekl' (kořenová slabika je neakútová a sufix si na sebe přízvuk přetáhne) vs. *mók-o mók-è mók-y-ti* 'učil' (kořenová slabika je akútová a sufix na sebe přízvuk nepřetahuje). Připojíme-li však k těmto kořeni *M_ó_K-* sufix *-è-*, přízvuk na něj přejde, cf. *mók-a mok-ě-j-o mok-ě-ti* 'uměl'; podobně *mýl-i myl-ě-j-o myl-ě-ti* 'miloval', *čiuľb-a čiuľb-ě-j-o čiuľb-ě-ti* 'švitořil (pták)'. Nestabilní sufix *-è-* totiž nese přízvuk vždy. Mezi slovesy s nestabilním sufixem *-o-* pak nalezneme několik derivačně nemotivovaných, jež se chovají různě, cf. *sáu-g-o sáu-g-o-j-o sáu-g-o-ti* 'hlídal' (přízvuk zůstává na akútové slabice kořenové) vs.

iešk-o iešk-ó-j-o iešk-ó-ti 'hledal' (přízvuk přechází z akútové slabiky kořenové na akúťovou slabiku příponovou), a potom slovesa motivovaná, u nichž lze polohu přízvuku vysvětlit jeho přetažením z neakútové (a právě jen neakútové) slabiky kořenové na akúťovou příponovou, cf. *kýb-o kýb-o-j-o kýb-o-ti* 'zůstal viset' (kořen akúťový, přípona bez přízvuku) vs. *krýps-o kryps-ó-j-o kryps-ó-ti* 'zůstal nachýlený' (kořen cirkumflexový, přípona na sebe bere přízvuk). U žádného z nestabilních sufixů nenajdeme případ, který by charakteristiku *b* vyvracel,¹¹ nestabilní sufixy *-o-* a především *-é-* však nabízejí případy, kdy polohu přízvuku na příponě rysem *b* vysvětlit nelze.

ZÁVĚR: Je zvláštní charakteristikou kmenotvorného sufixu, zda přízvuk v kmeni jím vytvořeném zůstane na slabice kořenové nebo přejde na příponovou.

Dodejme nakonec, že slovesné kmeny opatřené slabičným sufixem nikdy nenabízejí svůj přízvuk předkořenovým morfům. Přesouvání přízvuku dopředu je tedy možné jedině u sloves se sufixem nestabilním, a to ve kmenech bez sufixu.

4.3.4 Zbývá vyložit to nejdůležitější, sémantiku kmenotvorných sufixů. Musíme předeslat, že kmenotvorba při širokém, jak jsme výše říkali «vágním», vymezení kořene je doprovázena řadou dalších morfologických jevů. Ve slabičném vrcholu kořene dochází k nejrůznějším proměnám vokalismu, a to i k jiným, než jaké jsme vyložili v oddíle 4.1, a rovněž intonace dlouhé kořenové slabiky se mezi jednotlivými lexikálními kmeny mění. Před kmenotvorným sufixem se může vyskytnout neslabičné kmenové rozšíření i nesamostatný sufix přidávající další slabiku. V obou případech přitom rozlišujeme mezi morfy «jasnými», sémanticky interpretovatelnými, a v důsledku toho produktivními, a nejasnými, jež sémanticky interpretovat nelze. Všechny tyto doprovodné morfologické jevy však lze doložit pouze v definičním oboru vágního vymezení; ve striktním definičním oboru, pokrývajícím jedinou slovesnou lexikální jednotku, lze vymezit jedině nestabilní sufix, nelze však mluvit o ablautu, metatonii ani o jakémkoliv jiném zvětšování kmene: dotyčné morfologické příznaky jsou přítomny vždy ve všech třech složkách lemmatického trojkmení současně.

4.3.5 Protože všechny samostatné sufixy jsou – v jistém definičním oboru – stabilní, začneme sémantickou charakteristikou stabilních sufixů. Materiálově se opíráme o to, co shromáždili a utřídili autoři DLKG (§§ 1028–1078), Jan Otrębski (1965:307–416) a Pranas Skardžius (1943), sématický popis navrhuje vlastní. Znovu připomínáme (cf. 4.2.7), že takový popis má smysl pouze při diferenčním uchopení lexikálních jednotek, přičemž zde můžeme dát jen několik návodných příkladů. Náš sématický aparát pracuje s různým “podáním děje”. Postulujeme, že každé sloveso nějak označuje děj (včetně sloves jako SPÍ, JE a PRŠÍ), nezajímá nás dějovost samotná, nýbrž rozdíl mezi dějem slovesa odvozeného a dějem slovesa výchozího, případně vztah mezi dějem slovesa odvozeného a ne-dějem výchozího jména.

Nejprve rozlišíme, jaký je “postoj konatele” ke slovesnému ději. Bude nás zajímat jednak to, zda a jak je konatel odvozeného slovesa spojen s designátem výchozího slova, jednak to,

¹¹ Pro vyvrácení je třeba, aby se naplnily předpoklady (přízvuk spočívá na kořenové slabice neakútové), a nenastal závěr (akúťový sufix jej na sebe nepřetáhne), což potkáme u nemála sloves se sufixy stabilními, e.g. *pín-a pýn-é pín-ti* 'pletl' → *pýn-í-o-j-a pýn-í-o-j-o pýn-í-o-ti* 'splétal', *keřš-t-as* 'msta' → *keřš-ij-a keřš-ij-o keřš-y-ti* 'mstil se'.

zda působí uvědoměle, záměrně, či naopak neuvědoměle, nezáměrně (cf. “nezáměrnost” děje v 4.2.7). Speciální podání obsahu přirozeně závisí na sémantických oborech výchozích lexikálních jednotek.

- Sufix *-in-* je typickým prostředkem takového podání děje, kdy konatel působí vědomě, leč není nositelem designátu, ba přímo se od designátu distancuje, cf. *plat-ūs* ‘široký’ → *plāt-ina* ‘šíří, rozšiřuje’ (⇒ způsobuje u čeho jiného šířku), *aug-a aug-o* ‘roste’ → *aug-in-a* ‘pěstuje, vychovává’ (⇒ ovlivňuje, jak kdo jiný či co jiného roste). Ve spojení s rozšířením *-d-* vytváří sufix *-in-* uerba causativa, jak jsme předvedli v 3.7.2, cf. *skēsta skeņdo skēsti* ‘topil se’ → *skan-d-in-o* ‘po-, u-topil’ (⇒ způsobil, že se někdo jiný utopil, něco jiného potopilo).

- Sufix *-ē-* je typickým prostředkem podání děje při nevědomém, nezáměrném působení konatele, který nejen že je nositelem designátu, ale je s ním navíc pevně spojen, cf. *lietūv-is* ‘Litevec’ → *lietuv-ē-j-a* “stává se Litevcem, ztotožňuje se s litevským prostředím” vs. *lietūv-in-a* ‘politevšt’uje (slovo, člověka)’, *plat-ūs* ‘široký’ → *plat-ē-j-a* ‘rozšiřují se (komu obzory)’ vs. *plāt-in-a* ‘rozšiřuje’, *daūž-ja daūž-ē daūž-ti* ‘udeřil (do čeho, aby to puklo)’ → *dāuž-ē-j-a dāuž-ē-j-o dāuž-ē-ti* ‘rozpraskalo (co samo od sebe)’.

- Sufix *-uo-* vyjadřuje neutralitu oproti oběma předchozím krajnostem. Konatel může působit vědomě (záměrně) i nevědomě (nezáměrně) a od designátu se nedistancuje: přinejmenším s ním nakládá; může být i jeho nositelem, leč ve spojení spíše povrchním, dočasným. Srovnajme *bālt-as* ‘bílý’ → *bālt-in-a* ‘natírá na bílo’ (konatel je s «bílým designátem» spojen v záměrné činnosti, jeho nositelem přitom není) vs. *balt-ē-j-a* ‘zbělel, vybledl (a teď’ je takový bílý)’¹² (konatel je s «bílým designátem» spojen nezáměrně, ale pevně jako nositel běloby) vs. *balt-uo-j-a* ‘bělá se (co ve zvláštním světle; krajina, když napadl sníh)’ (konatel je zde s «bílým designátem» spojen sice též nezáměrně a jako jeho nositel, leč jde o spojení přechodné); *lietūv-is* ‘Litevec’ → *lietūv-in-a* ‘politevšt’uje’ (konatel jedná záměrně, litevskosti nenabývá on sám, ale předmět jeho působení) vs. *lietuv-ē-j-a* “stává se Litevcem” (konatel prošel vnitřním ztotožněním) vs. *lietuv-juo-j-a* ‘mluví, vyslovuje na litevský způsob’ (konatel “působí navenek jako Litevec”, což může dělat vědomě i nevědomě, záměrně i nezáměrně); *did-ūs* ‘velký’ → *did-in-a* ‘zvětšuje (co jiného)’ vs. *did-ē-j-a* ‘zvětšuje se (co samo)’ vs. /di'd-&-juo-j-a-si/ > *didžiúojasi* ‘chlubí se čím, je na co hrdý’ (činí sebe sama velkým, ale jen tak, že se hlásí k něčemu, co má za velké). Přidejme *ting-ūs* ‘líný’ → *ting-uo-j-a* ‘lenoší’ (užívá si dočasně nicnedělání) vs. *ting-st-a ting-o ting-ti* ‘zlenivěl’ (ztratil chut’ či schopnost něco dělat; jde o sloveso příznakově nezáměrné, cf. 4.2.7).

Sufixem *-uo-* se produktivně vytvářejí nová slovesa, cf. *spòrt-as* → *sport-uo-j-a* ‘sportuje’ (konatel se na čas – třeba i pravidelně a opakovaně – stává nositelem designátu), *komplèkt-as* → *komplekt-uo-j-a* ‘kompletuje’ (konatel nějak nakládá s designátem). Přitom si sufix *-uo-* někdy konkuruje s *-in-*, jak dokládají kulturní europeismy *sistem-à* ‘systém’ → *sistēm-in-a* et *sistem-at-iz-uo-j-a* ‘systematizuje’, *kolektyv-ūs* ‘kolektivní’ → *kolektýv-in-a* et *kolektyv-iz-uo-j-a* ‘kolektivizuje’. Poučná je distribuce kmenů: *-in-* se pojí s kmenem, jenž v litevštině existuje i u jiného slova (*sistem-*, *kolektyv-*), kdežto *-uo-* s kmeny, jaké jsou v litevštině morfologicky neinterpretovatelné

¹² Litevský prezens zde i jinde překládáme ad hoc českým préteritem, chceme-li se vyhnout vidovým interferencím, jimiž je české sloveso – na rozdíl od litevského – v přítomnosti postiženo (cf. 1.2.1–2). V celé práci se pak bráníme tomu, abychom slovesnou lexikální jednotku lemmatizovali infinitivem.

(*sistem-at-iz-*, *kolektiv-iz-*, kde segmenty *-at-iz-* ani *-iz-* nemají žádnou vnitřně litevskou systémovou motivaci).

- Sufix *-au-* je prostředkem takového podání děje, kdy konatel se usilovně zabývá designátem, takže jeho působení je na rozdíl od případu *-é-* vědomé, záměrné, na rozdíl od případu *-in-* se konatel od designátu nedistančuje a na rozdíl od případu *-uo-* není jeho spojení s designátem jen nahodilé, dočasné. Nemálo příkladů jsme podali již v 3.7.2, cf. *karāl-īus* ‘král’ → *karāl-īāu-j-a* ‘kraluje’ (vykonává roli krále, což je činnost vědomá a soustavná), *kār-as* ‘válka’ → *kar-īāu-j-a* ‘bije se, bojuje, válčí’ (zabývá se válkou vědomě a soustavně), *karn-à* ‘lýko, lýčí’ → *karn-āu-j-a* ‘sbírá lýčí’ (sbírá lýčí vědomě a soustavně, nejspíš proto, že se jeho zpracováním živí), *rēk-ja* *rēk-é* *rēk-ti* ‘vzkřikl, zakřičel’ → *rēk-au-j-a* *rēk-av-o* *rēk-au-ti* ‘křičival, často a hodně křičel’. Doložit přímou slovtvorbou s *-au-* není těžké. Pozastavíme se ale nad tím, jak těžké je v současné spisovné litevštině najít přímé slovtvorné opozice mezi *-au-* a *-uo-*.¹³ Příklad *med-ūs* ‘med’ → *med-āu-j-a* ‘sbírá med’ vs. *med-ūo-j-a* ‘potírá medem’ se sice opírá o produktivní slovtvorné vzorce, leč vzhledem ke své speciální sémantice je výjimečný a sotva opakovatelný u jiných lexikálních jednotek. Lze předvést řadu dokladů na diachronní posuny, e.g. k *júod-as* ‘černý’ bylo v XVI století *júod-au-j-a*, nyní již jen *juod-ūo-j-a* ‘černá se (mrak na obloze)’, synchronně však nemáme po ruce o mnoho víc než vymezení úsu. Diferenční rozbor *-au-* vs. *-uo-* tak můžeme oprít vlastně jenom o distribuci vzhledem k výchozím lexémům, cf. *kēl-ias* ‘cesta’ → *kel-īāu-j-a* ‘cestuje, putuje’ (konatel se intenzívně zabývá cestou, přinejmenším v tom smyslu, že se na ni vydal a teď na ní je) vs. *važ-ūo-j-a* ‘cestuje, jede’ ← *vēž-a* ‘veze, vozí’ (konatel je dočasně spojen s vezením), *gudr-ūs* ‘chytrý’ → *gudr-āu-j-a* ‘chytračí’ (konatel intenzívně uplatňuje svou chytrost) vs. *ting-ūo-j-a* ‘lenoší’ ← *ting-ūs* ‘líný’ (konatel je s leností spojen jen dočasně). Ke *gudr-ūs* ‘chytrý’ → *gudr-āu-j-a* ‘chytračí’ přidejme pro srovnání opozice *gudr-ē-j-a* ‘(už) dostává rozum’ a *gūdr-in-a* ‘poučuje’ (radí jinému, jak na co//koho vyzrát).

POZNÁMKA METODOLOGICKÁ. V této části naplňujeme to, co jsme ohlásili na počátku oddílu 4.3 i na počátku 4. kapitoly: použijeme se do lexikální sémantiky. Při diferenční práci s jazykovým znakem, již jsme si v I/1 vytkli za program, nemůžeme postupovat jinak než výlučně onomasiologicky — a čtenář už jistě pocítil následky. Na místo intuitivně jasných mimojazykových obsahů, které si s lexikálními jednotkami běžně spojujeme, musíme pracovat s často protiintuitivními apriorními pojmy, které nelze spojovat s žádným obsahem, leč pouze s rozdíly mezi obsahy.

DÍLČÍ SHRNUÍ. Vztahy mezi čtyřmi morfémy, jimiž jsme se zatím zabývali, můžeme uzavřít následujícím vymezením. Hodnotově (jde o saussurovskou *valeur*) nejširší a nejméně příznakové je *-uo-*. Vůči němu stojí z jedné strany *-in-* nesoucí rysy “záměrný děj” a “distance konatele od designátu”, z druhé strany pak *-é-* nesoucí rys “nezáměrný děj” a “ztotožnění konatele s designátem”. V jiném rozměru pak vůči *-uo-* stojí *-au-*, jež nese rysy “záměrný děj” a “silné spojení konatele s designátem”.

Dále upotřebíme pojem “míra děje”. Sufix *-en-* je typickým prostředkem pro vyjádření míry jen malé, cf. *býr-a* *bīr-o* ‘sype se’ → *byr-ēn-a* ‘od-, u-sypává se (trošičku)’, *šāl-a* *šāl-o*

¹³ Nezapomeňme na formální ztotožnění obou sufixů v préteritním kmeni.

‘ochlazuje se’ → *šal-ēn-a* ‘nepatrně se ochlazuje’, *duľk-ja duľk-é* ‘drobně prší’ → *dulk-ēn-a* ‘poprchává’.¹⁴

Zajímavou speciální podobou malé míry děje je pak pouze vydávat zvuk takového děje, cf. *kāl-a kāl-é* ‘kuje’ → *kal-ēn-a* ‘klape, cvaká’. Sufixu se hojně využívá v de-verbátivech «onomatopoických»,¹⁵ kde vytváří obecně jakýkoliv děj, jenž vyvolává výchozí zvuk, cf. *plàst* “zvuk mávnutí křídel” → *plazd-ēn-a* ‘zamával křídly’, *čiuř* “zvuk malého proudu vody” → *čiuř(l)-ēn-a* ‘teče čúrkem’; pořád je však přítomen rys malé míry děje.

Míru tak malou, že se sotva dočkáme završení děje, vyjadřuje nesamostatný sufix *-ur-//ul-*, cf. *dirb-a dirb-o* ‘pracuje’ → *dirb-ul-juo-j-a* “občas trochu popracuje”, sc. ‘rýpe se (v čem), nimrá se (s čím)’ (a výsledek pořád není vidět), *láuk-ja láuk-é* ‘čeká’ → *lūk-ur-juo-j-a* ‘ještě chvílku posecká’ (perspektíva continuity: už čeká a ještě bude čekat a kdoví kdy se dočká).¹⁶ Naopak míru takovou, že je děj naráz jednou provždy vyřízený, vyjadřuje nesamostatný sufix *-tel-//ter-*, cf. *láuk-ja láuk-é* ‘čeká’ → *lūk-tel-é-j-a* ‘jen chvílku počká’ (perspektíva diskontinuity: čekání bude mít brzy konec), *pýk-st-a pýk-o* ‘zlobí se’ → *pýk-tel-é-j-a* ‘najednou se tak rozzlobí’.¹⁷

S “mírou děje” úzce souvisí i jeho “časové rozložení”. Děj hojný vyjadřuje obecně sufix *-o-*, povětšinou ve spojení s palatalizačním prvkem či kmenovým rozšířením, cf. *běg-a běg-o* ‘běží’ → *běg-jo-j-a* ‘běhá, pobíhá’, *lěk-ja lěk-é* ‘letí’ → *lak-jo-j-a* ‘létá, poletuje’, *tik* “zvuk hodin” → *tik-n-o-j-alltik-č-jo-j-a* ‘tiká’. Důraz se klade na trvalost v opakování; že jednotlivé úkony jsou míry jen malé, k tomu přistupuje až druhotně, cf. *gēr-ja gēr-é* ‘pije’ → *gēr-jo-j-a* ‘popíjí, upíjí’. Naopak důraz kladený na drobnost opakovaných úkonů vyjadřuje nesamostatný sufix *-in-*, cf. *kláus-ja kláus-é* ‘ptá se’ → *klaus-in-é-j-a* ‘vyptává se’ (dopodrobna), *dirb-a dirb-o* ‘pracuje’ → *dirb-in-é-j-a* ‘pořád má co dělat’ (neustále ho cosi zaměstnává; jednotlivosti jsou drobné, často ani nestojí za řeč).

Srovnejme *váik-šč-jo-j-a* ‘chodí’ (je pořád v pohybu, byt’ nejde o jediný kontinuální pohyb) a *vaik-št-in-é-j-a* ‘popochází’ (jednotlivé dílčí pohyby jsou drobné), což oboje jsou sémanticky osamostatnělé deriváty slovesa *veik-ja veik-é* ‘je činný, je v chodu’ (s ablautem a kmenovým rozšířením). Poučná je též konkurence sloves *blus-áu-j-a* a *blus-in-é-j-a* odvozených od substantíva *blus-à* ‘blecha’. Obě označují vybírání blech, sufix *-au-* je motivován rysem “intenzívně se zabývá designátem” (cf. *grýb-as* ‘houba’ → *gryb-áu-j-a* ‘sbírá houby’), dvojsufix *-in-é-* zase rysem “opakuje drobné

¹⁴ Pokud zde u výchozího slovesa uvádíme více kmenů, pak hlavně proto, abychom upozornili na případný ablautový rozdíl mezi kořenovou slabikou výchozího a odvozeného slovesa.

¹⁵ Litevština je mimořádně bohatá na «citoslovce», obzvláště onomatopoická, ba má pro ně i zvláštní morfologii (vyložíme ve druhém svazku). Syntakticky vystupují nejčastěji jako větný ekvivalent, leckdy však i přímo jako větný a větotvorný predikát. Připomínám, že slovní druh «citoslovce» jsme záměrně nezaváděli (I/2.4.4).

¹⁶ Alomorf *-ul-* se přidává ke kořenům obsahujícím *-r-*, alomorf *-ur-* naopak ke kořenům obsahujícím *-l-*. Pro kořeny neobsahující ani jednu z těchto sonor nelze stanovit jasnou distribuci.

¹⁷ DLKŽ a s ním svázaný AtgDLKŽ, z něhož především získáváme příklady, užívají jenom alomorfu *-tel-*. Jak dokládá namátková kontrola v LKŽ, k němuž neexistuje retrogradní soupis, prakticky ve všech případech lze uplatnit i alomorf *-ter-*.

dílčí úkony” — a díky tomu se právě *blus-in-ě-j-a* používá přeneseně jako ‘št’ourá se (v čem)’, ‘hledá (na čem) hnidy’.

4.3.6 V pojmech “postoje k ději” a “míry děje” (včetně “časového rozložení”) jsme dosud podali diferencně sémantickou charakteristiku všech stabilních sufixů, samostatných i nesamostatných, s výjimkou *-y-*, jehož slovtvorný potenciál se plně uplatní až v podobě sufixu nestabilního. Musíme však uznat, že pro kmenotvorné sufixy existuje vedle motivace sémantické i motivace formální. Zvláště dobře to vidíme u sloves denominativních.

- Sufix *-o-* se uplatňuje u slovesných derivátů jmen, jež v litevštině odpovídají indoevropské *ā*-deklinaci (v III/2 je pak – s odvoláním na I/3.5 – vyložíme schématem vokálního rozvoje *o ↔ a*), cf. *galv-à* ‘hlava’ → *galv-ó-j-a* ‘přemýšlí’ (používá své hlavy), *vāsar-a* ‘léto’ → *vasar-ó-j-a* ‘tráví (kde) léto’.

Dodejme, že užití sufixu *-o-* vedle sufixu *-uo-* může být prostředkem formální diversifikace, když potřebujeme víc různých derivátů, cf. *káin-a* ‘cena’ → *káin-o-j-a* ‘oceňuje (co kolik)’ (dává čemu cenu) vs. *kain-úo-j-a* ‘stojí (kolik)’ (má svou cenu).

- Sufix *-y-* se uplatňuje u slovesných derivátů jmen, jež v litevštině odpovídají indoevropské *ī*-deklinaci (později vyložíme jako schéma vokálního rozvoje *ī ↔ ī ↔ ie*), *šakn-īs* ‘kořen’ → *šakn-ij-a* ‘zakořenil’ (strom zapouští kořeny), *dant-īs* ‘zub’ → *dant-ij-a* “nějak nakládá se zuby” (bobr kácí strom, člověk spravuje zuby hrabí, ostří zuby pilky). Toto jsou ostatně právě ony vzácné případy, kdy sufix *-y-* kmenotvorně vystupuje jako stabilní.

Opět dodejme, že sufix motivovaný formálně se může objevit vedle sufixu motivovaného sémanticky i jen proto, aby se zvětšil derivační potenciál. K víceznačnému substantívu *ak-īs* ‘oko’ máme jednak *ak-ij-a*, jednak *ak-(i)úo-j-a*. Sloveso *ak-(i)úo-j-a* obecně znamená “nakládá s oky, očky”, třeba tak, že konatel roubuje stromy (přenáší “očka”, což zná i čeština), nebo když včely zaplňují plástve medem (prázdné buňce říká litevština rovněž “očko”). Tato sémantická šíře připomíná sloveso *dant-ij-a* rozebrané výše, leč musíme uznat, že se zde řádně uplatňuje sémantická charakteristika sufixu *-uo-* (dočasné spojení konatele s designátem, neurčitost záměrnosti a nezáměrnosti děje). Sloveso *ak-ij-a* pak znamená ‘dělají se kde oka’ (konatelem je místo, kde se ona oka, bubliny, póry, či jiné volné prostory tvoří), což je zhruba hodnota sufixu *-é-*, leč toho použít nelze, protože sloveso *ak-ě-j-a* existuje a znamená ‘kypří půdu’ (stále s vazbou na “oka” coby póry, vzdušné kapsy, tentokrát v tvrdé hlíně).

- Sufixu *-é-* se nikdy nepoužívá při motivaci pouze formální, přestože litevština má zvláštní *ē*-deklinaci; formálně se v takových případech uplatňuje *-io-*, což odpovídá blízkosti *iā-* a *ē*-deklínací, cf. *mešker-ē* ‘udice’ → *mešker-jó-j-a* ‘chytá na udici’.

POZNÁMKA EMPIRICKÁ. V tabulce formální motivovanosti derivačního prostředku výchozím jmenným paradigmatickým lze spojovat sufix *-uo-* s tím, co v litevštině odpovídá indoevropské tematické *ē/ō*-deklinaci (v našem výkladu půjde o schéma heterogenního vokálního rozvoje). Vzhledem k široké a nepříznakové sémantice sufixu *-uo-* však budeme těžko prokazovat, že jeho užití v tom kterém denominativním slovese je motivováno pouze formální korespondencí morfů bez ohledu na sématický obsah morfému, cf. (1) *mēl-as* ‘lež’ → *mel-úo-j-a* ‘lže’, (2) *kraū-jas* ‘krev’ → *krau-júo-j-a* ‘krvácí’, (3) *vēln-ias* ‘čert’ (nadávka, klení) → *veln-úo-j-a* ‘kleje’ (má plnou pusku nadávek); vždy zde jde o dočasné spojení konatele s designátem. Naopak analogické deriváty vycházející od substantív jiných deklinačních tříd nás přesvědčí, že *-uo-* je zde všude dobře motivováno sémanticky, cf. ad (1) *dain-à* ‘píseň’ → *dain-úo-j-a* ‘zpívá’, ad (2) *vanduō*, *vānd-en-i* ‘voda’ → *vanden-úo-j-a* ‘pouští vodu (jak je

moc nasáklý)', ad (3) *kal-ě* 'čuba' → *kal-ũo-j-a* 'nadává komu do čub'. Pozitivně lze tedy prokazovat spíše odklon od sémantické motivace k formální motivaci sufixu při uchování sémantického vztahu, e.g. *sāpn-as* 'sen' → *sapn-ũo-j-a* 'sní' vs. *sva-jā* 'velký sen' → *sva-jó-j-a* 'toužebně sní', *gār-as* 'pára' → *gar-ũo-j-a* 'zvedá se pára' (to, z čeho se pára zvedá, je v podmětu, cf. čes. *zapařil se*) vs. *ras-à* 'rosa' → *ras-ó-ja* 'orosil se' (na podmětu se vy-srážela rosa).¹⁸

Přítom musíme konstatovat, že v některých (stále jen denominativních) derivátech se objevují stabilní sufixy *-o-* a *-y-* (a právě jenom ony), které v sémantické funkci nahrazují sufix *-uo-* a přitom nejsou motivovány formální shodou: *lāp-as* 'list' → *lap-ó-j-a* 'zelená se' (zde může působit analogie k *šak-à* 'větev' → *šak-ó-j-a* 'větví se'; spojení obou sloves vytváří folklórní topos "roste a prospívá"), *baln-as* 'sedlo' → *baln-ó-j-a* 'sedlá' (i zde existuje folklórní topos *baln-ó-j-a* & *jó-j-a* "sedlá koně a jede"), *keřšt-as* 'msta' → *keřš-ij-a* 'mstí se' (vs. *keřšt-áu-j-a* 'vyhrožuje pomstou'), *giňč-as* 'spor' → *giňč-ij-a* 'vede spor', *krikšt-as* 'křest' → *krikšt-ij-a* 'křtí'.¹⁹

4.3.7 SHRŇME:

- Nesamostatné (a vždy stabilní) sufixy *-tel-//ter-&-ě-*, *-ul-//ur-&-ũo-*, *-in-&-ě-* jsou vždy sémanticky specifické.
- Samostatné sufixy *-au-*, *-in-* (vždy stabilní), stejně jako *-ě-* (pokud je stabilní) jsou vždy sémanticky specifické.
- Samostatný (a vždy stabilní) sufix *-uo-* je sémanticky tak málo příznakový, že se v systému může uplatnit téměř universálně, a těžko se u něho prokazuje, že nemá sémantickou motivaci.
- Samostatné (a zde stabilní) sufixy *-o-* a *-y-* se u denominativních sloves uplatňují pouze jako alomorfní náhrada za *-uo-*. U deverbativních sloves je stabilní *-o-* sémanticky specifické, stabilní *-y-* se vůbec nevyskytuje.
- Samostatný (a vždy stabilní) sufix *-en-* je u deverbatív specifický (a díky tomu tvoří i četná slovesa od onomatopoií); jeho denominativní užití je nejasné a hlavně marginální.²⁰

¹⁸ Znovu připomínáme, že český ekvivalent slouží k výkladu morfologických příkladů, nikoliv překladu (neexistujících) textů, takže ne vždy ctíme čas a mnohdy svévolně dodáváme vid.

¹⁹ Tato formálně nemotivovaná denominativa představují – vedle formálně motivovaných, zmíněných výše – druhou, rovněž však nepočetnou skupinu slovesných derivátů se stabilním sufixem *-y-*. Všimněme si, že v infinitívech *keřš-y-ti*, *giňč-y-ti*, *krikšt-y-ti* je u morfu *-y-* výslovně popřena prosodická charakteristika *b* (kterou stabilní sufix *-au-* respektuje, cf. *keřšt-áu-ti*).

²⁰ Jde o několik málo nemotivovaných, či možná demotivovaných případů: *gyv-ēn-a* 'žije, bydlí', cf. *gyv-as* 'živý'; *gab-ēn-a* 'shromáždí' (co kde)', cf. *gab-ūs* 'schopný, nadaný' (kdo je *gab-ūs*, dokáže co po-chopit, u-chopit a nakládat s tím; kdo *gab-ēn-a*, ten u-chopuje věci a snáší je na jedno místo); *kūr-ēn-a* 'topí' (rozdělává, udržuje oheň), cf. *kūr-as* 'topivo'.

4.4 Konjugační typy, jejich sémantika a prosodické charakteristiky

Z předchozího oddílu nám zbývá dluh podat sémantickou charakteristiku kmenotvorných sufixů nestabilních. Vyložíme ji až zde současně s popisem posledního kmenotvorného prostředku, volby konjugačních schémat. Kmenotvorba konversí je v litevštině jak gramatická, tak slovotvorná. Její rozsah je mimořádně velký, užití jednotlivých schémat přitom úzce souvisí s užitím jiných kmenotvorných prostředků, střídá, rozšíření, přípon.

Pro české sloveso gramatickou konversi předvést vůbec nelze. Lexikální konversi bez doprovodných morfologických jevů dokládá snad jen *běž-í :: běh-á* (odhlédneme-li od druhotné proměny kmenové finály, jež provází i lexikální synonyma *skáč-e* et *skák-á*) a na pozadí kmenové homonymie ještě *děl-í* vs. *děl-á*). Povětšinou ji nalézáme s ablautem, cf. *vez-e :: voz-í*, *skoč-í :: skáč-e*, s rozšířením, cf. *pad-á :: pad-n-e*, *běh-á :: (vy)-běh-n-e*, s příponou, cf. *usn-e :: us-í-n-á*, *chod-í :: chod-í-v-á*.

Není-li výslovně řečeno jinak, rozumíme v dalším textu kořenem jediné kořen ve striktním definičním oboru, pokrývající lemmatické trojkmení jediné lexikální jednotky. Sufixem je v důsledku toho vždy sufix nestabilní, rozšířením pak pouze to, co jsme vyložili ve 4.2, a ablaut je ablautem oddílu 4.1.

4.4.1 Čtenáře prosím, aby si nejprve osvěžil výklad konjugačních SCHÉMAT podaný v oddíle 3.1 a výklad konjugačního TYPU z části 3.2.1 předchozí kapitoly. KONVERSE, čili změna morfématické kategorie vyjádřená změnou paradigmatického zařazení, může být v litevštině prostředkem gramatické kmenotvorby jediné díky tomu, že přezens a préteritum užívají koncovkových schémat, jež jsou strukturně paralelní. Pro IND.PRAES jde o schémata *-a-*, *-ia-*, *-i-*, *-o-*, pro IND.PRAET pak *-o-*, *-ě-* (schéma *-o-* tedy obsluhuje přezens i préteritum). Konjugační typ je uspořádanou dvojicí schémat, z nichž první charakterizuje IND.PRAES a druhé IND.PRAET. Takových dvojic je matematicky možných $4 \times 2 = 8$. Předvedeme si je.

Typ *<-a-, -o->* je ze všech nejhojnější. To proto, že schéma *-a-* je výlučným vyjádřením přezentu u kmene se slabičným sufixem (zde stabilním, nestabilní se přezentu vyhybají) i s neslabičným rozšířením (jde o ta čtyři vyložená ve 4.1, ostatní se vyskytují jediné ve stabilním spojení se stabilními sufixy, cf. 4.3.4) a *-o-* výlučným vyjádřením préterita u kmene se sufixem (kmenová rozšíření příznakově vázaná na préteritum se nevyskytují). Typ *<-a-, -o->* tedy najdeme u všech sloves se stabilním kmenotvorným sufixem (bez výjimky a bez ohledu na jejich vnitřní morfologickou strukturu) i u všech sloves s panchronně produktivními kmenovými rozšířeními *-n-* a *-st-* (s toliko dvěma výjimkami *gimst-a gim-é*, *mīrst-a mīr-é*, cf. 4.2.6). Dále je *<-a-, -o->* typem sloves s ablautem kvalitativním (až na tři výjimky *vér-d-a vī-ré*, *gēn-a gīn-é*, *mēn-a mīn-é*, cf. 4.1.3), leč pouze dvou sloves s ablautem kvantitativním (*dēda dējo*, *eīna ējo*, cf. 4.1.2).

U sloves bez morfologických příznaků v lemmatickém trojkmení rozhoduje o příslušnosti k typu *<-a-, -o->* fonématická struktura jejich prostokořenného kmene. Především jde o slovesa s kořenem zakončeným dlouhou samohláskou, sc. *sēj-a sēj-o* 'seje', *lój-a lój-o* 'štěká'. Taková slovesa patří k typu *<-a-, -o->*, dokonce i když v jejich kořeni dochází ke kmenotvorné disociaci, případně i s následným *-n-* rozšířením, či s kvalitativním ablautem, e.g. *siūv-a siūv-o* vs. *siū-ti* 'šije', *būv-a būv-o* vs. *bū-ti* 'bývá', *līj-a līj-o* vs. *līj-ti* 'prší', *vēj-a vīj-o* vs. *vīj-ti* 'žene' (cf. 2.3.1). Z kořenů zakončených na vokalicou dvojhlásku patří k *<-a-, -o->* slovesa s *ie* (8 kořenů), *ui* (4 kořeny) a *ei* (jedině *eīn-a ēj-o*, sloveso výjimečné

i kvantitativním ablautem), přičemž kořen zakončený vrcholem *ai* se vůbec nevyskytuje. Z kořenů na *au* je tohoto typu pouze *gáu-n-a gāv-o* ‘dostal’; ostatní, sc. *aũ-n-a āv-é* ‘obul si’ a slovesa s kvantitativním ablautem vzoru *káu-n-a kóv-é* ‘pobíjel’ jsou typu ⟨-a-, -é-⟩. K těmto typu patří i obě prostokořenná slovesa zakončená na *uo*, sc. *dúo-d-a dāv-é* ‘dal’ a *šlúo-j-a šlāv-é* ‘zametal’.

Ze sloves o kořenovém schématu $P_{-}\check{V}_{-}C_{-}$ ($C = T, S$) jsou typu ⟨-a-, -o-⟩ ta, jejichž vokalický vrchol tvoří krajní samohláska, cf. *lip-a lip-o* ‘leze’, *kiš-a kiš-o* ‘strká, zasouvá’, *sùk-a sùk-o* ‘točí’, *skùt-a skùt-o* ‘holí’ (výjimka: *mùš-a mùš-é* ‘bije’). Slovesa s kořenovým vrcholem dlouhým (at’ již dlouhou samohláskou či dvojháskou, sc. $P_{-}\check{V}_{-}C_{-}$, $P_{-}\check{V}\check{V}_{-}C_{-}$, $P_{-}\check{V}R_{-}C_{-}$) jsou u tohoto typu početně vzácná, leč patří k velmi běžným, takže je dobré se je naučit jako «čestné výjimky», e.g. *áug-a áug-o* ‘roste’, *bég-a bég-o* ‘běží’, *séd-a séd-o* ‘usedá’, *šók-a šók-o* ‘skáče, tančí’, *dirb-a dirb-o* ‘pracuje’; z ne tak běžných lze přidat *grúd-a grúd-o* ‘roztloukl, namačkal’, *gnýb-a gnýb-o* ‘sevřel’ (vedle pravidelného *gnýb-ia gnýb-é* a analogického *žnýb-ia žnýb-é* ‘sevřel, štípl’), *žind-a žind-o* ‘sál’. Všechna tato slovesa se vyznačují kořeny s dlouhou akútovou slabikou a nestředovým, povětšinou přímo krajním vokalizmem.²¹ K typu ⟨-a-, -o-⟩ dále patří i oba slovesné kořeny s akútovým dvojháskovým vrcholem $\underline{an}$, sc. *kánd-a kánd-o kás-ti* ‘kouše’ a *galánd-a galánd-o galás-ti* ‘ostří, brousí’ (kořen výjimečně dvojslabičný, cf. I/3.6.1, n.49).²²

Z nestabilních sufixů se s typem ⟨-a-, -o-⟩ pojí -é-, cf. *kalb-a kalb-ě-j-o kalb-ě-ti* ‘mluví’ (a velmi mnoho dalších), zato nestabilní sufix -o- se u tohoto typu objeví jedině ve třech případech: *gied-a gied-ó-j-o gied-ó-ti* ‘zpíval’, *mięg-a mięg-ó-j-o mięg-ó-ti* ‘spal’, *raud-a raud-ó-j-o raud-ó-ti* ‘hořce plakal’.

Typ ⟨-a-, -é-⟩ je v několika ohledech doplňkový k předchozímu. Nevyskytuje se u sloves s sufixy, at’ již stabilními či nestabilními, a ze sloves s neslabičným rozšířením se pojí právě s těmi, jež nejsou typu ⟨-a-, -o-⟩, tedy s výjimkami uvedenými výše. Ze sloves o kořenovém schématu $P_{-}\check{V}_{-}C_{-}$ ($C = T, S$) pak jsou typu ⟨-a-, -é-⟩ ta, jejichž vokalický vrchol tvoří středová samohláska, což je opět komplementární distribuce k ⟨-a-, -o-⟩, cf. *lāk-a lāk-é* ‘lízal’, *věd-a věd-é* ‘vedl’, *kās-a kās-é* ‘kopal’, *věž-a věž-é* ‘vezl’; patří sem i výše zmíněná výjimka *mùš-a mùš-é* ‘bije’ a pro $C = X$ dodejme *mězg-a mězg-é* ‘splétal (sítě)’, *rězg-a rězg-é* quasi idem.

Dále patří k typu ⟨-a-, -é-⟩ neablautová slovesa o kořenovém schématu $P_{-}\check{V}R_{-}$, a to jak při vokalizmu středovém, cf. *bār-a bār-é* ‘hubuje’, *māl-a māl-é* ‘mele (obilí)’, *kāl-a kāl-é* ‘kuje’ (příklady s *e* nejsou), tak krajním, sc. *gùl-a gùl-é* ‘lehá si’, *púol-a púol-é* ‘padá’ (zde dvojháška *uo*, příklady s *i* nejsou) — spolu s některými slovesy ablautovými, pokud jejich kořen rovněž končí sonorou. Pro kvantitativní ablaut jde o schéma $P_{-}i_{-}n_{-} \leftrightarrow P_{-}\bar{i}_{-}n_{-}$ (vzor *gìn-a gýn-é*, cf. 4.1.2), k němuž přidáme *pìl-a pýl-é* ‘sypal, naléval’ a *im-a ém-é*

²¹ Pozorného čtenáře může překvapit, že mezi kořeny s nestředovým vokalizmem řadíme i sloveso *áug-a áug-o áug-ti*, jehož první kořenová složka $\underline{a}$ je jistě středová. Připomeňme si, že dvojháška /au/ je morfonologicky obojetná (I/3.4), a uvažme, že v daném kořeni se podílí na krajní ablautové řadě /u ↔ ū ↔ au/ (I/3.5), cf. *ùg-d-o ùg-d-é ug-d-ý-ti* ‘vychovává, chová, pěstuje’ (způsobuje, aby co zdárně rostlo), *ũg-is* ‘(vz)růst’.

²² I sloveso *nu-si-gā-st-a nu-si-gānd-o nu-si-gās-ti* ‘polekal se’ má v kořeni $\underline{an}$, byť s cirkumflexovou intonací. Je typu ⟨-a-, -o-⟩ již proto, že v přítomnosti přijímá produktivní rozšíření -st-.

‘vzal’, a potom ještě o schéma **P_{au-} ↔ P_{ov-}** (vzor *káu-n-a kóv-è*). Přidejme neablautové *aũ-n-a āv-è* ‘obul si’. Pro kvalitativní ablaut jde o tři výjimky uvedené v 4.1.3, sc. *vér-d-a vīr-è* ‘vařil’, *gĕn-a gĭn-è* ‘hnal’, *mĕn-a mĭn-è* ‘připomínal si’.

Prostokořenná slovesa s dlouhým vokalizmem jsou u tohoto typu ještě vzácnější než u předchozího: máme jediný příklad *ěd-a ěd-è* ‘žere’.

Typ **<-ia-, -o-)** se vyskytuje u jednoho jediného prostokořenného slovesa *léidž-ia léid-o léis-ti* ‘pustil, dovolil’ a u tří sloves s nestabilním sufixem *-è-*, sc. *keňč-ia kent-ě-j-o kent-ě-ti* ‘trpěl’, *reik-ia reik-ě-j-o reik-ě-ti* ‘bylo potřeba’, *kvĕp-ia kvĕp-ě-j-o kvĕp-ě-ti* ‘vonělo’.

O slabosti typu **<-ia-, -o-)** svědčí dále skutečnost, že z oněch tří sloves první dvě mají k sobě lemmatické alomorfy bez nestabilního sufixu *-è-*, jež sledují typ **<-ia-, -è-)**, cf. *keňč-ia keňt-è kĕs-ti*, *reik-ia reik-è reik-ti*. Sloveso *kvĕp-ia kvĕp-ě-j-o kvĕp-ě-ti* takový lemmatický alomorf nemá. Od jeho kořene *KV_e P-* se odvozuje příbuzné a v přítomnosti homonymní sloveso *kvĕp-ia kvĕp-è kvĕp-ti* ‘vdechoval a vydechoval’ (nechal pomalu proudit dech), jež je typu **<-ia-, -è-)**, a dále *kvĕmp-a kvĕp-o kvĕp-ti*, alomorfní lemma, citované pouze v LKŽ (VI: 1073), ne však v DLKŽ, ke standardnímu slovesu *kvĕmp-a kvĕp-o kvĕp-ti* ‘šířil kolem sebe vůni’.

Typ **<-ia-, -è-)** je mezi prostokořennými slovesy (bez sufixu a rozšíření) nejhojnější. Doproází kvantitativní ablaut (s výjimkou sloves uvedených u **<-a-, -è-)** a s výjimkou dvou ablautových sloves typu **<-a-, -o-)**, sc. *dĕda dĕjo dĕti*, *eĭna ějo eĭti*, cf. 4.1.3). Patří k němu i naprostá většina (prostokořenných) sloves bez dalších morfologických příznaků, jejichž kořenové schéma se vyznačuje dlouhou slabikou (jednohláskovou i dvojháskovou) a neprázdným finálním svahelem, e.g. *juōk-ia-si juōk-è-si* ‘smál se’, *veřk-ia veřk-è* ‘plakal’, *brĕž-ia brĕž-è* ‘črtal, škrtal’, *glób-ia glób-è* ‘přikryl, objal’; výjimky jsme uvedli výše u **<-a-, -o-)** a **<-a-, -è-)**. Krátká kořenová slabika, nepodstupující ablautové dlužení, je výjimkou: můžeme doložit dvě slova stilově neutrální (*tār-ia tār-è* ‘řekl, pravil’, *ār-ia ār-è* ‘oral’, kde existuje i ablautový alomorf *ór-è*, což sloveso převádí na pravidelný případ) a jedno hovorové (*žāg-ia žāg-è* ‘ulizoval, užíral’); dlužení kořenového *a* pod přízvukem je v těchto třech výjimkách pouze druhotné, cf. *ār-ĭū*.

Typ **<-i-, -o-)** se vyskytuje výlučně ve spojení s nestabilním sufixem *-è-* v préteritu (a infinitivu), cf. *tūr-i tur-ě-j-o* ‘má, drží’, *tĭl-i tyl-ě-j-o* ‘mlčí’. Kořen může mít nejrůznější strukturu, ablaut i kmenová rozšíření jsou v lemmatickém trojkmení vyloučeny. Typ **<-i-, -o-)** je nositelem sémantického rysu “stavové pojetí děje” a je prostředkem lexikální slovtvorby.

Uvedené séma lze doložit jedině v kontrastu. Snadno uznáme, že «polohová» slovesa *gũl-i gul-ě-j-o* ‘leží’, *sĕd-i sĕd-ě-j-o* ‘sedí’, *stóv-i stov-ě-j-o* ‘stojí’ vyjadřují “stavové pojetí” dějů *gũl-a gũl-è* ‘lehá si’, *sĕd-a sĕd-o* ‘usedá’, *stó-j-a stó-j-o* ‘postavil se’, stejně jako slovesa «nošení na sobě» *āv-i av-ě-j-o* ‘nosí (obuto), chodí v čem (na nohou)’, *dĕv-i dev-ě-j-o* ‘odívá se (jak, do čeho)’, *viľk-i viľk-ě-j-o* ‘obléká se (jak, do čeho)’ pojmají stavově děje *aũ-n-a āv-è* ‘obul si’, *dĕda dĕjo* ‘položil (na sebe)’, *veľk-a viľk-o* ‘oblékl’. Naučíme-li se tuto významovou diferenci vnímat na podobně jasných případech, dokážeme ji pak interpretovat – a strukturní sémantika nemůže být jiná než interpretační – i v kontrastech stavového a nezáměrného podání děje, cf. *nór-i nor-ě-j-o* ‘chce’ :: *pa-nōr-st-a pa-nōr-o* ‘zachtělo se mu, dostal chut’’, *gāl-i gal-ě-j-o* ‘může’ :: *ĭ-gāl-st-a ĭ-gāl-o* ‘dostal možnost’, *tĭl-i tyl-ě-j-o* ‘mlčí’ :: *nu-tĭl-a nu-tĭl-o* ‘utichl’ (další kontrasty jsme předváděli v 4.2.7 při objasňování sématu “nezáměrné podání děje”).

K typu ⟨-i-, -o-⟩ patří i denominatíva, cf. *dom-ě* ‘pozornost’ ↔ *dōm-i-si dom-ě-j-o-si* ‘zajímá se (o co)’ (udržuje svou pozornost vzhledem k čemu), *pa-gálb-a* ‘pomoc’ ↔ *gélb-i gélb-ě-j-o* ‘pomáhá’, *gaīla* “vyjádření lítosti” ↔ *gaīl-i gail-ě-j-o* ‘lituje’. Zde lze argumentovat jenom tím, že lexikální sémantika příslušných sloves se s rysem “stavové pojetí děje” přinejmenším nevyklučuje a že jejich slovotvorná struktúra je právě taková, jaká je, byt’ v inventáři odvozovacích prostředků je řada jiných možností (včetně velmi širokého suffixu -uo-).

Typ ⟨-i-, -o-⟩ nemusí být ve všech instancích aktuálně motivován (třeba spojení *tūr-i tur-ě-j-o* ‘má, drží’ se slovesem *tvēr-ia tvēr-é* ‘popadl, uchopil’ je neaktuální). Deaktualizovaný prostředek se však může aktualizovat znovu a jinak. Dokládají to deriváty označující jednorázový malý děj, jež charakterizuje předpona *pa-*, cf. *běg-a bēg-o* ‘běží’ → *pa-bēg-i pa-bēg-ě-j-o* ‘popoběhl’, *sěd-a sēd-o* ‘usedá’ → *pa-sēd-i pa-sēd-ě-j-o* ‘poseděl (si)’, *láuk-ia láuk-é* ‘čeká’ → *pa-lūk-i pa-lūk-ě-j-o* ‘chvilku posečkal’ (cf. suprā *lūk-tel-ě-j-a*), *kyl-a kīl-o* ‘zvedá se’, *kěl-ia kěl-é* ‘zdvihá’ → *pa-kyl-i pa-kyl-ě-j-o* ‘kousek se zdvihl // zvedl’. Zde všude se hodnota odvozovacího morfému přeorientovala od stavu vyvolaného malou činností – “kousek běžel a pak zůstal stát”, “chvilku poseděl, či počkal a zase šel” – k činnosti samotné. Zůstává však zaměřením na následky onoho malého děje, cf. *pa-lūk-ě-j-o* ‘chvilku posečkal’ (a vyřídili jsme to) vs. *lūk-tel-ě-j-o* ‘jen chvilku počkal’ (a pak šel a nechal věc nevyřízenou).

Typ ⟨-i-, -ě-⟩ se v litevském systému vůbec nevyskytuje.

Typ ⟨-o-, -o-⟩ se vyskytuje jedině s nestabilním suffixem -o- v préteritu (a infinitívu), cf. *žin-o žin-ó-j-o* ‘ví, zná’, *bij-o bij-ó-j-o* ‘bojí se’, *iešk-o iešk-ó-j-o* ‘hledá’, *sáug-o sáug-o-j-o* ‘hlídá’. Tato čtyři ukázková slovesa jsou sémanticky nemotivovaná (či spíše demotivovaná). Jinak je ovšem typ ⟨-o-, -o-⟩ sémanticky specifický. I on představuje jisté “stavové pojetí děje”, leč na rozdíl od předchozího typu s důrazem na dlouhé trvání a neuzavřenost, či přímo nemožnost uzavření, cf. *kāb-a kab-ě-j-o* ‘visí’, *kiṁb-a kib-o* ‘zavěsil se, ulpěl’ → *kýb-o kýb-o-j-o* ‘uvízl, zůstal viset’, *breṁd-a brido* ‘brodí se’ → *brýd-o* (spisovně nyní též *brýd-o-j-a*) *brýd-o-j-o* ‘zabředl’, *kīš-a kiš-o* ‘zastrčil (co kam)’ → *kýš-o kýš-o-j-o* ‘vyčníval’ (jakoby zůstal trčet nedozastrčen), *rēm-ia rēm-é* ‘opřel, podepřel’ → *rým-o rým-o-j-o* “sedí (u stolu), hlavu opřenou o ruce”.

Derivační síla tohoto typu je zvláště dobře vidět tam, kde výchozím slovem je cito-slovce, lexikální jednotka negramatikalizované imprese (a takových má litevština mnoho), cf. *teļkš* “čvacht” (zabřednutí do mokrého) → *teļkš-o telkš-ó-j-o* ‘rozlévá se (jezero), rozléhá se (bažina)’ (voda či bahno se kde shromáždily a zůstaly tak), *šýpt* “chicht” (tichý smích) → *šýps-o šyps-ó-j-o* ‘usmívá se’ (na tváři se rozhostil úsměv a zůstal tak), *vēpt* “hm” (tupý výraz) → *vēps-o veps-ó-j-o* ‘civěl, čučel’ (zůstal s tupým výrazem ve tváři), *mūrkt* (kočičí předení) → *muřks-o murks-ó-j-o* ‘přede (kočka), zasněně sedí (člověk)’.

Typ ⟨-o-, -ě-⟩ se vyskytuje jedině s nestabilním suffixem -y- v infinitívu, cf. *dār-o dār-é dar-ý-ti* ‘dělal’, *vālg-o vālg-é vālg-y-ti* ‘jedl’. Je nositelem sémantického rysu “intenzitní pojetí děje”, přičemž intenzita může být ještě upřesněna jako kauzativní, či iterativní. Tento typ je velmi hojný. Sémantickou motivaci většiny derivátů lze systémově rekonstruovat, nelze ji však vždy pokládat za aktuální: intenzitní pojetí děje u slovesa *mók-o mók-é mók-y-ti* ‘učil’ spočívá v tom, že konatel způsobuje, že jeho svěřenec *mók-a mok-ě-j-o mok-ě-ti* ‘umí’, intenzitní pojetí *laīk-o laīk-é laīk-ý-ti* ‘drží’ spočívá v konatelově snaze, aby mu (v ruce) něco

liěk-a lik-o lik-ti ‘zůstalo’; srovnejme dále *plaũk-o plaũk-è plauk-y-ti* ‘plave (sem a tam), pluje’ (cestuje po vodě) vs. *plaũk-ja plaũk-è plaũk-ti* ‘plave’ (drží se na vodě), *žvaļg-o žvaļg-è žvaļg-y-ti* ‘pozoroval, pátral’ vs. *žveļg-ja žveļg-è žveļg-ti* ‘hledí’.²³ Vzhledem k jeho hojnosti označíme konjugační typ {-o-, -è-} za derivační prostředek panchronně produktivní, ne však synchronně aktuální.

Kauzativitu upřesňuje kmenové rozšíření -d-, jež v lemmatickém trojkmení «není vidět», protože je stále přítomno, a vynikne jen ve srovnání s výchozím slovem, tedy při širším pojetí definičního oboru kmene, cf. *giñ-d-o giñ-d-è gim-d-y-ti* ‘porodila’ vs. *gim-st-a gim-è gim-ti* ‘narodilo se’, *gý-d-o gý-d-è gý-d-y-ti* ‘léčil, uzdravoval’ vs. *gýj-a gij-o gý-ti* ‘zahojilo se, uzdravil se’, *výk-d-o výk-d-è výk-d-y-ti* ‘vedl v činnost, platnost’ vs. *veĩk-ja veĩk-è veĩk-ti* ‘je činný, je v chodu’. Další příklady jsme rozebrali v 3.7.2, kde jsme též upozornili, že produktivně se kauzativa nyní vytvářejí rozšířeným stabilním sufixem -d-in- (cf. 4.3.5).

Iterativitu upřesňuje kmenové rozšíření -st-, opět «viditelné» jedině v širším definičním oboru, cf. *lāk-st-o lāk-st-è lak-st-y-ti* ‘poletuje’ vs. *lēk-ja lēk-è lēk-ti* ‘letí, létá’, *dē-st-o dē-st-è dē-st-y-ti* ‘vy-, roz-kládá’ vs. *dē-d-a dē-j-o dē-ti* ‘klade’, *káu-st-o káu-st-è káu-st-y-ti* ‘okovává (koně)’ vs. *káu-n-a kóv-è káu-ti* ‘bije’. I tyto deriváty jsou hojné a můžeme doložit, že litevština jimi – stejně jako předchozími – v počátcích své literární existence vydatně rozhojňovala slovní zásobu; nemůžeme je však označit za produktivní aktuálně, pouze panchronně.

4.4.2 Při podrobné charakteristice jednotlivých konjugačních typů jsme vždy uváděli i kmenotvornou spoluúčast nestabilních sufixů -y-, -o-, -è-. Porovnejme je nyní celkově s postavením jejich stabilních protějšků -y-, -o-, -è- v plánu výrazovém i obsahovém.

SUFIX -y- se dá jasně uchopit jen jako nestabilní. V tomto postavení se vyznačuje prosodickým rysem b, takže na sebe přetahuje přízvuk z kořenové slabiky kmene (a podaří se mu to, je-li tato neakútová). Uplatňuje se právě a výlučně v konjugačním typu {-o-, -è-}, který jsme coby kmenotvorný prostředek charakterizovali sématem “intenzitní pojetí děje”. U nestabilního sufixu nelze pozorovat disociaci /i/ > /i-i/, protože se vyskytuje jedině ve kmeni infinitívním, kde pro disociaci nejsou důvody. Stabilní sufix se v přítomném i přeteritním kmeni disociuje pravidelně. Zatímco nestabilní -y- je spolunositelem (ale pouze spolunositelem) jednoznačného slovtvorného sématu, nedá se stabilní -y- slovtvorně nijak interpretovat: je málo rozšířený, u deverbativních sloves se vůbec nevyskytuje, u denominativních funguje fakticky jen jako alomorf nejméně příznakového sufixu -uo-. Pro použití stabilního -y- lze vysledovat nanejvýš formální motivaci deklinačním typem výchozího jména. Vytváří-li druhotné sloveso k substantívu ť-deklinace, vykazuje stabilní sufix -y- prosodický rys b, bez této formální motivace však rys b nevykazuje, ba přímo popírá (cf. 4.3.6, n.19).²⁴

²³ Ablaut *žvaļg-è* :: *žveļg-è* odlišuje dvě lexikální jednotky uvnitř kmene v širším, vágním vymezení, nepřítomnost ablautu naopak způsobuje homonymii přeterit *plaũk-è* a *plaũk-è*.

²⁴ Formální motivace přítom nemusí být vždy derivačně aktuální. Sloveso *liud-ij-a liud-ij-o liud-y-ti* ‘svědčí’ lze jistě spojovat se substantívem *liud-is* ‘lid’ (ť-deklinace), přičemž se v plánu výrazovém odvoláme na ablautovou shodu uvnitř kořene L’ *au/u D-* a v plánu obsahovém na obraz, že ten, kdo svědčí, veřejně, čili před lidmi říká, jak co bylo, nicméně prosodická charakteristika slovesa odpovídá derivátu nemotivovanému (rys b je popřen).

Protože v našem výkladu stojí totožnost morfu jak na jeho fonématické stavbě, tak na jeho prosodických charakteristikách, nemůžeme oba prosodicky odlišné stabilní sufixy *-y-* (s rysem *b* a bez něho) přímočaře ztotožnit, a to tím spíš, že nám chybí i jasně sjednocující rys sématický. Aby byl zmatek ještě větší, dodejme, že v panchronním pohledu na kontinuum litevského národního jazyka se sufix *-y-* leckdy alomorfně překrývá se sufixem *-in-*.

V moderním spisovném jazyce máme dublety *dal-ij-a dal-ij-o dal-ý-ti* a *dal-in-a dal-in-o dal-in-ti* 'dělí', *grās-o grās-ė gras-ý-ti* a *gras-in-a gras-in-o gras-in-ti* 'hrozí, vyhrožuje' (obě dokládá DLKŽ), kde sufix *-in-*, v derivátech obvykle nepřízvukovaný (a v produktivně odvozených slovesech denominativních nepřízvukovaný zcela důsledně), nese přízvuk ve shodě se sufixem *-y^b*. Ten je v prvním případě stabilní, motivován denominativním vztahem k výchozímu *ī*-substantívu *dal-īs*, ve druhém případě nestabilní a motivován deverbativním vztahem ke *grēs-ia grēs-ė grēs-ti* 'hrozí, vyvstává nebezpečí'.²⁵ Poučná je obousměrná zástupnost sufixů *-y^b* a *-in-*: v denominativním případě je *-in-* jistě motivovanější, protože na rozdíl od *-y^b* nese séma speciálního podání děje, v deverbativním případě je naopak sématicky lépe motivován nestabilní *-y^b* coby součást konjugačního typu (*-o-*, *-ė-*). Vidíme-li přenos prosodického rysu *b* z *-y^b* na *-in-*, lze jistě – právě s ohledem na dvousměrnou zástupnost – i v opačném směru vykládat jeho porušení v některých derivátech se sufixem *-y^b* jako přenesení přízvukové charakteristiky sufixu *-in-* na sufix *-y^b*.²⁶

Uzavřeme, že v systému litevského jazyka lze sufix *-y-*, jasně vydělitelný komutacemi v kořenech typu (i) i (ii), znakově uchopit pouze jako pomocný, doprovodný prostředek: v podobě nestabilní je spolunositelem specifického slovotvorného sématu vázaného na konjugační typ, jehož je *-y-* exklusivní součástí, v podobě stabilní je pak pouze prostředkem formálně slovotvorným bez sématické specifikace.

SUFIX *-o-* je jasně interpretovatelný jak coby stabilní, tak coby nestabilní. V obou případech tvoří sématicky specifická deverbativa. Stabilní *-o-* přináší rys "děj rozložený do opakovaných úkonů", nestabilní tvoří préteritní a infinitivní kmen konjugačního typu (*-o-*, *-o-*) se slovotvorně specifickým rysem "stav uvízlého, zadržného děje". Obě charakteristiky lze společně uchopit rysem "protrahovanost" (děj spěje ke svému završení, na rozdíl od děje "stavového",²⁷ leč nedospěje, což zakládá rozdíl i vzhledem k pojetí "intesitnímu").

Kromě konjugačního typu (*-o-*, *-o-*) se nestabilní sufix *-o-* vyskytuje ještě u tří sloves konjugačního typu (*-a-*, *-o-*), kde spoluvytváří prosté préteritum, na což by obecně stačil prostý přechod od schématu *-a-* ke schématu *-o-*, jak se v tomto typu většinou i děje.²⁸ Protrahovanost se s préteritem jistě nevyklučuje, ale silnější sématickou mo-

²⁵ Podobně ke slovesu *vad-in-a vad-in-o vad-in-ti* 'jmenuje, nazývá' lze doložit okrajové *vād-o vād-ė vad-ý-ti* idem (LKŽ XVII:792) a sloveso *aug-in-a aug-in-o aug-in-ti* 'pěstuje, chová' je blízce příbuzné s *ūg-d-o ūg-d-ė ug-d-ý-ti* 'pěstuje, vychovává'.

²⁶ Vedle toho musíme přiznat, že spisovná norma v některých případech kolísá, což se nejspíše vysvětluje nářeční různorodostí slov a tvarů, jež kdy byly za spisovné přijaty, cf. *viln-is* 'vlna' (*ī*-deklinační) → *viln-ij-a viln-ij-o viln-ý-ti* 'vlní se' (prosodický rys *b* platí) et *viln-ij-a viln-ij-o viln-y-ti* idem (rys *b* popřen), přičemž LKŽ i DLKŽ uvádějí obě lemmata jako rovnocenná. Ke slovesu *liūdija* s popřeným rysem *b* však LKŽ žádnou dubletu **liud-ij-a liud-ij-o liud-ý-ti* nedokládá.

²⁷ Připomeňme, že obsah libovolného slovesa pokládáme za děj, cf. 4.2.7.

²⁸ Jde o slovesa *gied-a gied-ó-j-o gied-ó-ti* 'zpíval', *miėg-a mieg-ó-j-o mieg-ó-ti* 'spal', *raud-a raud-*

tivovanost prokázat nemůžeme. Za formální užití uzejme i ty čtyři nemotivované případy zmíněné u typu ⟨-o-, -o-⟩ v předchozí části.

Stabilního sufixu se okrajově užívá i při slov(es)otvorbě denominativní, zde však vystupuje spíš jen jako alomorf sufixu -uo-, umožňující případně rozhojnit počet derivátů, cf. 4.3.6.

Stabilní i nestabilní sufix -o- nese prosodický rys b. Ten je v několika málo případech se stabilním sufixem popřen (cf. 4.3.3 n.11), leč s ohledem na jasnou sématickou totožnost, to lze pokládat jen za kolísání spisovné normy.²⁹ Za těchto okolností můžeme stabilní i nestabilní sufix pokládat za jediný morfém, jenž ve dvou různých morfologických kontextech podstoupil jistou specializaci.

SUFIX -ě- má jako stabilní jasný sématický obsah a při žádném svém užití nevyvrací prosodický rys b (byť to, že sufix nese přízvuk, se pouze oním rysem v mnoha případech vysvětlit nedá). Jeho deriváty lze charakterizovat rysem “děj pojatý (ze strany konatele) jako nezáměrný”, u denominativů jsme navíc upozorňovali na ztotožnění konatele s designátem výchozího jména. Je nápadné, že stabilní sufix -ě- masívně tvoří právě denominativa, kdežto deverbativní derivace je výjimečná.³⁰ Navíc se vůbec nevyskytují denominativa motivovaná čistě formálně, přestože v litevštině existuje i dobře rozvinutá ē-deklinace.³¹ Nestabilní přípona -ė- nese přízvuk vždy (k tomu u stabilního sufixu pozorujeme jen náběh). Tvoří préteritní a infinitivní kmen v konjugačních typech ⟨-i-, -o-⟩, ⟨-ia-, -o-⟩ a ⟨-a-, -o-⟩.

V typu ⟨-i-, -o-⟩ představuje nestabilní sufix -ė- výlučný prostředek lemmatické kmenotvorby: tvoří préteritum a infinitiv všech sloves sem přiřazených. Typ jsme v předchozí části charakterizovali slovotvorným sématem “stavové pojetí děje”. Uvědomme si, že tato charakteristika se vylučuje s charakteristikou “děj s nevědomým, nezáměrným působením konatele”, již jsme použili pro slovesa se stabilním sufixem -ė-. Vždyť právě stavová slovesa konjugačního typu ⟨-i-, -o-⟩ jsme stavěli do kontrastu k nezáměrným slovesům o kmenových rozšířeních -n-//st-, představujícím svého druhu deverbativní protějšek denominativních sloves se stabilním sufixem -ė-. Musíme tedy nestabilní sufix, nositele préterita, od stabilního sématicky odlišit.

Typ ⟨-ia-, -o-⟩ je mimořádně slabý. Bez pomocného, nestabilního sufixu se podle něho časuje jediné sloveso, s nestabilním sufixem -ė- pak ještě další tři, *kvėp-ia kvėp-ė-j-o* ‘vonělo’, *keñč-ia kent-ė-j-o* ‘trpěl’, *reik-ia reik-ė-j-o* ‘bylo potřeba’, přičemž poslední dvě mají k sobě préteritní (a infinitivní) alomorfy bez -ė-, sc. *keñt-ė*, *reik-ė*. Rys “stavové pojetí

-ó-j-o raud-ó-ti ‘hořce plakal’. Všechna tři jsou historicky doložena i jako athematická, což byl v XVI a XVII století prostředek slovotvorby. Rysy iterativity či protrahovanosti se s lexikálním obsahem oněch sloves dobře spojuje: zpívá se jedna píseň za druhou, nářek propuká v opakovaných vlnách, ba i spánek má své cyklické fáse.

²⁹ Dobře si to uvědomíme na dvojicích jako *lėk-ia lėk-ė* ‘letí’ → *lak-ió-j-a* ‘létá, poletuje’, kde rys b platí, a *gúodž-ia gúod-ė* ‘utěšuje’ → *guodž-jo-j-a* ‘konejší, chová (dítě v náručí)’, kde je popřen.

³⁰ Téměř jako «čestnou výjimku» lze uvádět *daūž-ia daūž-ė daūž-ti* ‘udeřil (do čeho, aby to puklo)’ → *dáuž-ė-j-a dáuž-ė-j-o dáuž-ė-ti* ‘rozpraskalo’, deverbativum se stabilním sufixem.

³¹ Pouze ojediněle narazíme na slovesa, jejichž derivační motivace se ztratila, cf. *ak-ė-j-a* ‘kypří (půdu)’, pro které jsme vazbu na *ak-īs* ‘oko’ objasňovali v 4.3.6, nebo *vel-ė-j-a* ‘pere (prádlo tloukem)’, což je historicko-etnografická stopa po světě, který už pominul.

děje” se s lexikálním obsahem oněch tří sloves sice nevyklučuje, zvláštní motivaci však nelze prokázat.

U typu ⟨-a-, -o-⟩ představuje nestabilní sufix -ě- přídatný a přísně vzato redundantní prostředek lemmatické kmenotvorby (stačilo by přece prostě přejít od schématu -a- ke schématu -o-). Uplatnění sufixu -ě- není vzácné, leč s ohledem na početní velikost typu zůstává okrajové. Sufix potkáváme u sloves mluvení a vůbec vydávání zvuků, cf. *kaľb-a kalb-ě-j-o* ‘mluvil’, *šněk-a šnek-ě-j-o* idem, *čěršk-a čěršk-ě-j-o* ‘řinčel’, *žváng-a žvang-ě-j-o* idem, *žād-a žad-ě-j-o* ‘slíbil’ (dal slovo, cf. *žōd-is*), a u sloves pohybu, cf. *jūd-a jud-ě-j-o* ‘pohybovalo se’, *drěb-a dreb-ě-j-o* ‘chvělo se’, *vařv-a varv-ě-j-o* ‘kapalo’, *žib-a žib-ě-j-o* ‘třpytilo se’. Obě skupiny můžeme shrnout pod sématický rys “plynulé setrvávání v ději”. Ten by ostatně šlo vztáhnout i na préteritní -ě- u stavových sloves typu ⟨-i-, -o-⟩, stejně jako na ona tři nahodilá slovesa typu ⟨-ja-, -o-⟩. Nevyklučuje se snad ani s jinými slovesy typu ⟨-a-, -o-⟩, jež redundantně tvoří préteritum nestabilním sufixem -ě-, e.g. *mók-a mok-ě-j-o* ‘dovedl, uměl’, *skaūd-a skaud-ě-j-o* ‘bolelo’, *děr-a der-ě-j-o* ‘dařilo se’.

Stabilní sufix -ě- jsme vůči jiným stabilním sufixům vymezili jasnou charakteristikou sématickou. Vybavili jsme jej i dobrou charakteristikou prosodickou: nese rys *b*, nikdy jej nepopírá (na rozdíl od -y- i -o-), ba spíše má snahu přebírat kmenový přízvuk jaksi «nad plán», totiž i v případech, na které mechanismus *b* sám o sobě nestačí. Nestabilní sufix -ě- dospěl do té prosodické charakteristiky, že nese přízvuk vždy. Nemůžeme jej brát za přímého nositele slovtvorného rysu “stavové pojetí děje”, jenž se pojí s konjugačním typem, kde se sufix -ě- povinně uplatňuje v lemmatické kmenotvorbě, nicméně rys “plynulé setrvávání v ději” se nevyklučuje ani s nezáměrným pojetím děje při ztotožnění konatele s designátem výchozího jména, jak jsme charakterizovali sufix stabilní.

SHRŇME. V této části 4.4.2. jsme se pokusili shromáždit důvody pro ztotožnění či naopak odlišení stabilních a nestabilních sufixů -y-, -o-, -ě-, které v podobě stabilní slouží kmenotvorbě lexikální a v podobě nestabilní kmenotvorbě lemmatické, gramatické. Větné usouvztažnění a slovtvorba se v apriorním vidění jazykového systému chápou jako zásadně odlišné záležitosti. Při konkrétním popisu konkrétního jazyka je však lze navzájem odlišovat různě: otevírá se prostor pro (v rozumné míře) libovolné rozhodnutí jazykovědce. Předvedli jsme, že redundantní prostředky větného usouvztažnění – v daném případě volba mezi několika konjugačními typy – v sobě nesou jistý slovtvorný potenciál, a právě toto propojení posloužilo za důvod i základ naší otázky. Můžeme říci, že:

- sledované sufixy vykazují ve stabilním i nestabilním případě vedle zjevné shody fonématické i shodné morfonologické chování při konkatenaci morfů. U sufixu -y- to vzhledem k omezené distribuci nelze v plnosti prokázat, nic však nesvědčí proti;
- příslušné stabilní a nestabilní sufixy se ve velké míře, nikoliv však naprosto shodují v prosodických charakteristikách. Obecně platí, že nestabilní, gramatické sufixy jsou prosodicky pevně ustálené, kdežto stabilní, lexikální sufixy vykazují jisté kolísání;
- sufix -y- je ve stabilním i nestabilním případě pomocný a nelze na něj vázat žádnou sématickou charakteristiku;
- sufixy -o- a -ě- lze vybavit sématickou charakteristikou jak pro stabilní, tak pro nestabilní případ a tyto charakteristiky jsou navzájem kompatibilní. Rozdíly lze vysvětlit jako specializaci ve dvou prostředích (a definičních oborech), kde se ony sufixy coby jazykové znaky uplatňují.

ROZPRAVA K METODĚ. Pokusili jsme se o co nejhlubší sondu vedenou prostředky čistě diferenční strukturní morfologie. Výsledky ne každého přesvědčí. Nešlo nám o to zjistit, jako «to vlastně bylo», když se utvářelo litevské préteritum. Zajímá nás, jak ještě (pokud vůbec) lze ve stávajícím systému sémanticky motivovat dva konkurenční a přitom shodně redundantní prostředky odvozování příznakového času IND.PRAET. Chceme pouze ukázat, že příznaky “protrahovanost” (děje, jenž pro neustálé obnovování svých úkonů nemůže dospět ke svému završení) a “plynulé setrvání” (v ději, který tak nedojde završení) jsou disponovány k tomu, aby vůči nepříznakovému bezčasí (což je vlastní poloha přítomnosti, cf. 1.2.1) mohly postihnout minulost. Nevyjadřují minulost samy od sebe, ale v kontrastu ke stavu nepříznakovému a nevyjadřují minulost samy přímo a rovnou pro všechna slovesa, nýbrž každý zvlášť a jen pro některá slovesa. Pokud čtenář uzná, že to vše je racionální, totiž logicky konsistentní spekulace, budeme spokojeni. Víc čtenáře ani přesvědčit nechceme. Věda je spekulativní ze své podstaty, strukturní jazykoveda to o sobě ví a nezakrývá to. Pro autora má předvedená spekulace význam ten, že v redundantních prostředcích gramatických vidí stopy flexe derivační, starší fáse flexe paradigmatické. V plně šíří tyto pojmy osvětluje v jiné své práci (1999, 2002).

4.4.3 Poslední, co nám zbývá, je popsat prosodické charakteristiky slovesného kmene v souvislosti s jeho morfovou stavbou. Polohu přízvuku ve slovním tvaru vyložíme jako výslednici jistého «vektorového kalkulu», poskládání dílčích prosodických sil, vázaných na dílčí morfy, jež se sřetězují do jednoho společného fonotaktického slova.

4.4.3.1 Rozlišujeme prosodické SÍLY CENTRIFUGÁLNÍ, při nichž morf svůj přízvuk přesouvá ze sebe pryč (nepřesouvá jej kamkoliv pryč, ale nabízí vždy zcela konkrétnímu morfu, a pokud takový morf v celku fonotaktického slova chybí, k přesunutí nedojde), a CENTRIPETÁLNÍ, při nichž morf na sebe přetahuje přízvuk, který nemá (nepřetahuje jej odkudkoliv, ale jen ze slabiky bezprostředně předcházející, at’ už ta náleží jakémukoliv morfu).

Dílčí morfy podléhající sřetěžení dělíme do následujících úseků (cf. 2.4.0):

- (i) VLASTNÍ KMEN, který může mít velmi složitou vnitřní stavbu, zahrnující (zleva doprava) případný deaktivovaný prefix (4.4.3.7), kmen kořenový (nebo kmene kořenové, jde-li o sloveso druhotně odvozené od jmenného komposita) a kmenotvorné formanty, kam řadíme jak neslabičná rozšíření, tak slabičné sufixy. Ve výchozím kroku morfové konkatenace klade me přízvuk vždy na něj.³² Vlastní kmen je schopen dvojí centrifugální akce: nabízí svůj přízvuk 1° dozadu, 2° dopředu (v tomto pořadí). Základní prosodickou charakteristikou kmene je to, zda centrifugální akce skutečně vyvídá, zda svůj přízvuk nabízí ven. Druhou charakteristikou kmene je to, jak reaguje na centripetální sílu (akci) koncovky, tedy zda se o svůj přízvuk dá či nedá zvenčí obrát;
- (ii) KONCOVKA, která se napojuje za kmen. Je slovesná pro VF, jmenná pro PART. Jmenná koncovka – a pouze ona – může být příjemcem přízvuku nabízeného centrifugální silou vlastního kmene a je její individuální charakteristikou, zda nabízený přízvuk přijme či nikoliv (reakce koncovky na akci kmene). Jmenná i slovesná koncovka mohou být nadány centripetální silou, mohou se snažit přetáhnout přízvuk z kmene na sebe. Zda tuto sílu skutečně mají, je základní prosodickou charakteristikou každé jednotlivé koncovky;

³² Na které z obecně vícero slabik vlastního kmene přízvuk spočívá, zde neupřesňujeme. Některá pozorování jsme podali v předchozím oddíle 4.3, v plných systémových souvislostech tuto otázku otevřeme až ve třetím, lexikologickém svazku této práce.

(iii) ZAKONČENÍ, které je morfonologickým ekvivalentem specifického kmenotvorného formantu a specifické koncovky, jsou-li tyto uchopeny společně jako příznakový segment přidávaný za nepříznakový segment kmene. Pro VF s nimi pracujeme v případě «optativu» (3.2.6) a u příznakových kategorií modálně-temporálních (3.4–7), pro PART v jistých kongruenčních případech P1 (3.2.5, III/8.1). Jsou příjemci přízvuku nabízeného 1° centrifugální silou vlastního kmene. Nabízený přízvuk – na rozdíl od některých koncovek – nikdy neodmítají;

(iv) ÚSEK PREFIXOVÝ, v němž se mohou vyskytnou (aktualizační) PŘEDKLONKY (nejvýše dvě) -&- (aktuální) PŘEDPONA (nejvýše jedna) -&- ZVRATNÝ MORF (předchází-li alespoň jedna předklonka či předpona). Jsou příjemci přízvuku nabízeného 2° centrifugální silou vlastního kmene. Nabízený přízvuk nikdy neodmítají.

* Stranou tohoto dělení ponecháváme specifické formanty INF, SUP, BŮD.

ÚMLUVA. Není-li výslovně uvedeno jinak, znamená v dalším «kmen» vždy jen vlastní kmen slovesa.

4.4.3.2 Vlastní kmen může vyvinout dvě různé centrifugální síly, neboť svůj přízvuk nabízí 1° dozadu, 2° dopředu. Čísla uvádějí pořadí. Dostane-li se přízvuk pryč z kmene již silou 1°, síla 2° se vůbec neuplatní. Je individuální charakteristikou kmene, zda centrifugálními silami disponuje, záleží na morfologickém kontextu, v jakém rozsahu je uplatňuje. Předvedeme všechny možné případy.

- Centrifugální síly kmenů PART jsou složkou širšího pole prosodických sil specifických pro jmennou flexi. Celý jejich aparát vyložíme později (III/2.3). Centrifugální sílu, disponují-li jí vůbec, uplatňují kmeny P2 v rozsahu 1° + 2° (projeví se v kongruenčních případech, kdy koncovka nabízený přízvuk nepřijme a ten se pak přesune před vlastní kmen), P1½ pouze v rozsahu 1° (takže odmítne-li některá koncovka nabízený přízvuk, ten skončí na vlastním kmeni, 3.8.4), P1 převážně v podobě 2° (vystupuje-li jako holý kmen vůbec bez koncovky, či naopak plně kongruentní se všemi koncovkami), sílu 1° uplatní P1 jen vůči kondensovaným zakončením, jež nahrazují segment kmenotvorného formantu a koncovky (3.2.5, 3.2.7); uplatní-li se u P1 síla 1°, síla 2° už nemůže vstoupit do hry.

- Centrifugální síly VF se vyskytují jenom u derivátů lemmatického kmene přítomného a préteritního. Podokruhy FUT, IMP, COND, FREQ, odvozené od lemmatického kmene infinitivního, žádnou centrifugální silou nedisponují (3.4–7). Síla 1° se projeví jedině vůči zakončení «optativu» (3.2.6) a je vždy úspěšná, takže sílu 2° nelze v tomto kontextu vůbec prokázat (proběhne-li 1°, přízvuk spočine na zakončení, tedy mimo kmen, a pro 2° už nezbude uplatnění). V kategoriích IND.PRAES a IND.PRAET se uplatňuje výlučně 2°, tedy přesouvání přízvuku z vlastního kmene na prefixový úsek, a síla 1° vůbec nepůsobí.

- V podokruhu PRAED se může uplatnit jedině centrifugální síla 2° (3.2.3, 3.8.1).

- V kategoriích INF a SUP se žádné centrifugální síly neprojevují. Pro BŮD lze konstatovat centrifugální sílu 1° při «širší», modernější z obou spisovných norem (3.3.3 (ii)), síla 2° je vyloučena už proto, že būdinys nikdy nemá prefixový úsek.

Centripetální sílu koncovky zapisujeme prosodickým rysem *b*, jež jsme vyložili v oddíle 3.1, zvláště pak v části 3.1.6. Spočívá ve snaze koncovky přetáhnout na sebe přízvuk z kmenové slabiky bezprostředně předcházející. Kmen reaguje tak, že si svůj přízvuk A) nedá, B) dá vzít. Případ B nastává tehdy, když kmen nese přízvuk na své poslední slabice (bezprostředně před koncovkou) a ta je neakútová, sc. krátká či dlouhá cirkumflexová. Případ A nastává, nenastane-li případ B, tedy spočívá-li přízvuk na jiné než poslední slabice kmene, či je-li poslední slabika sice přízvukovaná, leč dlouhá akútová.

Právě podaný výklad je vázán na konkrétní morfologický kontext, v případě VF na sřetení kmene a koncovky v IND.PRAES a IND.PRAET (příklady jsme předvedli ve 2.4.3, 3.1.3–5). Pro ty kategorie VF, jejichž specifické, druhotné kmeny vycházejí z derivačního okruhu kmene infinitivního, sc. FUT, IMPER, COND, FREQ, platí ještě silnější prosodická charakteristika: přetahování přízvuku ze strany koncovky odolává každý kmen, nehledě na jeho vnitřní strukturu (cf. 3.4.2 n.23 pro FUT).

Mimo VF doložíme prosodický rys *b* u dvou derivátů lemmatického kmene infinitivního: (α) pro būdinys podle starší spisovné normy, kdy se u kmene znovu rozlišují případy A a B (3.3.3 (i)); (β) pro *t*-participia (P2 PERF), kdy sice též rozlišujeme u kmene případy A a B, nicméně centripetální akce koncovky nastupuje až ve druhém kroku, po centrifugální akci kmene, takže celý mechanismus je třeba vykládat aparátem jmenné flexe (III/2.3, 8.2).

Prosodickým rysem *b* lze vybavit i jiné dílčí morfy, najmě kmenotvorné složky vlastního kmene. Ptali jsme se na něj u kmenotvorných sufixů (4.4.2) a můžeme o něm uvažovat i u kořenového morfu (4.4.3.4): dáme-li totiž do charakteristiky kmenů disponujících centrifugální silou 2° podmínku, že jsou jednoslabičné neakútové, lze celý mechanismus popisovat i tak, že tuto sílu vyvíjejí též (jednoslabičné) kmeny akútové, jenomže jejich akútová slabika zároveň vyvíjí sílu centripetální, jež účinek centrifugální síly nakonec vyruší.³³

A připomeňme, že předpona *per-*, jež se jinak zapojuje do prefixového úseku poslušna všech kombinatorických pravidel (2.3.5–6), je nositelkou tak výjimečné centripetální síly, že nese slovní přízvuk v každém tvaru, ve kterém se objeví (příklad 2.4.3), at' již jde o lexikálně-gramatický okruh slovesa či jména. Vždy za ní následuje slabičná hranice, byt' by i navazoval úsek samohláskový. Ve výslovnosti se to projevuje rázem ['], cf. {péraugo} ≡ ['per|'au|go] 'prerostl', {péreiga} ≡ ['per|'e|ga] 'přechod'.³⁴

ÚMLUVA. Budeme-li v dalším mluvit o prefixovém úseku, máme na mysli jen takové úseky, které neobsahují *per-*. Přítomnost tohoto vždy přízvučného dílčího morfu činí zbytečným jakýkoliv výklad prosodických mechanismů.

4.4.3.3 V této části shrneme charakteristiky kmenů, jež vyvíjejí centrifugální akci, kromě IND.PRAES a IND.PRAET. Tyto dva kmeny ošetříme vzápětí (4.4.3.4). V mechanismu, jímž vykládáme polohu přízvuku ve fonotaktickém slově, působí centrifugální síly kmene (1° i 2°) vždy dřív, než mohou zasáhnout případné centripetální síly koncovky (příklady jsme předváděli v 2.4.3). Charakteristiky kmenů podle jejich reakce na centripetální akci koncovek (A, B) jsme podali výše (4.4.3.2). Místo «vyvíjí centrifugální akce» budeme jednoduše říkat, že kmen svým přízvukem pohybuje, případně že jej nabízí.

Z derivátů přítomného kmene mohou svým přízvukem pohybovat:

- PRAED PROC, procesuální predikativ (3.2.3). Přízvuk nabízí dopředu (centrifugální síla 2°), a to právě tehdy, když tak činí IND.PRAES;
- P1 PROC, procesuální agentivní participium (3.2.5). Přízvuk nabízí dopředu, vystupuje-li jako holý kmen, či naopak s řádnou deklinační koncovkou (paradigmatické rozsahy

³³ Historickou souvislost akútu s rysem *b* jsme vyložili 3.1.6. Jednoslabičnost je zárukou, že vlastní kmen neobsahuje sufix: ty jsou v okruhu VERBVM inhibitorem jakékoliv centrifugálnosti.

³⁴ Neplatí to ale pro indoevropsky příbuzné přepony *per-* a *peri-* ve slovech latinského či řeckého původu, jež litevština přejala coby kulturní evropeismy, cf. *per-forācija*, *per-spektyvā*, *peri-mētras*, *peri-skōpas* (překládat netřeba).

P1(1) a P1(3), cf. III/8.1.1), a nabízí jej dopředu právě tehdy, když tak činí IND.PRAES. Svůj přízvuk může nabízet i dozadu, ale jenom za té morfologické podmínky, že místo participiálního kmenového formantu a kongruenční koncovky stojí za kmenem přítomným kondensované zakončení. Podle staré spisovné normy tak činí právě tehdy, když odpovídající kmen IND_PRAES sám nabízí svůj přízvuk dopředu. Podle soudobého spisovného úsu nabízí svůj přízvuk zakončení každý přítomný kmen, který neobsahuje sufix a nepojí se se schématem -o- (nicméně od podmínky vylučující schéma -o- se často upouští).

- P2 PROC, procesuální participium deagentivní (3.2.4). Nabízí přízvuk 1° dozadu koncovce, 2° dopředu prefixovému úseku. Směrem 1° nabízí svůj přízvuk každý přítomný kmen, který neobsahuje sufix a nepojí se v IND.PRAES se schématem -o-, směrem 2° pak každý, který stejnou akci vyvíjí v IND.PRAES. Je-li splněna podmínka pro 2°, je splněna i podmínka pro 1°, opačně to však neplatí;
- «optatív» (3.2.6). Nabízí kmenový přízvuk svému specifickému zakončení a činí tak právě tehdy, když přítomný kmen neobsahuje sufix a nepojí se se schématem -o-.

Z derivátů préteritního kmene může svým přízvukem pohybovat jedině IND.PRAET (vyložíme vzpětí). Agentivní participium perfektivní (P1 PERF), které se od onoho kmene odvozuje, svým přízvukem nepohybuje nikdy (takže ten vždy spočívá na vlastním kmeni) a přízvuk nenabízí ani žádné slovesné substantívu, které se od préteritního kmene odvozuje (v některých případech je však možné přetažení přízvuku centripetální silou koncovky, cf. III/8.4.4).

Z derivátů kmene infinitivního pohybuje svým přízvukem:

- PRAED PERF, perfektivní predikativ (3.8.1). Svůj přízvuk nabízí jedině dopředu a činí tak vždy, když infinitivní kmen neobsahuje sufix a jeho (nutně jediná) slabika je neakútová;
- P2 PERF, deagentivní participium perfektivní (3.8.2). Přízvuk nabízí 1° dozadu, jmenným koncovkám, 2° dopředu, prefixovému úseku. Směrem 1° nabízí přízvuk každý infinitivní kmen, který neobsahuje sufix, směrem 2° pak každý, který je bez sufixu a jehož (nutně jediná) slabika je neakútová (shodně s PRAED PERF);
- P1½, participium contemporāle (3.8.4). Svůj přízvuk nabízí jedině dozadu, koncovkám, a sice za stejných podmínek, jak to stejným směrem činí P2 PERF, tedy je-li infinitivní kmen bez sufixu. Směrem dopředu (2°) svůj přízvuk nenabízí nikdy.
- P3', P3, adiectīua uerbālia (3.4.4, 3.8.3). Svůj přízvuk nabízejí jedině dozadu, jmenným koncovkám, a to za stejných podmínek jako P2 PERF či P1½, tedy je-li infinitivní kmen bez sufixu. Dopředu svůj přízvuk – stejně jako P1½ – nenabízejí (cf. 3.4.4 n.26).

Právě danými podmínkami lze vysvětlit i prosodické charakteristiky některých litevských substantív, jež se coby nōmina uerbālia odvozují od infinitivního kmene (III/8.4.2,4). Jména na *-tojas* svůj přízvuk zásadně nenabízejí (ani 1° ani 2°): odvozují se od těch sloves, jež mají v infinitivním kmeni sufix; jména na *-tis* nabízejí svůj přízvuk dopředu i dozadu (1° i 2°): odvozují se od sloves, jež v infinitivním kmeni sufix nemají, a navíc při odvození dochází k metatonii kmenového akútu na cirkumflex. Další deriváty, e.g. *-sena*, *-uvės*, jsou však už lexikálně-gramatickému okruhu VERBVM vzdáleny natolik, že prosodická charakteristika jejich jmenného kmene nijak nezávisí na stavbě infinitivního kmene, od něhož fonématicky vycházejí.

4.4.3.4 Zbývá charakterizovat kmeny, jež vyvíjejí centrifugální akci v nejméně příznakových kategoriích VF (a svým způsobem v nejtypičtějším kategoriích lexikálně-gramatického okruhu VERBVM), totiž v IND.PRAES a IND.PRAET. Tyto kmeny vůbec nedisponují silou 1°, takže

svůj přízvuk nikdy nenabízejí koncovkám. Může se u nich vyskytnout jedině síla 2°, přesouvající přízvuku z vlastního kmene na prefixový úsek. Centrifugální síla kmene se vždy uplatní dřív než centripetální síla koncovky.

Kmeny IND.PRAES a IND.PRAET vymezíme nejprve negativně:

- Obsahuje-li kmen stabilní sufix, přízvuk nepřesouvá.
- Obsahuje-li kmen nestabilní sufix, přízvuk nepřesouvá. Přesouvání přízvuku je tedy možné jedině v kmenech bez přípony.
- Pojí-li se kmen s konjugačním schématem **-o-**, přízvuk nepřesouvá.
- Je-li sloveso konjugačního typu **<-o-, -o->** nebo **<-o-, -ě->**, přízvuk nepřesouvá, a to ani v kmenech neobsahujících nestabilní sufix.³⁵
- Je-li sloveso konjugačního typu **<-i-, -o->** (typ **<-i-, -ě->** se vůbec nevyskytuje), je přesouvání přízvuku možné jedině v přítomném kmeni (v préteritním tomu brání nestabilní sufix **-ě-**). V přítomném pak spisovná norma kolísá, umožňujíc *nè-tur-i* i *ne-tùr-i* 'nemá', *ne-gāl-i*, ale *nù-gal-i* 'nemůže, přemůže'. Obecná tendence však je přízvuk přesouvat ve shodě s následujícími pravidly pozitivními, přičemž tvary *ne-tùr-i* 'nemá', *ne-gāl-i* 'nemůže', *ne-gùl-i* 'neleží' zůstávají spisovnými výjimkami.

Po vymezení negativním můžeme pro IND.PRAES a IND.PRAET přistoupit k vymezení pozitivnímu. Víme již, že přesouvání se týká kmenů bez přípony u sloves deklinačních typů **<-a-, -o->**, **<-a-, -ě->**, **<-īa-, -o->**, **<-īa-, -ě->**, **<-i-, -o->**, přičemž se vylučuje s préteritem na **-o-**.

- Přízvuk se přesouvá z kmenů obsahujících krátkou slabiku. To se týká především typů **<-a-, -o->** (pouze v PRAES) a **<-a-, -ě->** (v PRAES i PRAET), leč platí i pro typy **<-i-, -o->** (s výjimkami uvedenými výše) a **<-īa-, -ě->** (zde naopak s rozšířením platnosti pomocí dalšího pravidla), ba dokonce i pro marginální typ **<-īa-, -o->** (zde se týká jedině PRAES slovesa *kvēp-īa*), cf. *sù-siuv-a* vs. *su-siuv-o* 'sešil', *nù-vej-a* vs. *nu-vij-o* 'zahnal' (**-o-**préteritum), *pà-de-d-a* vs. *pa-děj-o* 'položil' (dlouhá slabika a ještě k tomu **-o-**préteritum), *ati-dúo-d-a* vs. *atì-dav-ě* 'odevzdal', *iš-šlúo-j-a* vs. *iš-šlav-ě* 'vymetl' (v PRAES vadí dlouhá slabika), *àt-gul-a* et *àt-gul-ě* 'šel spát', *àt-gem-a* et *àt-gim-ě* 'znovu ožil', ne však *at-gim-st-a* (rozšíření vytváří dlouhou slabiku), *su-vér-d-a* vs. *sù-vir-ě* 'uvařil' (ablaut nevadí, vadí dlouhá slabika), *nè-gin-a* vs. *ne-gyn-ě* 'nehájlil', *pri-sì-men-a* et *pri-sì-min-ě* 'připomněl si', *iš-tar-īa* et *iš-tar-ě* 'vyslovil', *pà-kel-īa* 'pozvedá' vs. *pa-kyl-i* 'popozdvihuje' (kmen obsahuje dlouhou slabiku), *pà-tik-i* vs. *pa-tik-ě-j-o* 'uvěřil' (zde má PRAES slabiku krátkou), *nebè-kvep-īa* vs. *nebe-kvep-ě-j-o* 'už nevonělo', ale též *iš-lek-īa* et *iš-lék-ě* 'vyletěl', *pà-im-a* et *pà-ém-ě* 'vzal, uchopil' (přesouvání v PRAET jde nad rámec tohoto bodu, cf. ĩnfrā).
- Přízvuk se přesouvá z kmenů o jediné dlouhé slabice tvořené dvojhlasikou **-eR-**, pokud ta je účastna kvalitativního ablautu. Týká se PRAES konjugačního typu **<-a-, -o->**, cf. *ap-sì-velk-a* vs. *ap-si-vilk-o* 'oblékl se', *sù-serg-a* vs. *su-siřg-o* 'onemocněl', *nù-kre-n-t-a* vs. *nu-krit-o* 'spadl'.
- Přízvuk se přesouvá z kmenů préterit na **-ě-** (préteritum na **-o-** veškerému přesouvání brání) i tehdy, když jejich slabika je dlouhá, pokud je intonována cirkumflexově. Týká se

³⁵ Kromě prosodické charakteristiky préterita v typu **<-o-, -ě-, -y-ti>** jsou všechny ostatní body tohoto tvrzení ošetřeny obsahem bodů předchozích a znalostí jejich vazby na nestabilní sufiky. Pokládáme však za názorné promítnout předchozí distribuční omezení do celých konjugačních typů.

především typu ⟨-ia-, -è-⟩, v malém rozsahu též typu ⟨-a-, -è-⟩, cf. *iš-lek-ia* et *iš-lèk-è* ‘vyletěl’, *pà-im-a* et *pà-ém-è* ‘vzal’ (přesouvání v PRAES umožňuje krátká slabika), *ap-veřk-ia* vs. *àp-verk-è* ‘oplakal’, *ap-deňg-ia* vs. *àp-deng-è* ‘pokryl’, *pa-baig-ia* vs. *pà-baig-è* ‘dokončil’ (přesouvání v PRAES možné není), leč *pa-skélb-ia* et *pa-skélb-è* ‘vyhlásil’ (přesouvání v PRAET brání akúťová intonace).

Právě zde lze výklad rozložit do dvou kroků: (i) při dodržení ostatních podmínek přesouvají svůj přízvuk všechny kmeny s dlouhou slabikou, (ii) kmeny intonované akúťově uplatní vůči prefixovému úseku prosodický rys *b* a přesunutý přízvuk znovu přetáhnou na sebe. Uvědomme si, že cirkumflexová podmínka je splněna i v PRAES s vrcholy -eR-, protože kvalitativní ablaut je důsledně vázán na cirkumflexovou intonaci — s výjimkou *véřda*, kde k přesunu nedochází, cf. *su-veř-d-a* vs. *sù-vir-è*.

- V PRAES typu ⟨-a-, -o-⟩ se přízvuk přesouvá i z kmenů o jediné dlouhé slabice tvořené kořenovou dvojhlasnou -aR-. Ve všech známých případech je tato slabika cirkumflexová, cf. *àp-kalb-a* vs. *ap-kalb-è-j-o* ‘probral, pomluvil’, *sù-dard-a* vs. *su-dard-è-j-o* ‘zarachotilo’, ne však *su-ta-m-p-a* et *su-tãp-o* (dvojhlaska *am* není kořenová, nýbrž vznikla z kmenového rozšíření).

Přesouvání přízvuku z přítentního kmene vykazuje u typu ⟨-ia-, -è-⟩ též kořen *SKaLB-* (rovněž cirkumflexově intonovaný), cf. *nù-skalb-ia* et *nù-skalb-è* ‘vypral’ (v PRAET jde o obecnou prosodickou vlastnost tohoto typu). Ostatní slovesa typu ⟨-ia-, -è-⟩ vyznačující se cirkumflexovou délkou v kořenové slabice o vrcholu -aR- však kmenový přízvuk přesouvají pouze v PRAET ve shodě s předchozím bodem, cf. *už-pãp-ia* vs. *ùž-parp-è* ‘odfrkl si (kůň)’, *su-knařk-ia* vs. *sù-knark-è* ‘zachrápal (člověk)’, *su-kvařk-ia* vs. *sù-kvark-è* ‘zakvákaly (žáby)’.

4.4.3.5 Porovnejme právě uvedené negativní i pozitivní podmínky pro přesouvání přízvuku s tím, co jsme v prvních dvou oddílech této kapitoly podávali jako prosodickou charakteristiku kmene II. druhu (4.1.5, 4.2.6).

- Především si uvědomme, že plnovýznamová kmenová rozšíření -n- i -st- vždy vedou na dlouhou kmenovou slabiku v PRAES, což kmen z přesouvání vylučuje. V PRAET pak přesouvání brání konjugační schéma -o-, takže k němu dochází jedině ve dvou výjimečných -è-préteritech, cf. *i-gim-st-a* *ĩ-gim-è* *i-gim-ti* ‘měl vrozené’, *nu-mìr-št-a* *nù-mìr-è* *nu-mìř-ti* ‘zemřel’. U pomocných kmenových rozšíření se hledí jedině na délku kmenové slabiky. K příkladům již rozebraným (*pà-de-d-a*, *ati-dúo-d-a*, *su-veřd-a*) přidejme *ne-gáu-n-a* vs. *ne-gãv-o* ‘nedostal’, *ap-aũ-n-a* vs. *àp-av-è* ‘obul’.

- O přesouvání v centrálních případech kvalitativního ablautu lze říci toto: v krátkém stupni přítentním k němu dochází vždy, v dlouhém préteritním jen tehdy, nebrání-li akúť. Z periferních případů to platí i pro /'dè-&-d-&-a/ > *dè-d-a* ↔ (*dè-j-o* et *dè-ti*) ‘kladl’, ne však pro *eĩ-n-a* ↔ *èj-o* (brání dvojhlaska v PRAES a konjugační schéma v PRAET) ani pro vzor *káu-n-a* ↔ *kóv-è* (brání dvojhlaska v PRAES a akúť v PRAET). Ze zvláštních ablautových případů pak *im-a* ↔ *ém-è* vyhovuje pozitivním podmínkám přesouvání, kdežto *lièk-a* ↔ *lièk-o* ne (dvojhlaska v PRAES, -o-schéma v PRAET).

4.4.3.6 Porovnáme-li charakteristiky dané v předchozích dvou částech, vidíme, že podmínky pro přesouvání přízvuku jsou přísnější v IND.PRAES než v IND.PRAET: vyloučení kmenotvorných sufixů, schématu -o- a konjugačního typu ⟨-o-, -è-⟩ platí v obou případech, krátká kmenová slabika, požadovaná v PRAES, je jistě neakúťová, jak požaduje PRAET, a spolehlivě neakúťové jsou i všechny ty cirkumflexové slabiky, jež výjimečně připouští PRAES. Na druhou

stranu však jsou podmínky pro IND.PRAET přísnější než v řadě ostatních kategorií: vyloučení sufixů, schématu *-o-* a konjugačního typu *{-o-, -ě-}* platí všude,³⁶ leč mnohde se připouštějí i akútové kmeny.

Dále si uvědomme, že může-li kmen svůj přízvuk odsunout oběma směry (netýká se IND.PRAES ani IND.PRAET), jsou podmínky pro 2° (odsouvání dopředu) přísnější než pro 1° (odsouvání dozadu), takže proběhne-li 1° a cílový morf přízvuk přijme (nepřijmout jej mohou pouze některé participiální koncovky), k akci 2° vůbec nedojde.

4.4.3.7 DISKUSE. Pojem «prefixový úsek» je terminologickou zkratkou. Zahrnuje jak skutečné předpony, tak předklonky, ba za jistých podmínek i zvrtný morf (2.4.0 n.11). Předklonky charakterizujeme jako «aktualizační» (1.4.6, 2.2.3), u předpon rozlišujeme «aktuální» a «deaktualizované» (2.2.2, 2.3.5). Důvodem pro takové rozlišení jsou kombinační a prosodické zvláštnosti: deaktualizované předpony se při vhodném vokalizmu pod přízvukem dluží, e.g. *pã-sakajo*, *bě-pročiavo* (vedle běžnějšího *be-pročiãvo*), připouštějí druhý, aktuální prefix, zatímco běžné sloveso prefixy kumulovat nemůže, e.g. *pri-pa-žįsta*, *iš-par-dúoda*, a mezi aktuální a deaktualizovaný prefix může vstoupit zvrtný morf, e.g. *pri-si-pa-žįsta*, *iš-si-par-dúoda*. S ohledem na tyto skutečnosti jsme vždy zdůrazňovali, že deaktualizovaný prefix je součástí vlastního kmene (2.4.0).

Zato při charakteristikách kmenů s pohyblivým přízvukem jsme k deaktualizovaným předponám nehleděli, ba naopak chovali se, jako by neexistovaly: zdůrazňovali jsme, že svůj přízvuk směrem dopředu nabízejí kmeny, které neobsahují sufix a svou jedinou slabiku mají neakútovou, cf. PRAED PERF, P2 PERF. Ano, již dávno víme, že základní, sc. morfologicky neredukovatelný slovesný kmen je jednoslabičný, kdežto mnohé základní kmeny jmenné jsou dvojslabičné (I/1.3.6).³⁷ Zavedeme-li však do vlastního kmene deaktualizovaný prefix, mohou být víceslabičné i některé kmeny bez sufixu. Jak je to u nich s pohyblivostí přízvuku? Rozlišujeme:

- sloveso druhotné, odvozené od jména, které samo již obsahuje prefix, případně záporný aktualizační morf *ne-*. Takové sloveso má vždy kmenotvorný sufix, a už z toho důvodu svým přízvukem nepohybuje, e.g. *ne-ram-ùs* ‘neklidný’ → *su-ne-ram-ìn-a su-ne-ram-ìn-o su-ne-ram-ìn-ti* ‘zneklidnil’, *be-diěv-is* ‘neznaboh, ateista’ → *su-be-diev-ě-j-a su-be-diev-ě-j-o su-be-diev-ě-ti* ‘ztratil víru, stal se ateistou’;
- sloveso prvotní, odvozené přímo z kořene, jehož prefixová varianta došla druhotně takového sémantického osamostatnění, že připouští další prefixaci. Toto sloveso svým přízvukem pohybovat může, pokud jeho kmen, nahlížený bez všech prefixů, splňuje obecné podmínky, e.g. *dúoda dãvě dúoti* ‘dává’ → *par-dúoda pař-davě par-dúoti* ‘prodává’ et *iš-par-dúoda iš-pař-davě iš-par-dúoti* ‘rozprodává’ et *iš-si-par-dúoda iš-si-pař-davě iš-si-par-dúoti* ‘rozprodává vše, co má’, kde základní kmen pohyb přízvuku umožňuje,³⁸ vs. *pa-žįsta pa-*

³⁶ Pohybujeme-li se v derivačním podokruhu infinitivního kmene, pak z podmínky vylučující jakýkoliv sufix už vyplývá vyloučení konjugačního typu *{-o-, -ě-}*, protože ten je pevně svázán s nestabilním sufixem *-y-* v INF (4.4.1).

³⁷ Jedinou výjimkou je *galánda galándo galásti* ‘brousil ostří’ (n.49), které svůj přízvuk z kmene nepřesouvá.

³⁸ Morfová posloupnost *iš-si-pař-davě* je sice nezvyklá uspořádáním prefixového úseku (zvrtný morf

-žino *pa-žísti* 'poznal' → *pri-pa-žísti pri-pa-žino pri-pa-žísti* 'uznal' et *pri-si-pa-žísti pri-si-pa-žino pri-si-pa-žísti* 'přiznal se', kde základní kmen svou stavbou pohyb přízvuku zneumožňuje;³⁹

• a druhotné sloveso lze odvodit i od slovesa, jež se se svým prefixem sémanticky osamostatnilo, a i to pak může přibírat další prefix. Známe jediný příklad, kauzativum *pa-žin-din-a pa-žin-din-o pa-žin-din-ti* 'seznámil' ← *pa-žísti pa-žino pa-žísti* 'zná', cf. *su-pa-žin-din-o su-pa-žin-din-o su-pa-žin-din-ti* 'seznámil (kdo koho s kým/čím)' ↔ *su-si-pa-žísti su-si-pa-žino su-si-pa-žísti* 'seznámil se (kdo s kým/čím)'.

Z uvedeného srovnání vyplývá, že pojem «deaktualizovaný prefix», jak jsem je dosud používali, nepopisuje jednotnou morfologickou skutečnost a vyžaduje zpřesnění: z kombinatorické zvláštnosti morfů ještě neplyne zvláštnost prosodická.⁴⁰ Ve vlastním kmene opravdu potřebujeme vyhradit místo pro deaktualizované prefixy, případně předklonky, leč pouze u sloves druhotně odvozených od jmen, jež takový prefix či předklonku už obsahovaly.⁴¹ Nebudeme však do vlastního kmene klást prefixy těch prvotních sloves, jež se v prefixové podobě druhotně sémanticky osamostatnily, ba ani druhotných sloves od takových prvotních sloves odvozených.

Sloveso, které má ve vlastním kmene prefix, svůj přízvuk nikdy nepřesouvá, protože vzhledem k okolnostem svého vzniku už musí obsahovat kmenotvorný sufix. Deaktualizovaný prefix může, ale nemusí uvnitř vlastního kmene přízvuk nést. Nese-li jej a má patřičný vokalismus, jeho slabika se pod přízvukem dluží, cf. *pā-sak-a* 'pohádka, vyprávění' → *pā-sak-o-j-a* 'vypráví', *pa-mat-ai* 'základy' → *pa-mat-úo-j-a* 'staví základy'. Jde však jen o přenesení prosodické zvláštnosti jmenného kmene. Sloveso, které bylo prvotně odvozeno hned s prefixem, jej pod přízvukem nedluží.⁴²

---

nestojí na jeho pravém konci, v čemž právě vidíme deaktualizovanost prefixu *par-*), respektuje však zásadu, že ve vícetvorném prefixovém úseku stojí přízvuk vždy na poslední slabice vpravo (2.4.3).

³⁹ Sloveso *pa-žísti pa-žino pa-žísti* je zvláštní svým sémantickým osamostatněním, jež připouští druhý prefix. Není však nic zvláštního na tom, že je ze svého kořene odvozeno přímo s prefixem. Přímě s prefixem, ba dokonce i přímě s reflexivem je od téhož kořene odvozeno i *at-si-žísti at-si-žino at-si-žísti* 'pozná, kde je' (paralelně k *žin-o žin-ó-j-o žin-ó-ti* 'ví'). Právě v lexikálněsémantické třídě sloves "nezáměrných" (4.2.7) najdeme prefixových derivátů, jež k sobě ani nemají protějšky bez prefixu, velmi mnoho, cf. *iš-giřta iš-giřdo iš-giřti* 'zaslechne' vs. *giřdi gird-ě-j-o gird-ě-ti* 'slyší', *pra-reŋga pra-rěgo pra-rěgti* 'prohlédne' vs. *rěgi reg-ě-j-o reg-ě-ti* 'vidí'.

⁴⁰ Na druhou stranu si uvědomme, že prosodicky naprosto mimořádná předpona *per-* se kombinatoricky chová úplně řádně (4.4.3.2).

⁴¹ Ostatně jen kvůli druhotným slovesům odvozeným od jmenných komposit musíme ve vlastním kmene ponechat prostor pro dva kmene kořenové, byť v naprosté většině případů vystačíme s jediným, e.g. *sen-à* 'stará' -&- *merg-à* 'děva, děvečka' → *sén-merg-ě* 'stará panna' → *sen-merg-iáu-j-a sen-merg-iāv-o sen-merg-iáu-ti* 'zůstala na ocet'.

⁴² Žel nemohu dát přímý příklad. Sloveso *par-dúoda pař-davě par-dúoti*, které dokáže přízvuk na předponu přesunout, má předponu již slabičně dlouhou, sloveso *pa-žísti pa-žino pa-žísti* s předponou slabičně krátkou na ní přízvuk mít nemůže. Nezbyvá než se opřít o analogie, e.g. *at-gimsta at-gimě at-gimti*, které je svou morfologickou strukturou velmi blízké slovesu *pa-žísti pa-žino pa-žísti*, předponu pod přízvukem nedluží.

4.4.3.8 POZNÁMKA. Morfologický jev přesouvání kmenového přízvuku, jež jsme právě vyložili, imponuje svou samoúčelnou elegancí. At' již přízvuk spočívá kdekoliv, kulminativní funkci plní stále stejnou. Najdeme distinktivní funkci, která by souvisela s přesouváním? Gramatické povahy být nemůže. Distinkci lexikální znám jedinou. Je vázána na dvojici *plaūk-ja plaūk-é plaūk-ti* 'plul' vs. *plaūk-o plaūk-é plauk-ý-ti* 'plaval' (uerbum intēnsiuum). První člen v PRAET přízvuk přesouvá, druhý nikoliv. Jsou-li tedy préteritní simplex homonymní, komplexy nejsou, cf. *iš-plauk-é* 'vyplaval (z hloubky na hladinu)' vs. *iš-plaūk-é* 'vyplul (na dalekou cestu)'.

ZÁVĚR 4. KAPITOLY. Litevské uerbum finitum se vyznačuje nápadně jednotnou strukturou kongruenčních koncovek. Za takového stavu se rozdílly modálně-temporální musí vyjadřovat především kmenem. V derivačním okruhu kmene infinitivního, což je oblast druhotné kmenotvorby, to platí jednoznačně a bezvýjimečně (cf. 3.3–8). Pouze v derivačních okruzích kmenů přítomného a préteritního je jistá volnost. Nositelem oné volnosti je ten úsek slovesných koncovek, který bezprostředně neslouží syntaktické kongruenci, totiž formant konjugačně-paradigmatický. Formant, jenž umožňuje jednoznačně uchopit celé konjugační paradigma (a ve dvojici pak přímo konjugační typ), se vyskytuje ve zvláštních distribučních vztazích s ostatními morfologickými příznaky, které nesou lemmatickou kmenotvorbu: s proměnami vokálů ve slabičném vrcholu kmene, s neslabičnými přídávky do finálního konsonantického svahu kmene, i s příponami, jež kmen obohacují o další slabiky; na to vše je pak vázána prosodická charakteristika kmene. Celá tato sféra morfologických aktivit, již označujeme za prvotní slovesnou kmenotvorbu, je značně redundantní, pokud jde o striktní úkol vyjádřit gramatické vztahy slovesné jednotky, a nápadně se odchyluje od «aglutinačního ideálu», jež jsme předvedli na derivačním okruhu litevského kmene infinitivního. Na druhou stranu ona redundantní gramatická morfologie s sebou nese obrovský potenciál slovotvorný — a litevský jazykový systém z ní bohatě čerpá. Čtenáři, který se podle našeho výkladu snaží litevštině i naučit, může tato 4. kapitola poskytnout jen nepřímou duševní podporu: předvádí, že všechny ty záludné «schválnosti» litevské morfologie též podléhají jistému řádu.